

ЁШ ГВАРДИЯ

ЎЗБЕКИСТОН ЛКСМ
МАРКАЗИЙ
КОМИТЕТИ ВА
ЎЗБЕКИСТОН ССР
ЁЗУВЧИЛАР
СОЮЗИНИНГ
ОРГАНИ

(75)
Март

Ойлик
адабий-
бадий,
ижтимоий-
сиёсий
журнал

1982 йилдан
чиқа бошлаган

Бош редактор:

Омон МАТЖОН

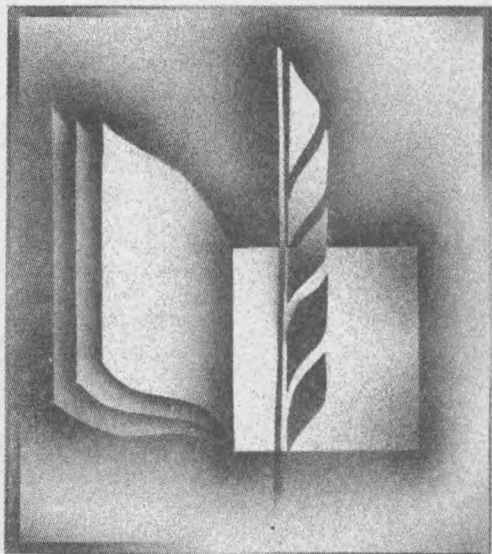
Редакцион коллегия:

Эркин ВОҲИДОВ,
Андрей ДЕМЕНТЬЕВ,
Баҳодир ЖАЛОЛОВ,
Гулчеҳра ЖҲРАЕВА,
Жиянбой ИЗБОСКАНОВ,
Муроджон МАНСУРОВ
(бош редактор ўринбосари),
Улғубек МУСАЕВ,
Фарҳод МУСАЖОНОВ,
Насриддин МУҲАММАДИЕВ
(масъул секретарь),
Урие ЭДЕМОВА,
Абдуқодир ЭРГАШЕВ,
Ғаффор ҲОТАМОВ.

Тошкент
«Ёш гвардия» нашриёти

Биз Москвада

ўқиймиз!

Ёшлар маънавиятига ҳаёт суви янглиғ таъсир этадиган баркамол асарлар ўз-ўзидан бино бўлмайди. Улар истеъдод чеккан заҳмат, унинг пешона тери эвазига дунёга келади. Истеъдод эса меҳрга, парваришга эҳтиёжманддир. Жамиятимизда бу ҳамиша диққат марказида...

1933 йилдаёқ Москвада Адабиёт институти очилди, ёш ижодкорлар тарбиясига совет адабиёти намёндалари жалб этилди ва шу анъана ҳамон яшаб келмоқда. Бу олий даргоҳда талабалар ижтимоий-сиёсий ва филология фанлари асосини ўрганиши баробарида иқтидорларига яраша назм, наср, драматургия, адабий танқид ва бадий таржима каби ижодий семинарларда иштирок этишади.

Бундан қирқ йил муқаддам Адабиёт институтида Олий адабиёт курслари ташкил этилган эди. Бу курсларга ҳар икки йилда СССР Ёзувчилар союзининг аъзолари — иқтидорли ёшлар қабул қилинади.

Турли йилларда шу курсни битириб чиққан Чингиз Айтматов, Виктор Астафьев, Қайсин Қулиев, А. Салинский, Геворг Эмин, Петр Проскурин, Александр Вампилов ва бошқалар бугунги кунда кўп миллатли совет адабиётининг фахрига айланшди.

Адабиёт институти студентлари ва Олий адабиёт курси тингловчилари ҳузурида машҳур шоиру ёзувчилар, драматург ва адабиётшунослар тез-тез бўлиб, мушоира, суҳбат ва адабий мунозаралар ўтказиб туришади.

СССР Ёзувчилар союзи бадий адабиётни пропаганда қилиш бюросининг йўлланмасига биноан тингловчию студентларимиз социалистик мамлакатларда ва бепоён диёримиз шаҳару қишлоқларида бўлиб, китобхонлар билан учрашувлар ўтказадилар. Улуғ доҳий қадамжоларига, Л. Толстой, А. Пушкин, М. Горький

Олий адабиёт даргоҳида

ва бошқа классик ёзувчилар уй-музейларига, адабиёт тарихи билан боғлиқ жойларга сайрлар уюштириладики, булар барчаси уларнинг тафаккур олами бойишига хизмат қилади.

Институт ётоқхонасида мунтазам суратда «Ёш адабиётчи» клуби ишлаб туради. Бу ерда таниқли адабиётчилар билан бирга институт талабаларининг авторлик кечаларини ўтказиш одат тусига кирган.

Ҳозир олий адабиёт курсида таълим олаётганлар орасида Польша, Монголия, Вьетнам ва Афғонистон каби ҳамдўст мамлакатлардан келган адиблар, шоиру драматурглар бор. Бутуниттифоқ драматурглар конкурсининг тўрт марта лауреати шоир Тўра Мирзо Виктор Розов, Инна Вишневская ва Юрий Кузнецовнинг, ёзувчи Ражаббой Ота Турк эса Эрнст Сафоновнинг семинарида ижодий малакасини ошираётир.

Адабиёт институтида сабоқ олаётган Матлуба Азаматова, Улуғбек Далиев ва Болтабой Бекметов каби ёш ижодкорлар қаламига мансуб машқлар ҳам уларнинг келажагига умид уйғотади.

«Советский писатель» нашриёти, сизга маълум, ҳар йили талабаларимизнинг энг сара асарларини жамлаб «Тверская бульвар, 25» номи билан чоп этиб келаётир. «Юность» журнали ҳам уларнинг ижодига кенг ўрин ажратмоқда. Модомики, «Ёшлик» журнали бу олий даргоҳда таҳсил кўраётган Ўзбекистон ёшлари ижодидан ўқувчиларини баҳраманд этмоқчи экан, буни фақат қўлламоқ керак. Зеро, улар шундай ғунчаладики, ҳадемай юз очишади ва адабиётимизнинг кўркми боғини безаб туришади, деб умид қиламан.

Валентин Сорокин
СССР Ёзувчилар союзи М. Горький номидаги
Адабиёт институти проректори

жойида каловланиб турарди. Биров қитиқлагандек Асил билан Одил бирданига хохолаб юборишди. Кейин Одил менга юзланди-да:

— Повур, энди сизга навбат... — деди.

Шерниёз яқинлашиб келатуриб: — Ҳзи тул хотин-у, яна минилмаган тойчоқдек гижинглайди-я, — деб ғудранди.

— Ҳш, коньякка тушдингми? — деди Одил, у етиб келгач.

— Тушдик, лекин олдин повурниям кўрайлик-чи. Билишимча, бир ҳафта тугул бир ойда ҳам қўлини ушламайди бунга, — деди Шерниёз.

— Энди бу ёғини менга қўйиб беринг.

Шундай қилиб, шериклар бир ҳафта кутадиган бўлишди.

Эрталаб ювингани ташқарига чиқиб, кўрдимки, Анор сигир соғаётган экан. Зимдан ойдек юзларига термула-термула ювина бошладим. Нос ва сигарет (топганимни-да) чекавериб сарғайган тишларим ҳам оқариб кетди-ёв. Қишлоқдан келганимдан бери тароқ урмаган сочимга шу эрта сув тегди. Яна, э, яна... хуллас, таним бир яйрадики, нимасини айтай. Гаровни унутдим, ҳув ана, йигирма қадам нарида Анор сигир соғяпти... Ниҳоят, у икки челақ сут кўтариб ёнимдан ўта бошлади.

— Бир пиёла сут сотсангиз...

— Э, қўйсангиз-чи! Ақчаси керак эмас, — деди у қирғизчалаб, сўнг челақларни ерга қўйди. Ичкарига кириб қўлимга илинган пиёлани кўтариб чиқдим. Анор хиёл энгашиб, кўпикланиб турган сутдан пиёлага қуяр экан, аёллик малоҳатими, назокатими, ишқилиб нимадир юрагимни ўртаб юборди. Буни ўзи ҳам сезди шекилли, ғалати бўлиб кетди.

— Яна қўйиб берайин, идиш олиб чиқинг, — деди у. Шундан сўнггина ўзимга келиб ғулдирай бошладим:

— Йў-ей! Раҳмат, ҳар кун шунчадан... бериб турсангиз ҳам, анча қарздор қилиб қўясиз.

У, ҳечқиси йўқ, дегандек кулимсиради-да, челақларини кўтариб нари кетди. Кейин... қандай ўтди кун, билмайман.

Эртаси кун ҳам яна уни сигир соғаётганида кўрдим. Ерга сут тўқилмасин деб бир оз қимтиниб ўтириши, кўпикланган сутнинг бир маромда чайқалиши... тасаввуримда муҳрланиб қолди гўё.

Тушга томон гаров эсимга тушди. Шерниёзга қўлини ҳам ушламаган бу қиз... менга...

Редакциядан:

Кўп асрлик маънавий меросга эга халқларимиз адабиёти, сир эмаски, йилдан йилга дурдона асарлар, истеъдодлар ва янги номлар ҳисобига бойиб бораёттир. Янги номларни алоҳида қайд этишимизнинг сабаби шуки, улар тилсимга ўхшайди, эрта бир кун айнан шу тилсимдан мўъжизалар бино бўлиши мумкин. Зеро, адабиётимизнинг муҳташам кошонасига эрта бир ғишт қўйиши мумкин бўлган ҳозирги ёшлардир. Шу маънода уларнинг келажига тенгсиз умид билан, ҳайрат ва ҳавас билан қарашимиз табиий.

Матлуба Азаматова ҳам ўзига яраша сўқмоқлар очишга, ҳеч ким айтмаган қўшиқни куйлашга орзуманд қаламкаш. У кўпдан буён ҳикоялар машқ қилади, туғилиб ўсган Андижон кишиларининг гоҳо чарс, гоҳо юморга бой табиятини, армону ҳавасларини очиб беришга интилади...

Шундан кейин негадир шерикларимдан ҳам ўзимни олиб қочиб юрдим: аввалгидек аскиябозлик қилиш юракка сиғмасди. Анор ҳақида гап очилса, ғашим келиб ташқарига чиқиб кетадиган одат чиқардим. Яна ўзимни қойийман: «Ҳой, сенга нима бўлди ўзи? Эрдан чиққан аёл бўлса у!..»

Уша кун — тушлик пайти эди — ўчоқдаги оловни пасайтириш учун ҳовлига чиқиб, тўсатдан Анорни кўриб қолдим. У қизил рўмол ўраб олган, пальтоси баридаги лойларни тараша билан қириб ташлаётган экан. Унинг калишлари ҳам лой эди, «ювса керак», деган ўйда оёқ остида ётган бўш челақни олдим-да, қудуққа яқинлашдим.

— Ҳорманг, Анорхон! Қандай — соғлуқ жашими? — дедим ҳолим келганча қирғизчалаб.

— Яхши, ўзингиз қалайсиз? Ҳормай-толмай пичан ғарамлаб ётибсизларми? — У шундай дея туриб, мени сув олади, деб ўйлади шекилли, хиёл нари сурилди.

— Э, чарчамай бўладими? Қозонга ҳам ўзим югурман, ўчоққа ҳам. Буларни боқаман деб оёқдан қолмасам эди ишқилиб...

— Ёрданчи олсангиз бўлмайдими? Қизлардан биротасини сўраб кўринг-да, ахир... — деди у менга астойдил ачиниб.

— Улар кўнарку-я, лекин мен... Қизлар билан ишлаш... сизга ўхшаган...

У бошини кўтариб ғалати қаради, кейин қалишини ҳам юймай жойидан келди. Ортидан қараб қоларканман, «кечқурун албатта у билан гаплашаман», деб ўйладим. Тўғри-да, унча кўримсиз йигит бўлмасам. Хотин қўйганим, ўғлим борлиги ёқмаслиги мумкин, лекин у ҳам уй кўрган аёл-ку!

Кечки овқатдан кейин сўрида ўтириб, унинг йўлини пойладим. Одатдагидай, Анор соат тўққизлар атрофида сутидишлари билан қудуқ олдида пайдо бўлди.

— Анорхон, — у менга юзланган пайти гўё сигаретни чўғлантираётган каби гугурт қақдим, аслида жуда-жуда кўргим келган эди уни. — Ҳар кун азондан кечгача тинмайсиз-а! Қачон дам оласиз?

— Онам ишдан келгунимча уриниб қолади. Нима қилай, у бечорага ҳам қийин, — деди Анор, сўнг совуқдан қизариб кетган қўлларини куҳ-куҳлаб исита бошлади.

— Мен... сизга бир гап айтай дейман-у, яна иккиламанман, — дедим ниҳоят журъат қилиб.

— Унда айтмай қўя қолинг.

— Йўқ, ёмон гап эмас, лекин... — супага чиққан қо-

«Гаровга тикилган муҳаббат» тасодифий воқеа асосига қурилган, қўшни Қирғизистонда ҳашак жамғараётган йигитлар қўпол гаров ўйнашади, Анорхондан ўпич олишга азм қилган ошпаз — ровий ҳазил-ҳазил билан шу жувонга боғланиб қолади, лекин...

Ҳикояни ўқиш баробарида ровийнинг юрагидаги армон сизга ҳам юққандек бўлади. Унинг қисматига куюнасиз.

«Гаровга тикилган муҳаббат» М. Азаматованинг дастлабки ҳикояларидан бири. Ҳозир муаллиф М. Горький номидаги Адабиёт институтининг наср бўлимида таълим олаёттир. Ҳали унинг олдида қанчадан-қанча уйқусиз тунлар, ўқилмаган китоблар, изланишнинг сермашаққат кўчалари қатор турибди. Ҳаёт билан бақамти сўзлашиш, дилбар асарлар ёзилгандагина насиб этадиган саодат, сабот ёр бўлсин унга!

ровулни кўрдиму шоша-пиша ошхонага йўналдим, — майли, кейин гаплашармиз.

Ошхонага кирган заҳотим Одил билан Шерниёз ёнимда пайдо бўлишди.

— Қалай, силлиқ кетяптими? — деди Одил илжайиб менга яқинлашар экан. — Узиям ярим соатча чуғурлашдинглар.

— Қаерда ўтирувдинглар? — ҳайрон бўлдим мен.

— Нима ишинг бор?

Шерниёз: «Ҳой, секинроқ», деб ташқарига имо қилди.

— Нима гап?

— Ташқарида қоровул юрибди, — деди у, сўнг давом этди: — Келинг, мен ютқаздим. Эртага ўша коньякларни опкелай, ичайлик. Уйин тугади ҳисоб. Майлими?

— Э, қоч-э, сен шундоқ ҳам ютқаздинг. Кўрайликчи, бунинг қўлидан нима келар экан. — Афтидан, Одилга коньяк эмас, кўрсатмоқчи бўлган «хунар»им оқибати қизиқроқ эди.

Шерниёз бир унга, бир менга қараб қўйди-да, гудранди:

— Менга бари бир... Аммо бобой кўриб қолса борми, бунга қўшиб қизиниям отворади. Ҳа, нега куласан? Қўлида милтиғи бўлса, боз устига баджаҳл одам, яна...

Қоровул чолнинг тонг отгунча милтиқ кўтариб айланиб юришини эслаб, худди ҳозир мени отиб ташлайдигандек чўчиб кетдим, лекин сир бой бермадим:

— Боя қизига: «Отаннинг милтиғидан ўқларини олиб ташла», деб тайинлаганман.

— Ана, кўрдингми? Бунинг қалласи ишлайди. Сен тентак тўғри Анорнинг ёнига бориб, бир ўптир, бўлмаса анавилар иккита коньякка туширмоқчи, дегансан.

— Иннайкийин, мана сенга ўпиш деб Анор бир шапалоқ туширган! — дедим-да, Одилнинг гапини ниҳояси-га етказиб қўя қолдим.

— Э, менга деса ўлиб кетмайсанми? — Шерниёз жаҳл қилиб ошхонадан чиқиб кетди.

...Шанба куни кечгача Анорни уч-тўрт марта кўрсам-да, одамлардан ҳадиксираб яқинига йўламадим.

Якшанба куни пича мизғиб, чошгоҳга томон бошим оғирлашиб уйғондим. Ташқарига чиқсам қор ёға бошлаган экан, совуқ ҳам кучайибди. Бир пайт кўзим Анорга тушди. Томорқалари ёқасидан шилдираб оқаётган ариқ бўйида туриб, — синглиси бозорга отланган шекилли, — унга бир нималарни тайинлар эди. Юрагим орзиқиб кетди — ҳувиллаган бу кенг маконда Анор иккимиз ёлғиз қолаётган эдик. Унга яқин бориб, атай:

— Ий-е, сиз бозорга бормадингизми? — дея ўсмоқчиладим.

— Мен кетсам молларга ким қарайди? Узингиз нима қилиб юрибсиз, бугун иш куни эмас-ку? — деди у ҳайрон бўлиб.

— Сизнинг бозорга бормаслигингизни кўнглим сезиб...

— Вой бечора-ей! Ишқилиб мени суйиб қолмадингизми? — деди у, сўнг қиқирлаб кулди. Ростки, икки ой мобайнида унинг бундай яйраб кулганини биринчи бор кўришим. «Тўғри айтасан, суйиб қолганман сени» демоқчи бўлдим, лекин журъатим етмади, бир пайт қарасам, у кетиб бораётир. Ортидан бостириб уйига гиришга юрагим бетламади.

Тушга томон ошхона эшиги тарақлаб очилди ва бир коса қаймоқ ҳамда иккита обинон кўтариб олган Анор пайдо бўлди.

— Сиз?... — Нима дейишга ҳайрон бўлиб турганимда қўлидагиларни у стол устига қўйиб чиқиб кетди. Бир оздан сўнг бир чойнак чой дамлаб келди. Бу гал энди кетмоқчи бўлиб турганида уни тўхтатдим.

— Анор, биласизми... мен ёлғиз... бир тишлам нон ҳам еёлмайман. Келинг, бирга чой ичайлик. Йўқса, буларни олиб кетинг!

У шуни кутганмиди ёки менинг раъйимга бордимки, ҳарқалай, ийманибгина столнинг нариги томонига ўтирди.

Чой ичиб бўлгач, уёқ-буёқдан суҳбатлашиб ўтирдик.

— Хафа бўлмасангиз, бир нимани сўрамоқчи эдим. Сизни... ажрашган деб эшитаман...

У анча сукут сақлади, кейин:

— У киши мени жуда яхши кўрар эдилар... — деди. — Тўрт ой аввал мен у кишига, бошқага уйланинг, фарзанд кўрсангиз, розиман, — дедим. — Охирги сўзларини у ҳаво етишмаётгандай ютиниб, қийналиб айтдию кўзларидан тирқираб ёш чиқди.

Расми Т. Саъдуллаев ишлаган

Бемаврид ярасига туз сепганимдан афсусландим.
— Кечиринг, Анор!

— Сиздан нега хафа бўлай? Мен ўзим аҳмоқман...
Ахир, у мени жонидан ҳам ортиқ кўрарди.

— Балки, сиз ҳам қайта турмуш қурсангиз фарзанд-ли бўларсиз? Ҳаётда бундай воқеалар учраб туради-ку!

— Йўқ, бошқа уй тутмайман!

— Нега ундай дейсиз? Эндигина йигирма учга кириб-сиз. Ҳали ҳаётдан ноумид бўлишингизга асос йўқ. Бу дунёда сизга қисматдош яна бир одам бор, хўп деса-сангиз, таништириб қўярдим...

— Каналнинг нариги томонида яшайдими? — Анор: «Ўзбекми?» демоқчилигини шу йўсинда сездирди. Негаки, қирғиз ерининг биз тарафдаги адоғи шу каналга келиб тақалар, нариги тараф ўзбек ери эди.

— Ҳақиқатан ҳам ўзбек у, — дедим мен, кейин бирдан хўрлигим келди. — Нима биз бўримидикки сизлар «наржағи жаман», «бержағи жақши» деб канални чегара қиласизлар? Мана, мен «канални нариги томони ёмон», демасдан шу ерда ётиб ишлаяпман-ку, ахир?!
Анор ранжишимни билмаган эканми, киприклари пирпираб менга жовдираб қаради.

— Вой, худойим-ей, мен бундай демоқчи эмасдим... — У шитоб билан қўзғалди. — Ота-онамдан олислаб кетолмайман, — у шундай деб ташқарига отилди.

Душанба куни кўрдим, у бидонларини ювар, ёнида эса синглиси... Ҳар куни шу аҳвол. Дарвоқе, ўша Анор чой дамлаб чиққан куни, кечқурун ҳеч қутилмаган воқеа юз берди: хона эшиги очилиб, қув-қув йўталганча Анорнинг отаси — қоровул чол кириб келди.

— Уфф, бай-бай, совуқ хийла кучайдими? — деди у телпагининг қорини қоқиб. — Ҳа, повур ухламадингизми?

— Уйқу адашди, оқсоқол! Келинг, исиниб олинг, — мен эшикни ёпиб, иситиш мурватини бураддим. Хонада чолнинг хириллаб нафас олиши ва оловнинг бир маромда гуриллаши эшитилиб турарди. Негадир юрагим тез-тез ура бошлади. Чолга чой қўйиб узатдим.

— Манави коса бизники эмасми? — У тикилиб турган томонга қарадим у ейилмай қолиб кетган қаймоққа кўзим тушди.

— Ҳа, ҳа, сизларники... Кеча катта қизингиз олиб чиққан эди, қайтариб бериш ёдимдан кўтарилибди...

— Ҳа, майли, нега қўл урмадингиз ё қаймоқ ёқмадими?

— Ёқди. Шу — қўл тегмай, денг...

Чол тиканак мўйловини синчалоғи билан силаган бўлди, кейин:

— Қани, икки кесим нон олинг бўлмаса, — деди.

Ноннинг ярмини шоша-пиша тилимлаб ликобчага қўйдим, хаёлимда эса: «Бу чолда бир гап бор, бўлмаса шунча пайтдан бери кирмаган одам бугун йўқлаб қолармиди? — деган ўй. — Ё Анор... йўғ-э, сездирмаса кераг-ов».

— Раисни шопириям ярамас одам экан! Бир қоп емга қоғоз олиб, менга ўн бир қилиб кўрсатибди, яхшиямки каттанинг ўзи: «Бир қопдан ортиқ берилмасин», деб айтганди, бўлмаса...

— Олиб кетдими, ё?..

— Қаёқда. Эртага келасан, деб жўнатвордим. Бир боппайки, хи-хи...

Гапдан гап чиқиб, у менинг таг-тугимни суриштира кетди. Ота-онам, укаларим борлигини айтиб, кўнгил очган бўлдим. Уғилли эканимни эшитиб, чол хўрсинди, шу чоғ машинанинг гувиллаши эшитилди чол телпагини кийиб ўрнидан қўзғалди. Ташқарига кузатиб чиқдим.

— Икки ўғлим, саккизта неварам бор. Шулардан бири Анорники бўлганида... Э, худойим-ей...

Ниҳоят, ваъда қилинган кун — чоршанба ҳам етиб келди. «Томоша» кўриш учун атай кечки сменада қолган Одил билан Раҳим ёнимга киришди. Раҳим алаҳсираб атрофни кузатди. Одил эса қулоғимга шипшиди:

— Гаров эсингдан чиқмадимми? Харажатидан қочиб жуфтакни ростлама тағин.

— Хотиржам бўл, коньякка оғиз тегади бугун, — дедим ўзимни дадил тутиб.

— Кўрамиз. Қани, кетдик. Раҳим, бориб анави ишни охирига етказайлик!

Улар чиқиб кетишди.

Қиш куни бир тутам, деганича бор. Соат беш бўлмай қоронғи тушади. Устига устак, ҳаммаёқ туман. Анови Анорми?.. Жуда хотиржам кўринади-ку, а?

У одатдагидай қудуқ лабига келиб калишларини юва бошлади. Анор ишлайдиган тамакичилик бригадаси йўли доим лой бўлади-да ўзи. Шунинг учун ҳам деярли ҳар куни уйга кириш олдидан у калишини ювади.

— Анор! — дедим бехос ёнида ҳозир нозир бўлиб. У чўчиб тушди.

— Вой, сизмидингиз? — деди, сўнг кўксига туф-туф деб қўйди.

— Анор, бугун соат тўққизда... чиқинг!

— Нимаиди?

— Сизга айтадиган гапим бор.

— Эй, қўйсангиз-чи... Тунов куни ҳам Шерниёз «гапим бор» деб... кераги йўқ.

— Анор, наҳотки мени... шундай деб ўйласангиз? Ахир, мен сизга... эҳ!..

У менга ҳайратомуз тикилганича нари сурилди, кейин:

— Ҳа, майли. Фақат дарров қайтаман! — деди-да югуриб кетди.

Айтилган вақт ҳам бўлди. Анави касофатлар ошхонага келиб танда қўйиб олишди. Шу учрашув гаровнинг устида бўлаётганлиги, кимларнингдир гувоҳлиги, рости, менга сира ёқмаётган эди. Ноилоҳ қудуқнинг олдига чиқдим. Нариги тарафда бир қора кўринди. У аста-секин яқинлашиб кела бошлади: Анор! Юрагим ўйнаб кетди. Менга нима бўляпти ўзи?!

— Анор?

Ундан садо чиқмади.

— Келдингми, Анор! Гапимни икки қилмадингми, а?

У атрофга бир қараб олди-да, мени шошилтирди:

— Нима гапим бор? Айт. Ҳозир отам чиқиб қолади.

— М-мен, мен айтмоқчи эдимки... Сизни жуда... жону-да... Тўхтаг! — У қочиб кетмоқчи бўлгач, билагидан маҳкам ушлаб, ўзимга тортидим...

— Вой, отам келиб қолади, қўйсангиз-чи... Қўйиб юборинг!

— Отанг!

Узоқдан биз томонга келаётган отасига кўзи тушдию ваҳима ичра мени ҳам тандир томонга суриб кетди. Иккимиз ҳам тандирга қапишиб олганмиз денг, боёқининг лаблари дир-дир титрайди. Мен уни маҳкам қучиб турибман-у, ҳеч нима татимайди. Унга юрагимдаги гапларни айтгим келади: «Анор! Мен сен учун ҳар нарсага тайёрман. Тиз чўкиб қасам ичаман. Фақат мени деса-санг — бас!» Бўғзим қўйиб бораётгандек, юзим, кўзим, нафасимга тандир ҳарорати қоришиб кетгандек.

Отаси ёнимиздан ўтаётганда у баттар менга ёпишиб олди. Шунда ўзимни осмонда учиб юргандек ҳис этдим...

Итларнинг бетоқат вовуллашидан ўзимизга келдик. Пинжидан чиқди-да, у битта-битта қадам ташлаб нари кетди. Ортидан тикилиб қолар эканман, беихтиёр гаров ўйнаганимиз ёдимга тушди, ёжиниб ўзимни койи-

* * *
Буғунинг кўзлари шаҳлодир.
Кўзида акс этар манзиллар.
Буғунинг Ватани танҳодир.
Кўзида айланар фасллар.

Нигоҳида тун кун бамисол
Алмашади меҳр ва ҳадиқ.
Кўзларида бепоён хаёл,
Чўққиларга чиқиб борар тик.

Тошнинг кафти унга майиндир,
Буғунинг оёғин ўпар тош.
Буғунинг нигоҳи ҳазиндир,
Чўққи нузар — ягона сирдош.

Кифтида кун кўтарган чўққи
Чўқди, кўчди, уни ютди жар,
Учиб борар юксаклик чўғи,
Буғунинг кўзлари жовдирар.

Бу кўзларда ҳасрат бор тоғдай,
Тоғлар нузар, нурамас ҳасрат.
Озар тоқат, озар-да тоғлар,
Буюклашар бу ҳасрат фақат.

Кўзлари кенгайган ҳасратдан,
Жиловлаган кўзёш сойини.
Бош олиб кетсаю пастқамдан
Чўққиларда чопса тойиниб.

Буғунинг кўзлари шаҳлодир,
Исён қилар унда соғинч — ўт.
Буғунинг Ватани танҳодир,
Кўксини қуёшга берган юрт.

Болаларни асранг

Бирдан йиқилакўр золимнинг дори

«Кунтуғмиш» достонидан

Яна Америка! Утган октябрь,
«Жейнтс Стедиум». Саксон минг одам!
Пеле футбол билан хайрлашмоқда —
Қаршисида рақиб микрофон бу дам.

У сўнг сўз айтиши керак футболга,
Кейинги умрига эса сўз боши.
«Болаларни севинг?!» деди у бирдан,
«Севинг...» деб ҳайқирди, кўзида ёши.

Омон МАТЖОН

Болалар юзида шодлик либоси,
Қорачиқда титрар оппоқ ёруғлик.
Шовқин гижимлайди маъсум овозин,
Ҳали ниҳолларнинг ишончи тетик.
Топталмасин ерда болалар зори,
Бирдан йиқилакўр золимнинг дори.

Ҳамон болалайди машъум ниятлар,
Ҳамон муҳтожлар бор нону шодликка.
Қуёшнинг лашкари ҳамон адашар,
Етиб қелмас нурга зор озодликка
Сарғаймасин етти иқлим баҳори,
Бирдан йиқилакўр золимнинг дори.

Ҳосилсиз заминга санчилади ўқ.
Она ер кўксига ботар кўрғошин.
Ҳамон ер остида яхшилик — уруғ
Узилар майсадай кўтарса бошин.
Ҳувиллаб қолмасин кўклик диёри,
Бирдан йиқилакўр золимнинг дори.

Ҳамон юракдаги яралар тирик,
Қувғин қилмоқ учун беайб кундузни,
Ҳамон кўп элларда туннинг қадди тик,
Ўяр ёруғликка тикилган кўзни.
Ҳали кесилмасдан умид чинори,
Бирдан йиқилакўр золимнинг дори.

Йўғон, Куннинг танти ўғли Кунтуғмиш,
Занглаган қиличинг яна қўлга ол.
Қария қуёшнинг йўлини тун тўсмиш,
Зулматнинг бошига дадил қилич сол.
Қафасни тарк этсин яхшилик бори,
Бирдан йиқилакўр золимнинг дори.

* * *
Неча шоҳни кўрди кўҳна Ер шари,
Фотиҳ бўлиш учун жумла жаҳонга,
Тотувликка қилич солишиб бари
Фуқаро орзусин бўяди қонга.

Йўқ қила олмади Еру самони,
Қуримади фақат кўзлардаги ёш.
Фотиҳлар яланғоч қилган дунёни
Кийинтира олди ягона қуёш.

нон-туз тутгандек, Тўранинг ияги остига олиб борди. — Айёр! — Тўра бир сўмликка чанг солиб, ортига қарамай қочди. Султон оғир луғатни қўлида тутганича қотиб турди-да, сўнг «Бир сўм, бир сўм... — деб ўйлай бошлади. — Бир сўм русчасига один рубль, дейилардимми, ёки адин рублими?.. Буни билардим шекилли, қизиқ, унутганим ғалати...»

У жумбоқни топишга жиддий киришди. «Тўранинг «бесаводсан» деганича борман», — Султоннинг пешонаси тиришди. Лекин у бу гапни кайфлигида айтди. Стипендия олган куни йигитларга қўшилиб дам олмай икки кун ичиб ётди. Бир маҳал Султоннинг хонасига кириб келди. Уч кун олдин грузинларнинг бир фильмини кўрганлигини ва тан берганлигини, шу кундан эътиборан ўзимизнинг киностудия «Талон-тарож фильм» деган фикрда эканлигини айтди, гапнинг хулосаси шу бўлдики, Султонга: «Сен бесаводсан», деди. Султон шунда англадики, Тўра ҳам андишали, оқкўнгил, мулойим йигит. Лекин ҳарқалай кайф бўлса-да, айтди, сен бесаводсан, рус тилини билмайсан, деб айтди.

Тўра дегани шунчаки билимдон эмас, дониш экан, мана, бугун унинг каромати рост чиқди... Султон Тўрага қасдма-қасд луғатни стол устига қўйиб, бир сўмни аввал «А» билан бошланувчи сўзлар орасидан излади, тополмади, фақат бир жойда: «АД мl — дўзах, жаҳаннам; 2 перен.— чидаб бўлмайдиган оғир руҳий ҳолат», дея қайд этилган эди. «АД»ни адинга нима алоқаси бор? — у шундай ўйга борди. «О»дан излаши керак. Демак, унутибман, гўл...» «О» билан бошланувчи сўзларни кўздан кечиришга жазм этди-ю, қорни тата-лаб беҳузур бўлди ва луғатни ёпиб қўйди. Дармонсизланиб, каравотга чўзилар экан:

— Бари бир эмасми, — деди овоз чиқариб, — одинми, адинми? Тўра билан кетди-ку ўша!

Бугун иккинчи кун туз тотмади, очликнинг биринчи хуружи бошланган эди — фаҳмлади — ярим соат чида-са, ўтиб кетади, сўнг яна икки-уч соат бу ҳақда ўйлама-са ҳам бўлади.

...Ярим соат. Ҳар қанча ўзини чалғитмасин, азоб

дастидан ўрнидан турди. Стол устида турган илиқ сув тўла стаканларга кўз ташлади, сўнг Тўра кириб келмасдан аввал бошлаган ишини давом эттиришга тутинди, чўзилиб оёқ учидаги қутини олди-да, стаканларга икки чой қошиқдан туз аралаштирди. Сув ғуборли тус олди, тинишини кутиб турди. «Энди бу сувни бемалол ичса бўлади», деб ўйлади. Лекин ичмади, яна бир пас кутса, қорни ўз-ўзидан тўядигандай туюлди. Икки-уч дақиқа ўтар-ўтмас тагин безовта бўла бошлади, энди хуруж миясига кўчган, егулик талвасаси уни қайта оёққа турғазган эди. Сув аллақачон тиниган, фақат унга қараш оғир эди, қараёлмади. Ортиқ чидаш, кутишнинг ҳам иложи йўқ. Узалаб стаканни олди-да, бир симиришда уни яримлатди, лабларини ялади, тагин кўнглим айниса-я, деб тик оёқда кўзларини юмиб турди, йўқ, бинойидек — ичса бўлар экан...

Муаллақ ўйлар билан у хона ўртасида қотиб турганида дераза ортидаги энсиз супагага бир жуфт кабутар келиб қўнди-да, қур-қурлаб, потирлаб хаёлини чалғитди, улар тумшукларини тук-тук уриб ниманидир чўқишар, Султоннинг яқин турганидан чўчишмас эди. Бирдан унинг кўзлари чақнаб кетди. «Кабутар тутсам-чи?!» Деразани очиб қўл узатса, улар қуш-да, учади-кетади, тутиш қийин. Хонада туриб кабутар овлаёлмайди. Шунга имони комил бўлса-да, таваккал деб деразани очди, энгашди, айтганидек кабутарлар учиб кетди. Ютунганча уларнинг ортидан қараб қолди. Осмон тўла кабутар эди. Худди суратдагидек, улар гала-гала бўлиб учишар эди...

Кабутарлар қўқиб қочган нарсага кўзи тушди: қачондир айнамасин деб муздек ҳавога қўйган, кейин унутган сут қутиси. Уни ичилмаган хаёл қилиб қўлига олди-ю, хафсаласи пир бўлди — қути очиқ эди. Силки-тиб кўрди, қути тагида қуюқ бир нима бордек туюлди. Кела солиб стаканда қолган сувни деразадан сепди-да, қутини стаканга ағдарди, бир томчи ҳам сут тушмади. Сездикки, қолган сут ачиб қатиққа айланган. Бу билан у ҳеч нима йўқотмади. «Барибир, ичаман!» деган истак ғолиб чиқиб, қоғоз қутини йиртди. Томизғисиз уюган бир бўлак лахта стаканга тушди. Уни оғзига олиб

Ёруғ жаҳонда неки кечса, барига теран боқиш, инсон учун қайғуриш — ҳақиқий ижодкор шамойилининг муҳим сифати шудир... Шу хислатлар Ражаббой Ота Турк ҳикояларини мутолаа қилганда аён бўлади. Бу ҳикояларда муаллиф ўз юртдошлари — автомагистраллардан олисдаги қишлоқ одамлари, умри тоғ этаклари ва яйловларда сурув кетида ўтаётган чўпонларнинг ёрқин характерларини чуқур изтироб ва эҳтиром билан яратади. Шубҳасиз, истеъдодли носир реализм маслагига содиқдир: у ҳаёт ҳақиқатидан чекинмайди, ўз халқининг ва замонасининг ростгўй ва жасур «солномачиси» бўлишга интилади.

Албатта, Ражаббой Ота Туркнинг ҳикоялари — ҳали ижодий тажрибалар, бироқ улар — мен юқорида айтганимдек — умид уйғотади, унинг ижодий имкониятларини

башорат қилишга изн беради. Табиийки, соф профессионал қобилият — сўзга, мавзуга, фикрга нисбатан ҳалоллик — Ражаббойда СССР Ёзувчилар союзининг Олий адабиёт курсидаги таълим жараёнида барқарорлашади. Олий адабиёт курсида бадиий маҳорат бўйича семинар раҳбари бўлиб, Ражаббой Ота Туркнинг ижодий машаққатлари йўналишидан хабардор бир киши сифатида унинг ёзувчилик келажагига ишонч билан қарайман. У ўз саботи, унга овоз берган, шундай қисмат ато қилган она ерига фарзандларча қондошлигини сўндирмасе, бас...

Эрнст Сафонов,

СССР Ёзувчилар союзи проза совети раисининг ўринбосари.

борди, тош қотган лахта... Қўллари қалтираб қошиқ дастаси билан уни эзди, суюлтирди, сўнг икки ҳўплаб тугатди. Қатиқ юқи стаканни столга қўйиб, ўрнига чўзилди. Чўзилди-ю, шу заҳоти тагин ирғиб турди, назарида, бошланажак хуруж эшик ортида пойлаб тургандек эди, тушлик ғами босди.

...Кийиниб, чарм сумкасини елкасига осди, калитни суғураётиб, кўзи эшикка ёпиштирилган суратга тушди, қуйи курсда ўқийдиган ҳамюрти Улуғбекнинг иши эди бу. Султон чўл кишиси эканлиги учун ҳам Улуғбек кўкел бўрини хаёлан чизиб унга совға қилган. Шу тобда тирик кўкел билан тўқнашгандек Султон бўшашиди ва стулга ўтирди.

Шу кунгача кўргани, бу — бир сурат эди-да, бўри бўри эмас — қоғоз эди. Ҳар сафар эшикдан чиқаётганида Султоннинг кўзи кўкелга тушар, бепарво жиламайиб чиқиб кетар эди. У пайтлар (икки кун олдин) қорни тўқ, чўнтагида пули ҳам бор эди. Камбағаллик унинг қисмати эмас, лекин Султон бадавлат ҳам эмас эди. «Мен ё ҳамиша оч ёки тўқ яшашим керак. Иккисидан бириси қисматимга мағз бўлиши шарт! Уртаҳоллик азоб-ку, яримлик, чалалик бу, оҳ!.. — Султон ўтирган жойида чайқалиб кетди. Кўзини юмиб ўйлайверди: — Наҳотки, инсоннинг чала, бутун бўлиши тамоққа боғлиқ? Ким ўйлаб топган буни? Ростми? Рост бўлса, нега инсондан жониворгача бир-бирига емиш? Бу азалий қисматни ақл ва тадбир билан енгиб, тўхтамоқчи бўламиз-у, яна зўрлик туғини кўтарамиз, аслида ўзгага емиш бўлмаслик, ўртача яшашнинг қалқони бу! Ким зўр, номи борми зўрнинг?.. Кетаман...» — Султон қорини чангаллаб каравотга ўзини ташлади. «Нима қилиб юрибман бу ерларда?» — Онаси, Бухоро, минора кўз олдидан ўтди, хаёлан минорани кучди ва манглайини урди. Тарс этган товушу жаз этган оғриқдан ҳушини йғди, пешонасини каравот қиррасига урган, икки қоши ўртаси ёрилиб қон оқмоқда эди.

Кўзлари чарақлаб очилди. Бир бўри суратига, бир ўзининг сертук қўлларига қаради, сўнг, бугуннинг ғамини еб эҳтиётлаган, чала чекилган сигаретни чўғлантирди-да, алам билан чуқур-чуқур тортиди. «Ташқи ўхшашлик — ўхшашлик эмас, — деб бўрига тикилди у. — Ейишми — ейиш! Сен ҳали бўри эмассан, қоғозсан, агар оч қолсанг, қоғоздан кўчиб, пастга тушасан, аслинга қайтиб, мен билан тиллашасан! Мен сенинг тилингни луғатсиз тушунаман...»

Султон туриб, пешонасини кўкелнинг тумшугига босди, қонини артди.

— Ана энди, — деди у, — есанг ҳам, емасанг ҳам оғзинг қон сенинг!

Етоҳхона бекатидан троллейбусга чиқди. Шоир майдонини мўлжал олиб келди. Гўё шу жойдан кабутар тутиш осондек, музқаймоқ қоғозларию саховатли кампирлар сочган нон ушоқларини чўқилашаётган кабутарлар хаёлини банд этди.

Йўлкира ҳақида мутлақо ўйламади. «Оҳ, бу лўппи жониворларни тутиб ейиш қанчалик мазза!..» Хийла йўл босгач, худди тош теккандек бошида оғриқ пайдо бўлди: «Ахир куппа-кундузи... майдон тўла одам бўлса керак?! Бугунчалик овдан воз кечишга тўғри келади шекилли», — у навбатдаги бекатда тушиб, пиёда ортига қайтди. Бир бекат юрмай, пештоқиға «Озиқ-овқатлар» деб ёзилган дўконга кўзи тушди, навбат кутиб турган кишилар... Унинг бу ерда туришга сабри қолмаган, зеро чўнтагида пули ҳам йўқ, лекин бари бир, келиб навбатда турди. На бу ва на шаҳардаги бошқа дўконда кабутар гўшти сотилмади, Султонга бу кундай равшан. Шуни билатуриб: «Агар, кабутар гўшти сотишса, ўн до-

на олар эдим!.. — деб ўйлади у. Султон телба-тескари хаёлларга берилар, навбат эса сурилиб олдинлаб борар эди. Ниҳоят, кўргазмага қўйилган турли неъматларга кўзи тушди. Шу заҳоти терс ўгирилди-да, четга чиқиб, навбатда қолган кишиларни кузатди. Кузатиш баробарида уларга нисбатан юрагида нафрат пайдо бўлди. «Булар бунча хотиржам, — Султон асабий, тишини тишига босди, жағ пайлари бўртиб чиқди. — Олган нарсаларини эртагача жимгина ейишади-да, а?!» Беихтиёр қўлини чўнтагига суқди, сигарет излади, тополмади, қаршисидаги бепарво ва хотиржам одатий тартибга бўйсунган кўйи дўкон эшиги томон яқинлашаётган граждандарга қараб туриш малол келди, уларни унутди. Ўзини бардам тутиб яна ноз-неъматларга яқин борди. Кўз-кўз қилинган ва оломонни ипсиз боғлаб турган егуликларни кўздан кечирар экан, хаёлида совуқ бир фикр ўт олди: «Буларни есам-да, сўнг устидан аччиқ кўк чойни ичиб, кўзгугами, одамгами тикилсам агар, кўзгу қарашимдан тарс ёрилса керак, одам сўзсиз қулаб тушади. Кўзларим ёнади, шунда бир нафас билан дунёнинг ярмини забт этаман! Менга шу керак...»

Султон кўргазмаю бемаъни хаёлларига тупурди-да, бекат томон югурди. Кетма-кет ҳуштак чалинди, у ортига аланглади ва милиционерни кўрди, лекин қайтмади, аллақачон йўлнинг ўртасига етган эди. Қайтса, машиналар оқими, тўхтаб, кутса... Ҳамманинг кўзи унда эди. Йўл қоидасини бузиб бўлса-да, бекатга етди, ўгирилди, милиционер имлади, бормади. Ёнида турганларнинг унга қизиқиши янада ортди, йўловчилар бир-бири билан пичирлашиб ундан кўз узишмас эди. Султон бошини баланд кўтариб, чўнтагиға қўлини суқди, томошатаблардан қаҳрини яширди, нафратини сездирмоқ учун улардан нари кетди. Ун-ўн беш қадам юрмай милиционер «Жигули»да ортиндан етиб келди.

— Нега қочяпсан?

Султон индамади. «Қочсам, тутолмасдинг», хаёлидан кечди. Милиционер сумкасини ковлаштира бошлади, кейин «Жарима — уч сўм» дея қайд этилган варақалардан бирини йиртиб олди-да, унга узатди.

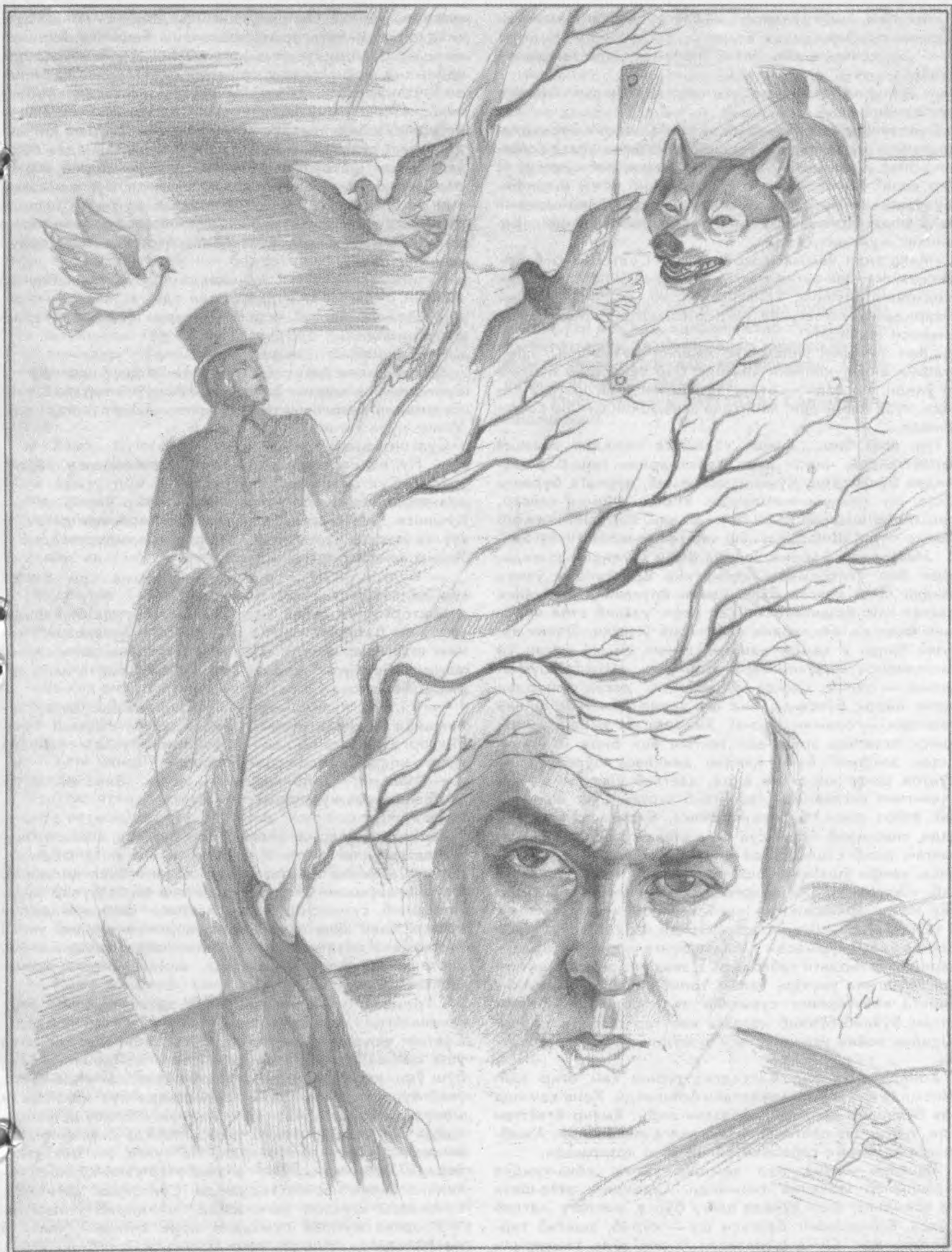
— Сандақаларга буюм кам, — деди у бетоқат ер тепиниб. Султон жарима варағини қўлига олди, қизиқиб уни томоша қилди. «Қани эди, шу қоғоз ўттиз, йўқ, уч юз, уч мингга айлансаю башарасига сочсанг! — деб ўйлади у, — гуноҳни пул билан ювиб бўладими, у молмидики, тоvon тўлаб сотиб олсанг? Уч сўмлик гуноҳ қилибман, биров эшитса буни... кулади! Сувтекин гуноҳ!» — Ўтаётган ҳар бир дақиқа кўнглини тош қотирар, дийдаси музлаб бораётган эди, йўқ, бунисига чидай олмади, беихтиёр кўзлари намланди. «Бу қанақаси?» Султон титраб кетди, ўзидан, беор кўз ёшидан ғаш келди. Кўзини артмоқчи бўлиб чўнтагидан рўмончасини чиқарди-ю, тагин: «Бегона қошида шармисор қилган кўзёш ҳаром», деб уни улоқтириб юборди.

— Ана шунча, — деди милиционер Султоннинг асабийлашганини ўзича тушуниб, — пул деса, жонларинг чиқади сенларнинг! Тўла, кутишга вақтим йўқ!

Султон жарима варақасини унга қайтарди.

— Ўтир машинага! — милиционер зарда билан олд эшикни очди, Султон ўтирганидан кейин эшикни ёпди. «Қочади, деб ўйляяпти, — Султоннинг хаёлидан шу фикр кечди. — Бу иззат-ҳурмат шунинг олдини олиш учун. Рулга ўтириши билан қочсам-чи, унда нима қилади, тутолмайди-ку, ахир, мен тўғри йўлдан қочиб, тентакманми! Ҳа, майли», — қочишга ҳафсала қилмади у.

«Жигули» ўрнидан жилди, кузатиб, ўзларича баҳшлашаётган йўловчилардан сал нари кетиб тўхтади. Яна у жаримани эслатди:

Расмни Х. Лутфуллаев ишлаган.

— Балки, энди тўларсан? — Султон бу гал узатилган варақни олмади.

— Адресингни айт, эслаб қоламан, етказаман шу пулни!

— Ҳозирча мени эмас, сенинг адресингни ёзамиз, ҳужжатинг?

Султон чўнтақларини узоқ ковлаб, ниҳоят, ётоқхонада яшаши учун номига ёзилган ҳужжатни узатди. Милиционер шошилмай ҳужжатни ҳижожаб ўқиди ва бир варақ қоғоз чиқариб, Султоннинг исми шарифини, ўқиш жойи, ётоқхонаси жойлашган кўча номини ёзиб олди. Қоғозни буклаб сумкасига солди-да: «Кетишинг мумкин», деди...

«Мана энди ҳаммаси жойида!» — Султон бир балодан қутулгандек енгил тортди. Хурсанд бўлиб, шу гапни ётоқхонага етгунча, хонасига кириб, ечиниб, эшикни ичкаридан қулфлагунча такоррайверди: «Мана энди ҳаммаси жойида!»

...Ҳеч нимани ўйламади, ажални кутгандек, эшик қулфми ёки йўқлигини яна бир бор текшириб кўргач, на ўқиди, на ёзди — ётди. Ухлаш қасдида юзгача санади, кўзи илинмади, минггача санамоқчи бўлди, сабри етмади...

Тун, соат бир... Ҳамон ухлагига нимадир халақит бераётгандай, чироқ нури қабоқларини тешиб ўтаётгандай бўлаверди. Кўзини зич юмиб, кўрпага бурканса-да, шу тўғғун енголмади. У очликдан-да қайсар, қандайдир шафқатсиз ва беомон эди. Кўрпани иргитиб кўзини очди. Шифтдаги кўш чироқ чарақлаб турар эди.

...Назарида, зим-зиё хонада ётиш ўнғайдек туюлди, бари бир ухлаёлмади, ҳозиргина ёруғликдан ўзини қандай олиб қочган бўлса, энди ёруғликка шунчалик маҳтал эди: бошини ёстиқдан узди, узалиб стол чирогини ёқди-да, оёқларини осилтириб ўтирди. Очлик хуржи билан у ҳамон олишар, лекин очман деган ўй аллақачоноқ миясини тарк этган эди. «Шунга шунчаликми, — очлик ҳақида ўйляпман, деган фикрдан гарчи йироқ бўлса-да, яна шу ҳақда беихтиёр ўйлай бошлади, — оламни буз-э! Яна эркак эмиш? Тўхта, томоқ истагида эркак-аёл тенгми ёки бири иккинчисидан заифми? Буни қандай аниқласа бўлади?» — Султон шифт чирогини ёқди, дастлаб ўзига нима кераклигини англаёлмай гарангсиб турди. Сўнг икки варақ қоғоз олди, бирига «Эркак», бирига «Аёл» деб ёзди, ғижимлаб тузли сув тўла стаканга ботирди, ҳўлангач, олиб стол устида ёйди. «Қай бири олдин қуриса, заифи ўша!» — бошлаган синови натижасини кутиб, «Эркак» ва «Аёл» қоғозларга тикилиб тураверди. «Бу ишим эрмакми ёки чин? Умуман, мен соғманми ё телбамми?» — Шу ўйлар миясида чарх ураб, жавоби ҳақида ўйлаб кўрмасди у, балки бунга унинг шу топдаги паришонхотирлиги сабабдир? У аввалига жиддий туюлган эрмагини унутди, қалам топиб, ҳўл қоғозларнинг бирига кабуларнинг суратини чиза бошлади. Рангли қалам бўялиб-бўялиб қоғозга кабулар тасвири тушди. Шундан кейин ухлаш истаги вужудини буткул тарк этди.

Хонада аниқ бир мақсадсиз туриш ҳам оғир эди. Жисмида қайта бошдан ғалаён бошланди. Хона ҳамиша зах бўлишига қарамай деразани очди: ёмғир ёғаётган эди, у буни шу пайтгача сезмаганига ажабланди. Ажабланди-ю, бироқ сабабини ўйлаб бош қотирмади.

Ташқари — кўча, йўл ҳамиша ўйғоқ, кеча-кундуз машиналар шовқини тинмайди. Тириклик, завқ-шавқ ва аламнинг, агар дунёда қайғу бўлса, маслағу матлаб бўлса, барчасининг белгиси шу — кўриб, эшитиб турганлари эди. Очик деразадан чироқ тўла ташқарини кузатиб ўйлади: «Бу улкан шаҳарнинг ташвиши мендан

каттами, кичик? Оғирми, енгил?.. Уйда олтмиш беш кило эдим, минг тўққиз юз эллик бешинчи йилнинг айна наврўзида туғилганман, исмим Султон, рангим қора, тим қора эмас-у, қорароқ, дўстларим ҳазиллашиб, сен арабсан, дейишади. Йўқ, дейман, мен ўзбекман... Ота-онам ўттиз бир йил туғилган кунимни — йигирма биринчи мартни нишонлашди, байрам қилишди, фақат сўнги бир йил... эсимни таниганимдан берўтган йили наврўзни оммавий таъқиқлашди... Араблардан қолган удум, эскилик сарқити бу, дейишди мен ишонмадим. Тарихни варақлаб кўришса, аслида араб халифалари ҳам мен туғилган кун — йигирма биринчи март — наврўз сайлига қарши тўғғаришган экан...»

Кутилмаганда эшик тақиллади. Султон ажабланиб эшикни очди. Соат учдан ошган эди.

— Ҳоллар нечук? — деб ҳамкурси бошқирд Ғарис кириб келди.

— Слушай, сулувларга борасизми?

Ғариф тилла йигит. Султон жилмайди, унинг шу гапни яна бир марта такорлашни кутиб турди. Ғарис Султондан жавоб кутар, тўғғиси, нажот истар эди. Унинг пули тугаган...

Султон гапирмади...

— Ну, ладно, сен ишла, — деб чиқиб кетди у. Ғариф кетгач, Султон хонани қулфламади. Кўп ўтмай эшик яна тақиллаб, хонага рус ошнаси Виктор кириб келди. Кўшниси Галяни сўради, Султон билмайман дегач, стулга ўтирди. Бу йигит ҳам курсдош, иқтидорли адиб у. Ҳозир кайфи бор шекилли.

— Султон, — деди Виктор, — йигирма сўм бери тур, стипендиядан қайтараман.

Викторга пул керак эмас, ичмоқчи, тунда бир шиш арақнинг баҳоси йигирма сўм. Виктор деганлари пулнинг юзига қарамайди. Шу йигит Султонни одам санаб эшигига бош уриб келди, умрида бир марта қарз сўради. Лекин...

— Уч сўм пулим бор, — Султон шундай деди, пулим йўқ дейишга тили бормади, шу ўч сўмни оли Викторга берадигандек, жавондан «Русча — ўзбекч луғат»ни топди, варақлай бошлади.

— Излама, тополмайсан, — деди Виктор кетиб, — менга кўпроқ керак, Султон!..

Ётоқхонада Ғариф ўйғоқ, Виктор ўйғоқ, Султон билмайди яна ким ўйғоқ. У кийиниб, юз-қўлини чайди-д кайм сумкасини кифтига осди, хонани очиб қолдирди ошхонага кирди. Стол устида ётган қора булка бўлгани олиб, сумкасига солди, пахтага — биринчи қават тушди. Ҳали кўча эшиги берк, қоровул кампир ухлаётар эди. У аста илгакдан калитни олди, эшикни очди сирғалиб ташқарига чиқди-да, шоир ҳайкали томч йўл олди.

...Трамвай, троллейбус, метро ҳали ҳаракатга туганича йўқ. Такси-лаксилар онда-сонда ўтиб қолард Султон қадамини тезлатди. Роса бир соат деган, ўша хиёбонга етиб борди. Кимсасиз майдоннинг бўйи ўриндиғига ўтирди, атрофни кузатди: онда-сон, ўтиб турган машиналарни айтмаганда кўз илғайдиг масофада ўзидан бўлак ҳеч ким йўқ. Шоир ўша-ўша қақди тик, мағрур боқиб турар, пойида бир қучоқ ни миққан гул сочилиб ётарди. На гулга, на оёқсти қаради. Хиёл нарида бир гала кабулар учиб-қўниб эри чоқлик билан насиба теришади. Султондан ҳайиқма баъзилари шундоқ ёнгинасидан пилдираб ўтишард.

У ортиқ кутмай сумкадан қора бўлкани чиқармайдалади-да, ушоқни соча бошлади, шунда кабулар гувв этиб атрофига йиғилишди. Ҳатто елкаси, қў

ларига кўниб, ризқларини теришга ошиқшиди. Султон потирлаб, биқинига урилаётган безовталиқдан сездик, аллақачон бир жуфт кабутар сумкасида банди. Уларни қачон, қандай тутиб сумкасига тиқди, ўзи билмайди.

Султон нонреза чўқишаётган кабутарлар тўпидан суғирилиб чиқди-да, нари кетди, пича юргач, қайрилиб ортига қаради, қушлар гўё ҳеч воқеа бўлмаган-дек ҳамон ризқ теришда давом этишарди.

Иш битган, лекин нечундир Султон кетишга ошиқмасди, яна атрофни кузатди. Гулларга яқин борди-ю, хавотирланиб теваракка қаради: ўша-ўша... Гарчи шундай қилишни асло истамаса-да, гулга чанг солди, ҳаяжонини босишга уриниб: «Мен билан кимнинг иши бор, — дея ўзига таскин берар эди. — Гуллар билан, шоир билан кимнинг иши бор? Айбим шуки, гуллар сўлимасидан...»

Бутун вужуди қандайдир исканжа ичра қолгандек, яна кетолмади. Гўё бу ерда яна бир битмаган юмуши бор, нимадир эсидан чиққан, хуллас... Кабутарлар тўпи ёпирилди, учиб-қўнишиб ҳайкал пойини қуршашди. Узундан узоқ чўзилган муваққат тутқунлик шундагина уни тарк этди. Шоирнинг тош қотган масъул чеҳрасига қараб:

— Хайр, буюгим! — деди у. — Гуноҳқор мухлисингни кечиргайсан!..

Ётоқхонага келиб, сумкасини шкафга яширди-да, кўшнисининг эшигини ваҳимали қоқди:

— Галя хоним! — шундай деб аташни қизнинг ўзи илтимос қилган, бу шарқона лутф қулоғига хуш ёқар эди.

Ичкаридан Галя хонимнинг уйқу аралаш: «Ким?» дегани эшитилди.

— Бу мен, Султон!

— Ҳозир...

— Галя хоним! Эшикни қия оч-у, мана буни ол! Галя қия очиқ эшикдан у узатган гулларни олар экан, кичқириб юборди:

— Ростдан ҳам гуллар-ку, бунча кўп, айт, саҳарлаб қаердан олдинг, ким берди?!

— Улуғ шоир! — деди Султон. — Бу гулларни сенга у берди.

Султон еттинчи қават тинчишини, қари талабалар дарсга кетишини бетоқат кутиб, жониворларни қаерда сўйсам экан, деб гаранг бўлди. Пичоқ излади, тополмади. Вақт қотиб қолгандек ҳеч ўтмас, еттинчи қават тинчимас эди, охири сабри етмай даҳлизга чиқди, ошхонага кирди. Аксига олгандай бу эрта йиғиштирувчи аёл ошхонани узоқ тозаллади.

— Ҳар куни тозалаш шартми? — деб Султон аёлга ҳамдардлик билдирди. У Султоннинг меҳрибончилигидан кулди:

— Нима, ошхона ҳаммоммидики, навбат кутсанг, ана, жой етарли-ку, чойингни қайнатавер...

Хуллас, у кутгандан кутди. Кутаётиб, «хонада қилман шу ишни, ҳеч ким кўрмайди, — деган тўхтама келди. — Патларини газетага ўрайман-да, ахлат қувурига ташлаб юбораман...»

Пичоқ излаб ўтирмади у. Сумкасидан бирини олди-да, шартта бошини узди, кўйлагига қон сачради, сесканди, кафти қизиб чалажон жониворни отиб юборди. У оппоқ чойшаб устига бориб тушди, потирлай-потирлай ҳаммаёқни қонга белаб, тинчиди. Шу пайт эшик тақиллади, Султон чўчиб тушди. Эшик яна тақиллади. «Менга неча йил беришар экан?» Сассиз келиб жониворнинг устига кўрпани ёпди, қонли қўлини ортига яшириб, чап қўли билан эшикни очди, даҳлизда ҳеч ким йўқ эди.

Шошиб, қалтираб эшикка калит солди, чакка томирлари гупиллаб уриб тутқичга суянди... Ўзига келгач, сумкани очди-да:

— Сени ортиқ қийнамайман, — деди ва стакан ёнида турган пичоққа узалди. Шундагина стол устида турган ва ҳамон қуримаган, бирисига «Эркак», бирисига «Аёл» дея ёзилган ва кабутарнинг сурати солинган қоғозга кўзи тушди, бир хил бўлиб кетди, «кечир...» Иккинчи кабутарга ортиқ азоб бермади у...

Ҳамон кабутарлар осмонни тўлдириб учишар, улар камаётирми ёки йўқми, ҳеч ким буни пайқамас эди...

Муаллифдан: одатда, бағишлов асарнинг бошида битилади; аввал дилимда бундай ниъатнинг ўзи йўқ эди, ҳикояни ёзиб тугатгач, ҳали қоғозга тушмаган нимадир юрагимда қолгандек туюлди. Кейин англадимки... Сизга айтмоқчи бўлган гапим шу:

— Ушбу ҳикояни Мухаммад Солиҳга бағишлайман!

**Баходир
Ёқубжонов**

Қучоғингда гуллар ола кел

Бадани қадоқдай қабарган тутлар
Хаёл суриб турар қирғоқда.
Орқасидан бутун ҳовузни судраб,
Сузиб юрар ёлғиз қурбақа.

Учоқбоши ҳувиллагандай,
Ағдарилиб ётибди кумғон.
Осмон учун юрак бўлгандай,
Митти тўрғай чекмоқда фиғон.

Бу ерларда ҳамма нарса жўн:
Эски тўшак, сўри, дастурхон
Ва қуёшни ичиб кўйган тўн,
Дастурхонда ушатилган нон.

Ўлтираман шом тушгунгача,
Нимагадир келар йиғлагим —
Тушларимдан тушларимгача,
Юртим, сени келар йўқлагим.

* * *

Қаердадир осмон бурчида,
Қушлар дардли-дардли қичқираб,
Қон томади терак учидан,
Ҳовлиларга сокин кеч қираб.

Осилади тоғлар бўйнига
Ҳали дунё кўрмаган булут.
Шовуллаган боғлар кўйнида,
Кимдир кўшиқ айтади тўлиб.

Чўзилади чарчаган кўча,
Бузоқ уйга кирмай тайсаллар.
Гавдаларин хиёл эгганча
Сўқмоқларни ўпар майсалар.

Ёз кунлари нақадар гўзал,
Тўлқинлардан зириллар кўприк,
Ёна бошлар оқшомги кўзлар —
Қоқа бошлар юлдузлар киприк.

Хей, даладан қайтаётган қиз!
Қучоғингда гуллар ола кел.
Ҳада этгин қалбингни менга,
Ялангоёқ юрган болакай.

Шамол бошлаб келмоқда тунни,
Ҳазонлар учмоқда ерларни тирнаб.
Боғлар аллақачон ўзидан тонди,
Аллақачон кетиб бўлди турналар.

Бўм-бўш совуқ ва бўм-бўш кўча,
Нимагадир қордан йўқ хабар.
Сен йироқсан, сенга етгунча,
Тонглар отар ва тонглар ботар.

Йироқ...
Хаёлларим толгудай йироқ.
Мана, сенга тўлиб кетди бутун тун.
Ҳозир деразангдан ўчгандир чирок,
Менинг деразамда ёнмоқлик учун.

* * *

Ёмғир деразани тимдалар,
Осмон билан замин юзма-юз.
Билолмасман: ёмғир маъюсми,
Ёки сенинг овозинг маъюс.

Кўзларингга тикиламан жим,
Ёмғирлар кўринар ич-ичларида.
Гўё улар икки қайноқ ёш,
Узун киприкларинг ҳовучларида.

Билолмасман: ёмғир маъюсми,
Ёки маъюс сенинг овозинг.
Кулдирмоқчи бўламан, лекин
бир сўз келмас тилимга ҳозир.

* * *

Жунжика бошлади қушлар овози,
Оғирлашиб борар булутлар.
Ёмғирларнинг мавсуми ҳозир,
Сахий келди бу йил бултурдан.

Туманлашар йироқ-йироқлар,
Янада қаттиқроқ дарё гувиллар.
Жиринглатиб кўнғироқларин,
Тоғдан тошиб келар сурувлар.

Томчи ўйнар дарахт учиди,
Сирғалади, ошар умбалоқ.
Ва подачи қиз кулгичида,
Тин олади олам тоза, оқ.

* * *

Осмон йироқ, ер эса қаттиқ.
Йиғаман кўринмас қанотларимни.
Зилдай оғир ёмғир остидан қайтдик,
Енгил тордим айтиб гуноҳларимни.
Дарчага ёпишар ивиб кетган тун,
Биланглаб рақсга тушади чақмоқ.
Гўё кимдир қоқар осмон эшигин,
Қўшни уйда чўчиб йиғлар чақалоқ.
Йиғаман кўринмас қанотларимни,
Бундай тунда парвоз этилган таъқиқ.
Мен сенга ишондим гуноҳларимни,
Осмон жуда йироқ, ер эса қаттиқ.

МУАЛЛИФ ЎЗ АСАРИ ҲАҚИДА

— Ҳурматли Нурали Қобул. Роман жанридаги биринчи йирик асарингизни ўқувчиларга тақдим этатуриб, «Ешлик» аввало Сизга учта савол билан мурожаат этишни лозим топди. Асарни ўқувчиларингиз қандай кутиб олади деб ўйлайсиз!

— Ҳеч қачон, ҳеч бир қораламамнинг нашр этилишини ушбу чоп этилаётган роман-монологдек сабрсизлик билан кутмаганман. Негалигини бир сўз билан айтиб беролмайман. Сабаби «Унутилган соҳиллар» ўқувчи қўлига етиб борса, бу меннинг шу пайтгача ҳар хил ташкилотлар зуғумисиз чоп этилган биринчи асарим бўлади. Асарга иккинчи номни ҳам ўйлагандим — «Интиқом» бўлсамикан деб. Лекин инсон умрининг унутилган, унутилаёзган соҳиллари хотира кўзгусида оғир армон бўлиб қолади. Бу армоннинг на қадар катта-кичиклиги эса инсоннинг имони билан ўлчанади.

Ушбу қораламада китобхонлар билан мутлақо бошқача тилда гаплашаман. Сабаби мен учун ўз ҳақиқатларимни айтмоқнинг ўзга йўли йўқ. Кимдир юрагини жўштириб юборарман, кимдир мени қабул қила олмас, кимдир баҳслашар. Мен ҳаммасига тайёрман.

— Бир сўз билан айтганда ўзингиз асар мавзусини қандай ифодалар эдингиз!

— Инсон буюклик сари қанчалик дадил одимламасин, шу билан бирга у ақл бовар қилмас номаъқулчиликларга ҳам қўл уради. Мен шунинг ҳаммасини бир бутун ҳолда кўрсатишга имкониятим даражасида ҳаракат қилдим. Бунинг қанчалик уддасидан чиққанлигим азиз ўқувчига ҳавола!

— Ешлик журналхонларига тилакларингиз!

— Мен сизни яхши кўраман! Ҳатто мени жини суймайдиганларни ҳам. Мен дунёда инсоннинг бир-бирига адоват ва нафрат кўзи билан қарашидан кўраминг чандон муҳимроқ ишлар борлигини ва бизнинг ақл-заковатимиздан нажот кутиб турганлигини унутмаслигимизни истайман.

туянинг ўрқачидек кўтарилиб тушаверарди. Оёғидаги ўкчаси баланд, ранги ўнгиб кетган туфлиси лўкиллаб юришини янада бўрттирар, айниқса шошилганида ён-веридигиларнинг диққатини тортмасдан қолмасди. Ўз ўйлагани ва хаёл қилганидан бошқани тан олмайди-ган Расоев ишга келган кунининг эртасигаёқ редакциянинг энг тиш қоққан ходимларидан бири, латифаларнинг уйини куйдирадиган Ҳайитқул Норматов томонидан «кенгурудан чиққан классик» деган лақаб олди. Классик сўзи ўз-ўзидан тушиб қолиб, ҳамма уни орқаваротдан кенгуру деб атайдиган бўлди. Томнинг тунукасини шамол учуриб кетса ҳам ижроқўмни сўқади-ганлар хилидан эди у.

Бир гапириб ўн куладиган Норматовнинг «Абдунемисали ака» деган латифаси редакцияда деярли ҳар куни бир неча бор айтиларди. У ҳар айтганда латифага янада жон киргизиб юборар, эшитган киши унинг ҳикоя қила билиш қобилиятига таҳсин ўқирди.

— Уруш пайти, фронт линияси экан, — дерди у кафтини тиззасига ураркан, нашъа қилиб. — Герман радиоси эртадан кечгача жаврармиш: «Рус, сдавайтесь. Сопротивление безпализно! В Германии корошо работаеш, корошо кушаеш. Сдавайтесь». Буни эшитган иккита олмачилик содда овсар маслаҳатлашиб, асирга тушмоқчи бўлишибди. Улар фашистларга қандай мурожаат қилишни узок ўйлашибди. Немис десак бўнглига келади деб ўйлашибдию бири оқолдан бошини чиқариб: Абдунемисали ака, олмачиликлар ҳам пленга тушса майлими, дермиш...

Шундан сўнг гуриллаб кулги кўтариларди.

— Тўғри, бирорта кичикроқ хонани олса бўлади-ку, — Расоевнинг гапига қўшилди Норматов. — Қирқ беш даража иссиқда, кўчада ишлаб бўладими?

— Тўпланишиб, редакторга кириб айтиш керак, — деди чўпдек озгин қўлини паҳса қилиб Расоев. — Нима, биз ердан чиққанмизми?

— Унга бу хонани редакторнинг ўзи берган бўлса, энди қандай қилиб чиқаради? — деди ориқ ва қоқкалла Исломов ёзишдан тўхтаб.

У гапирганда узун бўйини янада чўзар, бўйин томирлари бўртиб, кўзи ола-кула бўлиб кетарди. Доимо бирваракайига икки ишни удалашга ўргангани учун у қитирлатиб ёзар ва мунозарада қатнашарди. Исломов ён-вериди содир бўлаётган жиддий воқеа ва ҳодисаларга ўз муносабатини билдирмас, озгина бўлса-да, обрўсига (аслида бу нарса унда йўқ эди) путур етказадиган ёки бошлиқлар эшитса ранжийдиган гап-сўзлардан ўзини олиб қочарди. Муҳим бир гап гапирилганда ўзини диққат билан қулоқ солаётгандек кўрсатиб, ўлимтик кўзларини ўша одамга қадаб тураверарди. Ундан бирорта жўяли фикр ёки тузук-қуруқ гап чиқса ҳам, у буни бировдан эшитган ёки кимгадир тақлид қилган бўларди.

— У қилтириқни бу хонадан тириклай чиқариб бўлсан, — гапга аралашди қишлоқ хўжалиги бўлимининг катта мухбири Сафар Хусанов. — У ёғини сўрасанг, навбатчиликдан сўнг шу ернинг ўзида тунаяпти. Ҳар кечқурун ошхонага бормай, тушлик билан кечки овқатни бир қилиб, қоровул Фармон амакининг ризқига шерик бўляпти. Эвазига уни эринмай мақтайди. Мана кўрасизлар, ҳали квартира олгунга қадар шу хонага кўчиб келади.

— Йўғ-е, ўлдими? — деди Исломов ёзишдан тўхтаб.

Урик тагида бири олиб, бири қўйиб область журналистикасига асос солаётган жонкуярлар ўз-ўзидан жимиб қолишди. Хусановнинг оғзини қийшайтириб тутун пуфлагани, Расоевнинг икки букилганча пичир-

лаб материал ўқиётгани ва девқомат Элназаровнинг пишиллаб нафас олаётгани барча паст-баланд товушлар орасидан ажралиб турарди.

— Йўли бор, — деди анча вақтдан кейин, тушликдаги буюртма сомсадан сўнг соянинг қуюғини олиб, оёғини чалкаштирганча кўк чой ичиб ўтирган Ҳайитқул Норматов. — Йўли бор. Лекин сен довдирларга ишониб бўлмайди, — дея гапида давом этди у пиёлага тўлдириб чой қуяркан. — Яхшироқ тарбиялашса, анчамунчангдан тузуккина сотқинлар етишиб чиқади. — Бурро-бурро қилиб деди у.

— Нега энди? — Ҳар елкаси замбилдек келади-ган Элназаров столдан қаддини кўтариб унга қараб хўмрайди. — Нима, бизни ёш бола ёки аҳмоқ деб ўйлаيسىзми?

— Аҳмоқнинг катта-кичиги бўлмайди, — деб жавоб қилди Норматов.

Унинг оҳиста ва босиқ оҳангдаги бу гапидан сўнг яна орага жимлик чўкди. Элназаровнинг гапи оғзидан қолди.

— Сотган одам эмас, айтинг йўлини, — деди ручка ушлаган қўли қалтираб Расоев чийиллаган овозда. — Биз ҳам йигитмиз деб бош кўтариб юрибмиз...

— Рост, Ҳайитқул Норматович. Аслида Қўшшаевнинг ўзи одамгарчилик қилиб, шу ишга бош бўлиши керак эди. Мен шамма этиб ҳам кўрдим, фойдаси йўқ. Қўлингиздан келса бир иложини қилинг, — деди пешона терини артаркан, қишлоқ хўжалиги бўлимининг мудирини, ҳар бир гапнинг эга ва кесимини жой-жойига қўйиб гапирадиган Абдунаби Шокиров. — Бу ўтиришда ўтган-кетган бозорчиларга ҳам кулги бўляпмиз. Редактор ҳам ланжлик қияпти.

— Яхши. Бўпти. Иложини бор. Сизлар индамай ишларингни қилаверинглар. Шубҳаланмаслиги учун Қўшшаевнинг кўзига камроқ кўринганларинг маъқул, — деди Норматов муғомбирона мийғида кулиб. — Демак, ҳеч ким туяни ҳам, бўталоғини ҳам кўрмаган...

Ҳамма ишини йиғиштириб, ағрайганча Норматовга тикилиб қолди. У эса йигитларни хоналик қилганидан эмас, бу ярим ҳазил, ярим чин ишни амалга оширишдан, миждов ва майдагап Қўшшаевнинг таъзирини беришга жазм қилганидан лаззатланарди. У одатига кўра шимининг икки чўнтагига қўлини тиқиб, лабини чўччайтирганча ҳуштак чалиб, ҳовлининг у бошидан бу бошига бориб келарди. Норматов ҳар қандай ходим кун бўйи қиладиган ишни узоғи билан икки соатда удалар, қолган пайтда эса хаёл суриб юрар, чой ичар ва шахмат ўйнард.

— Ҳайитқул қўшни областда Қўшшаев билан бирга ишлаган. Нозик томонини билади чамамда, — деди Элназаров Норматовга ишора қилиб. — Ҳаммамизни шарманда қилмаса эди.

— Нима қилсам майли, ишқилиб ўша хонани бизга тўғрилаб берса бўлди, — деди Хусанов елкаси билан нафас олиб.

Орадан бир кун ўтди. Эрталаб ишга келганимда ўрик остида атайлаб бир-бирига қарамай (кулиб юборишдан чўчишиб) Элназаров билан Расоев ишлаб ўтиришар, ҳаммадан бурун ишга келади-ган қабулхона секретари Тошбуви опа эртаю кеч кўлидаги бир тутам калитни ўйнаб юрадиган редакторга содир бўлган воқеани ҳикоя қиларди. Элназаров билан Расоев эса ўзларини эшитмасликка олиб, бир-бирига зимдан қараб қўйиб, астойдил ёзишарди.

— Кечагина таъмир қилинган бўлса, илон қаердан чиқади? — деди менга қараб редактор. — Қўшшаевнинг кабинетидан илон чиқибди.

— Ҳайратдан бир зум қотиб турдим-у, ичимдан оти-

либ чиқаётган кулгини тўхтатиш учун тишимни-тишим-га қўйдим.

— Қўшшаевни «тез ёрдам» олиб кетибди. Бирор киши орқасидан бориши керак, шекилли, — деб гапида давом этди редактор. У ўнг қўлидаги калит солинган қопчиқни чап кафтига тез-тез урарди.

Узун-қисқа бўлиб Қўшшаевнинг хонасига йўналдик. Хонага кирганда ўнг томонда, тўрдаги голланд печи олдида чала ўлдирилган олачипор илон аранг думини қимирлатарди.

— Улган-ку, биров деразадан ташлаган чиқар-ов, — деди зийрак редактор бир менга, бир Тошбуви опага қараб.

Сўнгра у индамай хонасига кириб кетди. Қаердан-дир ҳаллослаб етиб келган қоровул Фармон амаки илонни чиқариб ташлади.

— Балки печнинг ичидан чиққандир, — дедим ўзимни кулгидан тия олмай.

— Бу даштнинг илони, биров олиб келиб ташлаганга ўхшайди, — деди Фармон амаки илонни айлан-тириб кўраркан.

— Эрталаб келсам, хонамда ҳуд-беҳуд бўлиб Қўшшаев ўтирибди. Тахта бўлиб қолган. «Илон, илон» дейди нуқул. Капалагим учиб кетди. Фармон амаки ҳам қай гўрларда юради, қани энди топила қолса. У ёққа югураман, бу ёққа югураман, ҳеч ким йўқ. Илон чиқиб келмасин деб, эшикни беркиртиб, стулни тираб қўйдим. Кейин «тез ёрдам»га телефон қилдим...

Иш вақти тугагунга қадар, кун бўйи, ҳар бир хонада, ҳовлида ва редакция атрофида жойлашган магазинларда ҳам Тошбуви опанинг ўз жуссасига мос келмайдиган ингичка овози эшитилиб турди. У бўлиб ўтган соқеани бутун тафсилоти билан сўраган ва сўрамаган ҳар бир кишига бўрттириб, қўшиб-чатиб айтиб берарди.

— Хайриятки, Тошбуви опа кеп қоптила. Бўлмаса, бечора Қўшшаевнинг куни битган экан, — дерди хатлар бўлимининг ҳисобчиси Дилором машбуро қизларига. — Худога бир айтгани бор экан, бечоранинг. Илон билан қурбақани кўрса тутқаноғи тутиб қоларкан...

«Тез ёрдам» машинаси Қўшшаевни уйига (у ҳали кўчиб келмаган, шаҳар четидаги қандайдир қариндошиникида яшарди) элтиб ташлабди. Эртага ишга чиқаркан. Тушга яқин шундай хабар келди. Озгин, ходимларга ўнг кафтини чап кафтига тик тушириб, «биродар» дея мурожаат қиладиган (уни ходимлар ўзига билдирмай Биродар деб аташарди) Қўшшаев эртаси кунинёқ редактор қабулхонаси қаршисидаги секретариатнинг иккита ходими ва фотомухбир ўтирадиган каталакдек хонага кўчиб ўтди. Урик тагида жавлон ураётган олти азамат эса, ўша заҳотиёқ Шокиров бошчилигида «илон чиққан» хонани эгаллашди. Бу орада бошқа хонадан Шариф Расога ҳам жой топилди.

Эшикдан кираверишдаги ўнг бурчак бизники, яъни маданият бўлиминики эди. Тўрда мен, менинг столимга «Т» шаклида тақаб қўйилган столда бўлим ходими, хонадагиларга садоқат билан чой дамлаб, тушликка ўз вақтида сомса ва кабоб буюриб келадиган, оёқ-қўли чаққон, дилкаш йигит Ҳакимжон Ҳамидов ўтирарди. Менинг ўнг тарафимда, дераза тагида доимо сочини ҳўллаб, силлиқ тараб юрадиган, хотин-қизларга ғоят серилтифот зоминлик йигит Абдунаби Шокиров, унинг қаршисидан бўлим ходими, ўзини редакциянинг энг зўр мухбири деб ҳисоблайдиган, иложини топса сигаретани иккиталаб чекадиган Сафар Ҳусанов жой олганди. Ҳусановнинг ўнг тарафида эса, Норматов таъбири билан айтганда, редакциянинг пиво ичиш

бўйича махсус мухбири Муродқул Саидов ўтирар, икки гапнинг бирида «энди» дейиши учун у ўз-ўзидан «Энди» деган лақаб олганди. Эшик қаршисидаги жойни эса, қаердан-дир каттакон эски столни топиб келган (у кичикроқ столга сифмасди) пропаганда ва агитация бўлимининг мудири Элназаров эгаллаганди. Унинг «Запорожец» машинаси бўлиб, кабинадаги яккаю-ягона ўриндиқда ўзи ўтирар, машинага чиққан киши ўриндиқлари олиб ташланган жойга тўшалган кўрпачага тиззалашти керак эди.

Ғоят интизомли ва зиёли Шокировнинг хатти-ҳаракатини кузатиб, деразага тикилиб ўтирардим. Унинг олдидаги қоғозлар дид билан тахлаб қўйилган ва жой-жойида турарди. Стол устидаги ойна тагида область ташкилотлари раҳбарларининг номлари ва телефон номерлари, машҳур хонанда Шерали Жўраевнинг ўзи дастхат ёзиб берган сурати қўйилганди. У область ижроия комитетининг план бўлимига қўнғироқ қилишга ҳозирлик кўрарди. Ҳар куни эрталаб соат ўнда об-план ходимлари билан қўнғироқлашиб, кечаги дала ишлари маълумотини олиши керак эди. Хонадагилар Шокировга сездирмай, унинг облплан раисининг ўринбосари Қодиржоновга қўнғироқ қилишини кутишарди. Раис ўринбосари Абдулҳақ Муталовичнинг исми ва отасининг исмини айтишга Шокировнинг ҳечам тили келишмасди. У стол устида турган қоғозга катта-катта ҳарфлар билан неча бор «Абдулҳақ Муталович» деб ёзар ва ичида қайта-қайта такрорларди. Ниҳоят у телефон номерини тердию томоғини қириб қўйди.

— Саломалайкум, Абдулмақ Ҳуталович. Мен Шокировман, редакциядан...

Хонада шифтни кўчиргудек кулги кўтарилди. Шокиров қизариб, каловланиб қолди. Мендан бошқа ҳамма хонадан чиқиб кетди. Шокиров терлаб-пишиб рақамларни ёзар ва қайта сўрарди. Ниҳоят, у телефон трубкасини жойига қўйиб, ўзини стул суяничиға ташлади. Чуқур нафас олди. Тахи бузилмаган дастрўмоли билан пешона терини артиб, кўйлагининг юқори тугмасини ечди. Менга қараб, кўрмайсизми, дегандек хижолатдан қизариб жилмайди.

II

Уни ҳар куни бир кўрмасам қўлим ишга бормайди. Командировкага уйдан жўнаб кетиш керак бўлса-да, бирор нимани баҳона қилиб, сўзсиз, редакцияга бош суқиб ўтаман. Дардимдан воқиф Норматовнинг чеҳраси ёришиб, менга ҳаваси келганидан ҳузур қилиб жилмаяди. Бу ҳуриликнинг олдида бепарво ўтиб кетийш учун ё жинни, ё аблах бўлиш керак дейди, у менинг жиғимга тегиш учун, паст овозда. Мен унга ўқрайиб қараб қўярдим-у, индамасдим...

Унга биргина бўлса-да, тўйиб тикилмасам кун бўйи хаёлим қочиб, ишим юришмасди. Уни узоқроқ кўрмай қолсам, соғинчдан юрагим қафасда қолган қушдек сиқилар, ҳеч нимани кўрмай ва эшитмай қолардим. Газетада сон оралаб бир саҳифалик мақолам чиқарди. Гоҳида газетанинг ярмидан кўп материали бизнинг бўлимдан тушарди. Ҳамкасбларим бу қадар жонимни жабборга бериб ишлашимдан ҳайратда эдилар.

— Бунчалик ўзингни қийнайверма. Бари бир орден беришмайди, — дерди Шариф Расо қилтириқ панжаларидаги сигаретани ўйнатиб. — Журналистлардан Меҳнат қаҳрамони чиқмаган.

— Ўзини кўрсатиб, редакторнинг ишончини қозониб, тезроқ кўтарилмоқчи, шекилли, — дейишарди бошқалари орқаворатдан.

Мен ишламасам, нима биландир машғул бўлмасам туролмасдим. Хуллас, ўзим билан ўзим овора эдим. Бу гапларни ҳам кейин, воқеалардан бир неча йил ўтгач эшитдим. Саломатнинг ҳар бир қараши, тинглаганда ҳушимни олиб қўядиган сўзлари менга қандайдир сирли келажак ваъда этарди ва ғайратимни жўштиради. Ҳаёлан тоғу тошларга чиқиб ҳайқиргим келади: «Эй қоялар, эй она қуёш, эй одамлар! Эшитмадим деманглар, мен Саломатни яхши кўраман!» Ёд бўлиб кетган ана шу сўзлар қанотида гўёки учиб юрардим. Кўзимга ҳамма нарса ўзгача кўринар, дунё ҳам яралгандан бери ана шу гўзалликка, покликка ва нурга йўғрилгандек эди. Ҳаммага яхшилик қилгим, ҳеч бўлмаса бир оғиз яхши сўз айтгим келарди.

Севги!.. Саодатбахш ажалдур!..

Бу сўзлар усиз кечган дақиқаларда ҳўп янчаётган отдек хаёлимда гир айланарди. У эса қадди-қомати келишган, қорачадан келган, кўкраклари бўлиқ, ғамгин кўзлари кулганда ёниб кетадиган, тим қора ва қалин қошлари қайрилган, хипча бел, бўйи-басти ҳайкалтарош ясаган маъбудадек мутаносиб ва гўзал қоматининг ҳар бир аъзоси бўртиб турган, ҳаяжонланганда ўзини йўқотиб қўядиган оловдек ҳароратли ва тортинчоқ келинчак эди.

Унинг кўйида савдойи бўлиб қолган эдим. Кўзимга ҳеч нарса кўринмасди. Саломат! Мен шу пайтгача дунёда ана шундай беғубор ва беозор бир фаришта борлигини, у ҳам барча қатори шу тиниқ осмон остида, мана шу она замин узра оҳишта қадам босиб, барча билан баробар баҳор ҳиди анқиётган ҳаводан нафас олаётганини билмай, қандай яшаганлигим ҳақида ўйлардим.

Унинг турмушга чиққанига икки йил бўлган, лекин фарзанди йўқ эди. Ҳар куни эрталаб эри уни машинасида ишхонага олиб келар ва ишдан сўнг олиб кетарди. Бу пайтларда мен хонада ичимни ит тирнаб, ҳозироқ биров бўғиб ўлдирадигандек ўзимни қўярга жой тополмай азоб чекардим. У баъзан эрига қўнғироқ қилиб, кечқурун қизлар билан тикувчига учраб ўтмоқчи эканлигини айтиб, рухсат сўрарди. Ёлғон гапирганидан хижолатини яширолмай юзи ловуллаб қизарганча кўчага югуриб чиқарди. Ҳафтада бир-икки марта мен уни уйлари олдидаги эски боққача кузатиб бориш бахтига муяссар бўлардим. Бу саодатли дақиқалар кўз очиб юмгандек тез ўтиб кетар, унинг қўрқувданми, ҳаяжонданми музлаб қоладиган лаблари нафаслар туташганда чўғдек қизариб, қалбларга ўт улашаётгандек ёниб кетарди. Биз бу дақиқаларда ҳамма нарсани унутардик гўё. Ажралиш дақиқалари келганда қулоқларим остида унинг майин ва ёқимли товуши ўрмаларди.

У кўрса мени сўйиб қўяди! Кейин сизни кўролмай қоламан! — Унинг кўзидаги ёниқлик бирдан сўнарди.

— Мен бари бир сизни тортиб оламан! Тирик эканмиз, биз бирга бўлишимиз керак! — дейман сочининг бўйидан маст бўлиб.

— Мен сизни бир умр кутиб яшадим! Узимни бахшида этишга арзигулик инсонни учратолмай ўтиб кетишдан қўрқиб яшадим! Худога шукр. Сизни толдим! Энди менинг бору йўғим Сизсиз!

— Менга қаранг! Кўзларингизга тўйиб-тўйиб қарайин! Сизни кўриб турсам ҳам соғинаман! Мунча яхшисиз?!

— Сизни ҳар куни кўриш учун тонгининг тезроқ отишини қанчалик кутишимни билсангиз эди! Уйимиздаги ҳамма нарсаларга сизнинг нигоҳингиз ўрнашиб қолгандек, ҳар бир хатти-ҳаракатимни сиз кузатиб тургандек туюлаверарди! Ҳеч ким боролмайдиган ёқларга кетайлик! Бўлмаса юрагим тарс ёрилиб, ўлиб қоламан!

— Ҳўп, асалим! Биз албатта кетамиз! Мен учун бор дунё ва ҳақиқат сизсиз! Биз аслида битта одаммиз! Шу пайтгача бир-биримизни қидирдик! Ниҳоят топишдик! Шунинг ўзи қанчалик катта бахт эканлигини тасаввур этасизми?! Ахир, биз бир умр учрашмаслигимиз, бир-биримизни тополмаслигимиз ҳам мумкин эди-ку! Мен сизни топишмга, мана шундай кўзларингизга боқиб, қувонч ва ҳайратдан кўз ёши тўкишимга ишонардим! Эшитяпсизми? Ишонардим! Дунёда ис-таганини тополмай, ўлганининг кунидан оила ва болачақа қилиб юрганлар қанчалик кўплигини кўриб туриб, мен сизга сиғинаман! Сиз менинг фариштамсиз! Сизнинг борлигингизнинг ўзи менга нақадар кексиз саодат бахш этишини билмайсиз, шириним! Сиз бор экансиз, мен яшайман! Рақибларга ва мени жини сўймайдиган қалби қораларга қасдма-қасд яшайман ва кურашаман!

— Гапирманг! Ҳозироқ юрагим ёрилиб ўлиб қоламан! Кўзларингизга тўйиб-тўйиб қараб олай! Қиёфангизни кўз олдидан кетиб қолса анчагача тополмайман! Яшириб қўйган жойимга бориб суратингизга қараб келаман. Суратингизни ўпаман! Сиз эркак одамсиз! Кучлисиз! Мени қаёққа бўлса ҳам тезроқ олиб кетинг! Бўлмаса, бўлмаса билмайман нима бўлади! Ҳадемай фарзанд кўраман! Тушимда аён бўлди! Уғил! Бу сизнинг ўғлингиз! У митти кўзларини очиши билан сизни кўрсин!..

Гоҳида ҳафта ёки ундан ҳам кўпроққа чўзилган айрилик дамларидан сўнг, у мени кўрганда қувончдан йиғлаб юборар ва тили калимага келмай қоларди. Мен ҳам ҳайратдан қотганча термулиб тураверардим. Энди биз борган сари туйғуларимизни яширолмас, қанчалик бир-биримизга интилсак, кўришганда ўзимизни йўқотиб қўйишдан шунчалик чўчирдик. Иложи борича ўзгалар олдида дуч келмасликка уринардик. Мен у ишлайдиган хатлар бўлимининг эшигига яқинлашишим билан оёқ-қўлим бўшашиб, қилаётган ишимни ҳам унутардим. Бўлимларга келган хатларни тарқатиш учун у бизнинг хонага ҳар куни киришга мажбур эди. Остонадан хатлаши билан юзи ловуллаб қизарар, ҳаяжондан титраб, гапини йўқотиб қўярди. Бу — сўз билан тасвирлаб бўлмас титроқ менинг ҳам вужудимга кўчиб, ниманидир баҳона қилиб, чиқиб кетардим. Дунёда аёл кишининг сенга бўлган муҳаббатини туйишдан катта бахт йўқ экан! Ҳаётнинг барча қувонч ва ташвишлари сенга ўзини бахшида этган аёл севгиси олдида ўтаверсин!..

Бизнинг севги мижаромиздан аллақачон хабар топган, бироқ мен билан қай оҳангда гаплашишни ўйлаб юрган редакторимиз ниҳоят ҳузурга чорлаб, хонасининг эшигини ичдан беркитди.

— Ҳай, Нурзоджон! Ҳорманг энди, ишлар қалай? — деди одатича калитларини ўйнаб мени оғир суҳбатга тайёрламоқчи бўлгандай. — Чақирмасам кирмайсиз?

— Раҳмат. Ишлар тузук, — дедим шолғомдай қизариб ва негадир бу одамни яхши кўрганлигим учун шу дақиқада меҳрим товланиб, кўзим жиққа ёшга тўлди.

Жобиров ўрнидан туриб, хона бўйлаб юра бошлади. Сўнгра, яна креслосига оғир чўқди-да, столининг тортмасини узоқ қитирлатиб, бир дона сигарета топди.

— Нега чақирганимни пайқагандирсиз? — деди юзимга қарамай столга термулганча.

— Ҳа, — дедим чуқур нафас олиб.

— У ёғи нима бўлади?

— Билмадим.

— Билмасангиз чатоқ-ку. Бу масалада енгил ўйлаб бўлмайди. Оқибати ёмон тугаши мумкин. Бунинг устига

эри савдода ишлар экан. Айтишларича, ҳеч нимадан қайтмайдиган бола эмиш. Ёшлик ҳаваси деса, сиз ҳам ёш эмассиз. Гапнинг очиги, сизнинг ҳаётингиздан, келажагингиздан ташвишдаман.

— Яхши кўраман, Адҳам ака! Нима қилаётганимни хоҳида ўзим ҳам билмай қоламан!

— Бу туйғулар ўтиб кетади. Ҳа, ўтиб кетар. Кейин ўзингиз ҳам уялиб юрасиз, — деди Жобиров.

— Мен бола эмасман-ку! Бу шунчаки ўтиб кетадиган хис эмас!

— Ана энди ўзингизга келдингиз. Бола эмассиз. Шунинг учун ҳам жиддий ўйлаб кўришингиз керак. Келажагингиз олдинда. Сиз тенги йигитлар ҳали ўқиб юришибди. Сиз эса колхозда, мактабда, район газетасида ишладингиз. Мана энди область газетасида бўлим мудирисиз. Сиртдан ўқиб, дипломни ҳам олдингиз. Усадиган йигитсиз. Ҳар қандай гўзал қиз сиздек йигитга жон-жон деб тегади. Ёки бўлмаса ўз қишлоғингиздан ўнинчини битирган, онаси ўпмаган қизга уйланинг. У бировнинг хотини бўлса... Можаро билан бошланган ҳаётнинг охири бахор бўлишига ҳеч ким кафилик беролмайди. Эл қатори, қонун-қондаси билан, замонавий расм-русумга кўра чиройли тўй қилиб уйланганингиз маъқул эмасми? Нима қиласиз бошингизга ғавғони сотиб олиб. Ижодкор одамга тинчлик, осойишталик ва яхши оилавий иқлим керак.

Мен сукут сақлаб, анчагача нима деб жавоб қайтаришимни билмадим. Редактор эса калитларини ўйнаб, сигаретасини тутатганча, оғзимга қараб турарди.

— Бўлмайди, ака! — дея каловландим тилим айланмай. — Бошқа биров билан яшашни ақлимга сиздиrolмайман! Нима керак севмаган аёлга уйланиб, Бировни бахтсиз қилиш! У ҳам бунга чидай олмайди!

— Чидайди. Чидамай қаерга боради. Аёл кишининг дод-войи мушукнинг миёвлаганидек гап. Эртасигаёқ эсидан чиқиб кетади. Мана биз ҳам севишиб турмуш қурганимиз йўқ. Балодек яшаб юрибмиз. Олтита боламиз бор. Бировдан кам жойимиз йўқ.

— Билмадим. Мен ихлос қўйган одамларни чин юракдан яхши кўрмасам, нафратланадиган одамлардан ҳазар қилмасам, яшай олмайдигандекман. Мен ундан ажралсам нима бўлишимни билмайман.

— Нима деганингиз бу. Ўзингизни бирор кори ҳол қилмоқчимисиз ёки?..

— Билмадим. Усиз ҳаётим издан чиқиб кетса керак.

— Да-а! Ёзганларингиздан ҳам сезилиб турибди! Фақат севган одамгина шундай ёзиши мумкин! Оддий мақоланинг ҳам новеллага ўхшайди! Ростини айтсам, сизга ҳавасим келади! Бундай ёниқ муҳаббат мингдан бир одамга насиб қилади! Лекин кимдир айтган шекилли, муҳаббат ҳеч кимга фойда ҳам, зиён ҳам келтирмайди деб.

— Йўқ! Ҳақиқий муҳаббат одамга шундай қанот бахш этадики...

— Мен эса сизнинг ҳаётингиздан хавотирдаман, — деди совуқсина қилиб Жобиров, бир тутам калитини ўйнардан.

— Пешонада борини кўрамиз!

— Пешонанинг ёзиғи ҳам одамнинг ўз қўлида.

— Мен ҳамма нарсани пухта ўйлаб, ҳисоб-китоб билан иш олиб боролмайман. Билмайман, бунинг учун қандай одам бўлиш керак. Мен кимни севиб, кимга уйланишим керак деб режалаштириб юрмайман-ку! Ҳар қандай эс-ҳуши жойида одам ҳам бундай қилмайди-ку?

— Да-а! Сизнинг кўзингизга ҳозир фақат бир нарса кўринади. Мен эса бутун бошли бир коллектив ва газета учун жавоб беришим керак. Эртага ўша жувон

ўзига ўт қўйиб юборса, коллективда тарбия ишлари жойида эмас, деб менга партиявий жазо беришади. Сиз эса бу газета бўлмаса, бошқасида ишлаб кетавера-сиз, оғайни.

— Истасангиз, ҳозироқ ишдан кетишим мумкин.

— Кетишга шошилманг. Сизга муносабатим ёмон бўлганда бундай гаплашмасдим, Нурзоджон. Сизнинг гапларингиз ҳақ. Севгини қолипга солиб бўлмайди, уни режа асосида амалга ошириб ҳам бўлмайди. Бироқ бунда фақат хис-туйғуга эмас, ақлга ҳам таяниб иш қилиш керак. У қадар ўлдим-кўйдим бўлмай боши қўшилганлар ҳам бир-бирини жуда ёмон кўришмаса керак. Кўпинча, катта машмашалар ҳам ўшандай севишганлардан чиқади. Сабаб улар ҳаётга, эр-хотиннинг ўзаро муносабатларига жуда катта, биз газетачилар тили билан айтганда умуминсоний талаблар қўйишади ва худди ана шу талабларга ўзлари жавоб беришолмаганидан ўртада олов чиқади. Севги бу аслида табиийлик дегани. Нотабиийлик аралашган жойда муҳаббат бўлмайди. У шунчаки ахлоқ ва одоб доирасидаги андишага айланиб қолади. Бунда кишилар бир-бирларининг олдида муттаҳамга айланиб қолмаслик учунгина инсонлик бурчларини адо этадилар. Бизда кўпчилик оилалар худди мана шу асосга қурилган. Жумладан бизнинг ҳаёт ҳам. Бир кам дунё деганлари шу экан ўзи. Ёшлиқда кўп нарсаларни ҳисобга олиш учун имкон ва ақл етишмас экан. Бўлар-бўлмас нарсага учиб, бир умр азоб чекиб яшаш мумкин. Сизни тартибга чақирмоқчи бўлдим-у, ўзимнинг қиёфам очилиб қолди. Севги билан қобилият ёнма-ён юради. Бугун зикновга олиб ўтирибман-у, балки бир кун келиб сиз билан ош-қатиқ бўлганимни фахрланиб гапириб юрарман. Гапнинг индаллосини айтганда эҳтиёт бўлинг, Нурзоджон. Сақла осмонни, келар замонни, деган гап бор. Энг муҳими, ўзингизни ёмонотлиқ бўлишдан асранг. Шу қадар ноинсофлар борки, мингта яхши хислатингиз ёки ишингизни кўриб кўрмасликка, билиб билмасликка олишади. Сизни иғво ботқоғига белаб, бир умр қоралаб ўтишлари учун эса биттагина хато кифоя. Уларга сизнинг бахтингиз чопиб, омадингиз юришгани эмас, (бундай нуқсон ҳар бир кишида бўлади) ўзгалар бахтсизлигидан лаззатланадиган бундай одамларга кўпроқ оёғингизнинг қоқилиши хуш ёқади. Ҳаёт бир марта берилади. Ҳиссиётнинг жиловини қўлга олинг. Севги дарахти ҳис-туйғудан гулласа ҳам, унинг илдизи ақлдан қувват олади. Акс ҳолда у узоқ яшаб, яшнамайди. Мен сизни яхши кўраман. Орамиздаги гап шу ерда қолади. Унга ҳам тушунтиринг. Ўзини босиб олсин. Авзойингиздан ҳеч нимадан тап тортмайдиганга ўхшайсиз. Лекин бунақа кўр-кўрона фидойилик керак эмас. Бу яхшиликка олиб бормади. Арзимаган бир хатти-ҳаракат умр бўйи қилган тоат-ибодатингизни бир пул қилиши ҳеч гапмас. Икковинг бир жойда ишлайсизлар. Сизларнинг ортингизда бутун бошли коллектив турибди. Уйлайманки, юзмизни ерга қаратадиган воқеа юз бермайди. Менинг гапларимга эътирозингиз борми?

— Йўқ, раҳмат.

— Бўлмаса ишингизга бораверинг. Илтимос, Нурзоджон, агар хизмат бўлмаса менга бир дона сигарета топиб келиб берсангиз. Ҳазил-ҳазил билан туппа-тузук кашандага айланаман, шекилли, — деди Жобиров мен эшик томон йўналганда.

Уйга боришга юрагим безиллайди. Отам билан онам сандан кичиклар икки болали бўлди, қачон уйланасан дея зикновга олишади. Уларга нима деб жавоб беришни билмайман. Шу мавзуда гап айланса беихтиёр ғашим келиб, кўзим ёшланаверади, дардимни айтолмайман.

Уларни бир амаллаб тинчитаман-да, ўз аҳволимга, ота-онамнинг ҳеч қачон мени тушуна олмаслигига кўз ёши тўкаман. Уларни ҳам, ўзимни ҳам қийнамаслик учун редакциянинг уйсиз ва бўйдоқ ходимлари яшайдиган педагогика техникумининг ётоқхонасида тунаб қоламан. Ҳайҳотдек хонада саккиз киши ётамыз. Лекин ҳаёт мароқли. «Яшаш қандай фойдали, яхши яшаш эсандан ҳам» деб қўяди сигаретасини бурқситиб Ҳусанов. Бу ерга ярим кечада, фақат тунаш учун келамиз. Кунимиз редакцияда ўтади. Гўзал ва малоҳатли Саломатга, дўстларимга ва ишга бўлган меҳр-муҳаббат мени яшашга ва курашишга ундайди. Ўзлинггни намоен этмоқ учун интилмоқ, курашмоқ, қотиб қолган одамларга қарши ўт очмоқ керак дея ўйлайман. Юрагимдаги севги ҳислари тўлиб-тошар, уззу-кун сармаст юрадим. Беихтиёр қўй боқиб юрган пайтларда ёзган сатрларимни такрорлайман:

**Мен ёриб чиқарман,
Ёриб чиқарман!..**

...Мен ўзимда йўқман! Редакцияга суратим кириб чиқади! Унинг ишга келмай қўйганига бир неча ой бўлди. У ўғил кўрди! Қувончидан терисига сизмаган эри бир ҳафта тўй берди. Мен бу гапларни эшитиб, эшитмасликка олишим, ўзимни гўёки ҳеч нима бўлмагандек бепарво тутишим керак эди...

Мен ўғлимни кўра олмасдим. У ҳам асл отаси кимлигини қачон билади? Балки бир умр билмай ўтар! Бундай бўлиши мумкин эмас! Мумкин эмас! Наҳотки, Чехов бу борада абадул-абад ҳақ бўлиб қолса... Олижаноб, гўзал бир муҳаббат туғилишга туғилади-ю, лекин ҳеч ёққа йўналтирилмайди, англамайди ва қабихлик орқасида бир ожизлик сифатида ҳалок бўлади... Нечун шундай?

Саломатни кузатган йўлларда тентирайман. Ишим ҳам юришмай қолди. Кечалари унинг уйи атрофида ўралашиб, деразаларига кўз тикаман. Дераза тоқчасига қўйилган тувакдаги гуллар бир неча бор гуллади. Том бўғотиға уя қурган чумчуқлар бот-бот палапонларини учирма қилишарди. Тарновга пахтамайири омонатгина уя қурган бир жуфт укүвсиз мусича бир туҳумини синдириб, бирини зўрға очарди. Кўчада бирор-та одамнинг қораси кўрингунча, она мусичанинг палапонига жағилдонидан дон чиқариб беришини кузатиб тураман. Назаримда у ҳам худди шу дақиқада боласини эмизаётгандек туюлаверади. Вужудимни сўз билан ифодалаб бўлмас бир туйғу қоплаб, карахт бўлиб қоламан. Дарвоза ва эшикларни бузиб, отилганча унинг олдиға кириб боргим, ўз ожизлигим ва қатъиятсизлигим учун тиз чўкиб йиғлагим келади.

Мен вақт ва умр ўтаётганлигини, юрагимга жо бўлган бу буюк саодатсиз яшай олмаслигимни тобора аниқроқ ҳис этардим. Борган сари ўзимнинг интиҳоси ноаниқ, туманлар ортида, қуёш чиққандагина бир ярқираб кўринадиган қорли чўққилардек олис муҳаббатимдан, ҳижрон ва азобдан лаззатлана бошладим. Бу азоб менга ҳузур-ҳаловат бахш этар ва мен парвонадек ўзимни шамга урмасдан яшай олмаслигимни англай бошлагандим. Ҳаприқаётган, бўғзимга тикилгудек тез ураётган юрагимдан садо келарди:

**Мен қурбони бўлгайман,
Бир буюк муҳаббатнинг...**

III

— Нурзод, сизни редактор сўраяптилар, — деди полни гурсиллатиб хонаға кириб келган Тошбуви опа.

Редактор хонасида область филармониясида ишловчи эллик ёшлар атрофидаги башанг кийинган чўмич-

бурун, кўккўз киши ўтирарди. Унинг хотини областда таниқли қўшиқчи эди. У хотини ёнида доира чалиб, ашула айтиб юрар, тилла тишини ярқиратганча сийқаси чиққан жумлаларни такрорлаб, тўйларга раислик ҳам қиларди. Редактор бизни таништирган бўлди. Меҳмон малол келгандек, зўрға ўрнидан кўзғалиб қўл узатди. Оғзини тўлдириб турган тилла тишлари биринчи учрашувдаёқ ҳар қандай кишида совуқ таассурот қолдирарди.

— Оилавий аҳволим фожиавий бир ҳолатда, ёрдам беринглар деб келибдилар. Мана хатлари, — деди редактор менга қараб. — Аслида бу суд органларининг иши. Билмадим, сиз нима учун бизга мурожаат этяпсиз? — деб меҳмонга қаради бошлиқ. — Қолаверса, совет ва жамоат ташкилотлари бор.

— Мен газета ва журналларни жамиятимиздаги энг гуманистик ва ҳалол органлар деб биламан. Уйлайманки, ҳар қандай жабрдийда одам бошиға мушкул иш тушганда истаган юқори ташкилотга мурожаат қилиш ҳуқуқиға эға, — деди меҳмон дона-дона қилиб, китобий тилда.

У гапирганда, беихтиёр, ияги ва елкалари кўтарилиб тушарди. Гапнинг маромига қараб, тумшуғини гоҳ ўнг, гоҳ чап томонга бурарди. У билан гаплашган одам иложи борича суҳбатдошининг юзига эмас, ерга ёки бўлмаса атрофдаги бирор нарсаға қарашға ҳаракат қиларди.

— Бўпти, керакли ташкилотлар билан мана бу киши гаплашдилар, — деди редактор менга қараб, гапни қисқа қилиш учун хатни олдимға суриб қўяркан. — Сизларға рухсат.

Редактор хонасидан чиқдик. Меҳмон истар-истамас орқадан эргашди. Кечаси навбатчилик қилгани учун тушдан кейин ишга келадиган Қўшшаевнинг хонасига кирдик. Босмаҳона иши ҳали изға тушмагани учун газета ҳар куни кечикиб чиқарди.

— Кўзимға жуда иссиқ кўриняпсиз-да, вей, ука. Қаердансиз? — деди меҳмон хонаға киришимиз биланоқ шимини чимдиб кўтариброқ қўйиб, ўзини диванға ташларкан. — Бир эмас, бир неча бор отамлашганмиз, — виқор билан сўзларди у ёлғаниб, ўртасидан фарқ очилган сочини тараб. Сўнгра қўйлагининг ёқасини чертиб, дастрўмолини бўйниға қўйди.

— Ўсмаданман. Сизни биламан. Тўй-маъракаларда кўз-кўзға тушади-ку, — дедим унинг хатини ўқишға киришим.

— Вей, Холиқ Худойбердиевичнинг қишлоғиданман денг, — деди у область раҳбарларидан бирининг номини тилға олиб. — Ўтган куни Раҳмон Ҳусановичнинг тўйида бирға эдик. Мен ҳам шундоққина қўшни қишлоқданман. Йўқ, биз сиз билан жуда яқиндан таниш бўлишимиз керак. Роса отамлашганмиз. Лекин қаердалигини эслолмаяман.

— Бўлса бордир. Мен ҳам эслолмаяман, — дедим хатдан бош кўтармай.

Жабрдийда одам (у хатда ўзини шундай деб атагани) томонидан саводсизларча ёзилган хатни сабот билан ўқиб чиқдим. Хатнинг қисқача мазмуни шундай эди. «Мен, меҳрибон ота, садоқатли эр ва таниқли санъаткор Шокир Шарипов 1965 йили ҳозирги умр йўлдошим бўлмиш Раҳима Шариповаға уйландим. Биз севишиб турмуш қурдик. Бугунги кунға келиб, беш норасида гўдакнинг онаси бўлмиш турмуш ўртоғим Р. Шарипова мени хору зор қилиб ташлаб, ўзидан йигирма ёш кичик Н. Қодиров деган бухоролик беандиша бир отарчи билан яшамоқда. Мен оиламсиз бир кун ҳам яшай олмайман. Мени оиламни тиклаб, фарзандларимнинг бағриға қайтишимға ёрдам бери-

шингизни, акс ҳолда бу бевафони газетада фелъетон қилишингизни сўрайман. Бу савобли ишларингиз учун олдиндан миннатдорчилик билдираман ва ўла-ўлгунча хизматларингизда бўламан».

Гапни нимадан бошлашни билмай, беихтиёр, яна хатга кўз югуртириб чиқдим.

— Жуда қизиқ-ку, — дедим унинг ҳадик акс этиб турган кўзларига тикилиб. — Шунча йил редакцияларда ишлаб, бунақа шикоят хатиға дуч келмаганман. Одатда аёллар бирда-ярим шу мазмунда мурожаат қилишади. Бироқ... Эркаклар...

— Нимаси қизиқ, ука, — деб гапимни илиб кетди меҳмон қиёфасига қайғули ифода бериб. — Бу ҳаётий масала. Ҳар кимнинг ҳам бошиға тушиши мумкин. Беш боламни эсласам юрагим қон бўлиб кетади. Бунинг устиға, қалбимға қанчалик озор бермасин, хотинимни яхши кўраман. Айниқса, кейинги ярим йиллик айрилиқдан сўнг, усиз яшай олмаслигимни астойдил хис этдим...

Унинг кўзларида ёш қалқди. Бўйнидаги дастрёмолини олиб, кўз ёшини артган бўлди. Ёш боладек бурнини тортиб қўйиб, ерга тикилганича «аттанг, мендек одам» дегандек бошини сарак-сарак қилди.

— Яхши кўраман, дейсизми?

— Ҳа, яхши кўраман. Лайли-Мажнун бўлиб, бошимиз кўшилган.

— Илгари севгансиз. Ҳозир эса у биров билан яшяпти. Хўп, оилангиз тикланди ҳам дейлик, лекин шунча гап-сўздан кейин яна яшаб кета оласизми?

— Муҳаббатнинг кўзи кўр дейдилар, укажон, вей. Бошингизға ишқ можароси тушмаган, шекилли. Ит теккан билан ариқдаги сув ҳаром бўлиб қолмайди-ку. Вей, укажон, бунинг устиға бешта фарзанд бор. Уларнинг келажаги нима бўлади?

— Тўғри, болаларға жабр...

— Балли сизға. Буниям ҳамма тушунавермайди.

— Узингиз биласиз-у, лекин юрак дарз кетгандан кейин бундан буёнги ҳаёт...

У бир қалқиб тушди. Юзларидаги умид ўрнини хавотирлик эгаллади.

— У ёшгина эрчалари билан айш-ишрат қилаётган данғиллама ўйни мен қурганман. Аравани от тортаверсин-у, кўланкасида ит ётаверсин экан-да, а. Яп-янги «ГАЗ-24»ни бир кечада тинчитди. Уйдаги қўлга илинадиган нарсаларни, қимматбаҳо гиламлару зеб-забарларнинг ҳаммасини ўйинчисиникиға ташиб бўлди. Нима, мен оғзимни очиб қолавераманми? Вей, ука, ўғри бўл, фар бўл эви билан бўл деган гап бор...

— Эҳ-ҳа-а, гап бу ёқда денг? Бу масалани маҳалла комитети билан маслаҳатлашиб, суд органлари орқали ҳал қилсангиз маъқул эмасми? Бунга редакцияни аралаштириб, чор тарафға доврұқ солишинг нима кераги бор.

— Вей, ука, — деди у пешона терини шоша-пиша артиб, дамсар ураркан. — Райсудға ҳам бордим, облсудға ҳам бордим, ундан каттасига ҳам бордим. Папка қўлтиқлаган одам борки, у манжалақини танийди. Мен билан совуқ гаплашганиға қараганда, редакторингиз ҳам у билан салом-аликка ўхшайди. Одамларимизни биласиз, иштонсиз юрса ҳам, сендан мен камми деб, тарчини бўкиртириб, йил оша бир доврұқли тўй қилдирасан уйқуси келмайди. Бу атрофда у кириб чиқмаган тешик қолмаган...

— Шу пайтгача қандай яшагансиз?

— Уни аҳён-аҳёнда жиловини тортиб турадиган Мурод Маллаевич ҳам горкомнинг биринчилигидан бўшаб қолди. У киши бизға узокроқ қариндош бўладилар. Жуда ҳаддидан ошиб кетаверганда, шу киши-

нинг олдиға йиғлаб-сиқтаб борардим. Чақиртириб, ОБХССу прокуратураға ҳозироқ кўрсатма бераман, керакли жойға тикиб қўйишади, деб дўқ-пўписа қилардилар. Шу билан бир-икки йил попуғи пасайиб юрарди. У кишини ҳам худо кўп кўрди. Узимни қайға уришимни билмай, катта бошимни кичик қилиб сизларнинг олдиларингизға келдим, ука, вей...

— Биласизми, Шокир ака, бу ўта шахсий, оилавий масала-да. Эр-хотин ўзларингиз, ҳеч кимнинг аралашувисиз ҳал қилсаларингиз бўлмайди? Нима қиласиз ўзингизни ҳам, бошқаларни ҳам овора қилиб?

— Вей, укам-ей. Келиб-келиб дардимни сизға айтаманми? У беоқибат менинг сўзимға кулоқ солармиди. Худди мендан аллергия бўлгандек кўрди дегунча юзини буради. Эр-хотиннинг орасида ҳар қандай гап-сўз бўлади, тўғрими? Биз ҳам фаришта эмасмиз. Биздан ҳам ўтган. Билиб-билмай қўл кўтарганмиз. Эрчилик-да...

— Бундан чиқади хотинингизға қўл кўтариб, яна устидан арз қилиб юрибсизми?

— Йигитчилик-да, ука, вей. Ким хотинини урмаган дейсиз? Ҳатто Карл Маркс ҳам хотини билан аралашган дейишади. Хотинни урмасангиз ҳам туртиб туринг, оғайни, йўқса, эрим ўлган, дер экан. Яхши кўргандан кейин киши рашк қилади, бошқа бўлади. Икки ёрнинг уришгани — ўйнашгани, дейдилар. Бўлган, ҳаммаси. Одамларға ўхшаб ўзимизни сутдек оппоқ қилиб кўрсатмоқчи эмасмиз. Кўзингиздан билиниб турибди. Инсонпарвар, камбағалпарвар йигит кўринасиз. Ўзи келбати келишмагандан кенгаш сўрама, дейдилар. Тани тоза йигитға ўхшайсиз. Фақат менни тўғри тушунинг. Мен бошидан гапирай, сиз эшитинг. Ҳозирги кунда сенға ёрдам берадиган киши нари турсин, дардингни тинглайдиган одам боласи ҳам топилмай қолди. Вей, бу юрак қон бўлиб кетди-ку, укажон! Эр-хотинликни қўйиб туринг, мен уни боламдек тарбиялаб, қўлиға соз тутқазганман. Одам қилганман, жондан азиз шогирдим. Ҳатто исмиям аллақандай одамнинг тили келмайдиган қишлоқча эди. Узим Раҳимахон деб ўзгартириб, паспорт ёздириб берганман. Уни олиб қочиб... келиб уйланганимда ўн беш ёшда эди. Ҳақиқий севганимдан уни олиб қочганман, — деб гапини тўғрилаб қўйди у, — Бир йил яшаганимиздан кейин никоҳдан ўтганмиз. Ҳатто у ёғини сўрасангиз, туппа-тузук хотинимни, уч боламни ташлаб, шу жодугарға уйланганман. Унда фақат эркакшода овоз бор эди. Кўр эчкидек маърайверган билан санъат бўлмайди-ку, ука. Буни мендан яхши биласиз. Овозини қолипға туширдим, соз чалишни, қўшиқ танлашни ўргатдим. Менинг орқамдан у оймича кунига олти марта кўйлак алмаштирадиган, бриллиант сирғаю феруза кўзли узук тақадиган бўлди. Мен бечора бора-бора у таннозоннинг шофёриға, қоровулиға айландим. Энди эса шофёрликка ҳам ярамас эмишман, вей. Қаранг бу бедодликни? Мени итмисан, одаммисан демайди. Кишини хўрлаш, инсоний ҳуқуқларини топташ ҳам шунчалик бўладими? Ҳозир ҳатто укамнинг машинасиға бензин олишға ҳам кучим етмайди. Бор-будимни тортиб олиб, кўчаға ҳайдаб чиқарди. Ўзингизни менинг ўрнимға қўйиб кўринг!

Яна унинг кўзи ёшланди. Ўзича ичидан тўлиб-тошиб келаётган йиғини босган киши бўлиб, ерга тикилди. Қулоғим остида у икки гапнинг бирида такрорлайдиган, асабимға тегаётган «вей» сўзи жаранларди. Юзидаги сохта ва чучмал ифодадан ғашим келар, лекин сабр-тоқат билан уни тинглардим.

— Бунча паст кетманг. Унчалик ғариб одамға ўхшайсиз, — дедим унинг «актёр»лигидан ансам қотиб. — Бўладиган гапни айтинг. Биздан, редакциядан нима

истайсиз? — дея сўрадим меҳмоннинг бир қарашдаёқ кишини ҳафсаласини пир қиладиган япасқи, узлуксиз маишатнинг нуқси ўтириб қолган кип-қизил юзига тик қараб.

— Вей, бор экансиз-ку, ука, — деди у ҳаяжонлиб. — Менга ҳам шуниси керак. Айрон тилаб келсанг, челагини яширма, деганлар. Мен бутун қилмишимни олдингизга дастурхон қилиб ёздим. Гапларимни эшитиб, тили саккиз қарич бу одам дўсту-душманнинг фарқига бормайдиган аҳмоқ экан деб ўйламанг! Одамлар артистлар ҳақида не-не гапларни чиқаришмайди дейсиз. Бу фалокат аёлга ёндашдим-у, одамларнинг оғзига эрмак бўлдим-қолдим. Одамларга ҳам ҳайронман. Бутун тирикчилигини йиғиштириб қўйиб, бировларни ғийбат қилишади. Ундан кўра безори ўғлингни тийиб қўй, эгри йўлга кириб кетган суюқоёқ қизингни йиғиштириб ол. Ун иккинчи калишдек шу оғизга ҳам ашулами дегандек, ким қўйибди сенга бировларга ақл бўлишни. Уқимай мулла, чўқимай қарға бўлганлар шу қадар кўпки, қўлидан тариқча иш келмасаям, оғзи тинмайди. Минг гапирган ўлади дегани ҳам бўлмаган гап экан. Ҳозир одамлар гапирмаса ўлиб қолади. Фирт аҳмоқ ҳам ёқандан тутиб олиб, сенга эртадан-кечгача нақл ўқиши мумкин. Биз ҳам юрт кезиб, эл кўрган, одам таниган йигитларданмиз. Икки оёғимизни бошқаришга бир бошимиз етади. Керак бўлса биз ҳам жуда кўпларга ҳаётда йўл кўрсатганмиз, ёрдам берганмиз. Анча-мунча одамга яхшилик қилиб, бошини силаган бўлсак ҳам, фақир киши панада деб елкамизни қисиб юрибмиз. Ҳеч кимнинг олдини кесиб ўтганимиз йўқ. Худога шукр, ҳозир ҳам ўлар ҳолатда эмасмиз.

Меҳмон йўлакдаги одимлар зарбидан очилиб кетган эшикни беркитиб қўйиб, гапни қолган жойидан давом эттирди. Мен унинг оғзига тикилиб ўтирардим.

— Ҳали сиздек битта-яримта жондек укаларнинг кўнглини олишга қўрбимиз етади. Худога шукр, ака-укаларнинг номига ўтқазиб қўйган уй ҳам, машина ҳам бор. Бобой ҳам бақувватлар. Шариф носвойчи деб эшитган чиқарсиз. Дўконлари эски шаҳар бозорида. Чол ҳали-бери тоб ташламасди. Кенжамиз аварияда нобуд бўлгандан сўнг, синиб қолдилар. Бир ука Тошкентга чиқаверишдаги автосервиснинг бошлиғи. Мабодо, битта-яримта илтимослар бўлса, бажонидил. Уша фалокат бошимизга тушган пайтдаги азобларни айтишга тил ожизлик қилади. Лекин сизга айтишим керак. Шунда сиз мен кечирган уқубатларни тўла ҳис этасиз. Бунинг устига ёзувчи, журналист одамсиз. Ҳақиқатни билишингиз керак. Форишга кетгандик. Эндигина давра одамга тўлиб, тўй бошланай деб турганди. Раҳимахон «Сайёдхон ва Ҳамро»дан битта қўшиқ айтиб бўлиб, «Ушшоқ»ни бошлаган эди. Раққосаларимиз дидилроқ бўлиш учун эллик-эллик қилиб ўтиришганди. Упқасини қўлтиқлаб бир амаким етиб борса бўладими? Тили оғзига сиғмайди. Афт-башарасидан бирор фалокат юз берганлигини сезиб, дарҳол четроққа тордим. Фарҳод «Икарус»нинг остига кириб кетибди, дейди ҳансираб. Овозингни чиқарма, бировнинг тўйини азга айлантирмайлик, дедим уни тергаб. Тўғри-да, шунча йил йиғиниб-териниб маърака қилган бир бечорани ноумид қилиб бўладими? Дардимни ичимга ютиб, ярим кечагача астойдил хизмат қилдик. Тўй эгасининг боши осмонга етди. Шу тўйда «Қизилқум»нинг директори Донабой Умаров ипга тизилган эликти юзталиқни Раҳимахоннинг бўйниларига маржондек осиб қўйганди. Ана йигитнинг мардлиги. Бу дунёда инсон қўлидан келса яхшилик қилиши керак. Биздан қоладигани ҳам шу. Узимнинг ғам-ташвишим деб, ўзганинг қувончини яримта қилиш марднинг иши эмас. Яхши ҳам ўлади,

ёмон ҳам. Сиз ёзувчи башара одамсиз. Менинг ўша пайтдаги ҳолатимни тасаввур этоласиз. Бу қадар қайғуни ичга ютиб, қўшиқ айта олиш учун инсонга қанчалик ирода ва сабот кераклигини тасвирлаб бўлмайди. Бир умр мана шу ҳаёт. Одамлар учун, ўзгалар бахти, ўзгалар қувончи учун яшаймиз. Яхши инсонлар йўлида жон фидо қилсанг, ҳузур-ҳаловат топасан. Менинг ҳаётим ширим шундай. Лекин мен сизга айтмоқчи бўлганим бошқа нарса. Фақат сиз мени тўғри тушунинг. Ҳаммасига ҳаёт мажбур қилган. Шусиз ишимиз битмаган. Ҳаёт биз газета ва китобларда ўқигандан юз чандон бошқача ва қийин. Мусофир бўлгандан, мусулмон бўлмас, деганларидек, буни бошидан кечирган билади. Уша тўйдан соат тўртларда қайтиб келиб, Раҳимахонни уйга ташладим-у, бобойни машинага миндириб, фалокат юз берган жойга қараб жўнадик. Ана энди бобойнинг таънасини кўринг. Тўйни ташлаб келсанг ўлармидинг, оқпадар? Ахир, қачонгача пул сенга оталик, жигарлик қилади, дейди. Қани энди носнинг ҳидидай мияси айниган бу чолга бир гапни тушунтириб бўлса. Мени койишдан чарчаб, беҳуш бўлиб йиқилади. Машинани тўхтатиб, оғзига валидол соламан. Сал ўзига келгач, яна йўлга тушамиз. Сўраб-суриштириб охири жасадни ўликхонадан топдик. Моргда бир врач билан қоровул бор экан. Қани энди жасадни берса. Эрталаб, дўхтурлар ёриб, текширишгач, олиб кетасизлар, дейди. Бобой эса ўликхонани бошига кўтариб, боламни ёрдирмайман, деб додлайди. Охири ранги мурдадан ҳам бешбаттар совуқ врачни четроққа тортиб, чўнтагига икки юз сўм тикдим. У пулнинг қанчалигини сўради. Қоровулга ҳам шунча бериш керак, бўлмаса бефойда деб туриб олди. Ҳарқалай, қоровул гапга тушунадиган, инсофли одам экан юз сўмга кўндим. Тонг отмай, жасадни олиб келдик. Тушга қолмай, чиқардик. Хайриятки, бахтимга сен бор экансан, бўлмаса боламнинг ўлигини дўхтурлар қиймалаб ташларди, дейди чол охири менинг хизматимни қадрига етиб. Баччағар, шу қўқонсиз ҳечнарсаси битмай қолди-да.. Қаранг, ука, мурданиям пуллашади-я? Одамларнинг инсофини бўри еб қўйган. Уларни ҳам кутиб ётган бало бордир, ахир. Ҳақиқат қолмади. Ҳаммаси пулга айлаиб кетди...

— Сиздек одамлар бор экан, ҳеч қачон ҳақиқат тўқис бўлмайди, — дедим ўзимни қўлга олиш учун ўрнимдан туриб юрарканман.

— Тўғри айтасиз, ука. Жуда тўғри. Биз ҳам фаришта эмасмиз. Бизда ҳам гуноҳ кўп. Лекин тўғри яшашнинг қўлланмаси йўқ-да, оғайни. Масалан, сизда ҳам ўзингизга яраша камчиликларингиз бор. Албатта, газетлага ўзингиз таниган-билганларни мақтаб ёзасиз. Битта-яримта савдо-сотикда ишлайдиган қариндош-уруғингизга фалончиси газетда ишлайди деб индашмайди. Албатта газетани сотиб еб бўлмайди. Лекин бўлар-бўлмас гапларни ёзиб, супрадек қоғозни тўлдириб, пул ишлашади. Уни биров ўқийдими-ўқимайдими ўйлаб кўришмайди. Биз агитбригада далама-дала кўп юрамиз. Дала шийпонларига тоғ-тоғ бўлиб ётган, ҳеч ким ўқимайдиган газета ва журналларни бир кўрсангиз эди. Юрагингиз орқага тортиб кетади. Бобой ҳам нос ўраш учун почтачилардан қўл тегмаган семиз-семиз журналларни арзимаган пулга сотиб олади. Демак шунча куйиб-пишиб ёзилаётган нарсалар ҳавога учиб кетяпти, сиз айтмоқчи бўлган гап халққа етиб бормаяпти, бундан чиқади шу иш орқасида кун кўрадиганлар нонини ҳалоллаб емаяпти. Узинг билмай қоласан, ҳар йили ойлигиндан чегириб беш-олтита газета-журналга обуна қилиб қўйишганини! Бундай олиб қарасак, хато ва камчилик ҳаммамизда бор. Бунга

Расмни А. Маҳкамов ишлаган.

барҳам бериш учун бир-биримизга кўмаклашишимиз керак, вей. Лекин мен сизга айтсам, вей, яхшиликни ҳам билган биларкан. Ота-боболаримиз бежиз айтишмаган, номардга берган нонинг у дунёда сени сўроқ қилади, деб. Коса лаби каж келганда, яхшилигингни керак бўлса отанг ҳам билмайди. Мен бировларни ғийбат қилмайман. Ўз ҳаётимдан, ўз тажрибамдан келиб чиқиб гапираман. Мана ўша отамни олиб кўринг. Мен билан келинининг орқасидан миллионер бўлган. Биласиз-ку, ҳозир бу нос деган бемаза нарсани ҳар ким ҳам қилавермайди. Носфурушман деганининг пичоғи ёғ устида. Кунига камида юз тушади. Бозор кунлари эса қўяверинг. Пулни текислаб, дасталаш учун ҳашар қилишга тўғри келади. Болалигимизда отам буни бизга топширарди. Ушанда бир сўмликни липпамга яширганимда, ўлгудек дўппослаган, номард. Бир сўм учун-а. Тагин ота эмиш... Ўзингиз билган оҳак заводининг тоши ҳали-бери тугамайди. Ҳозирги носларга шу тошни майдалаб солишади. Одамларга ҳам ҳайронсан. Ракка дучор қиладиган заҳарни пуллариға ўз қўллари билан сотиб олишади-я. Бизнинг юзимиздан ўтиб, чолга ҳеч ким мушугини пишт демайди. Нокас чол эса буни тушунмайди. Замбур аридан асал олса бўлади-ю, бу зикна носвойчидан садақа ҳам чиқмайди. Унга индамай юрганларнинг эса оғзини мойлаб туриш керак. Улар бекорга кўриб кўрмасликка олишмайди, албатта. Нечтаси ўзимга очикдан-очик айтган. Керак бўлса бир кунда кавушини тўғрилаб қўйишади. Гоҳида жуда қаҳрим келиб, бир танобини тортириб қўяй дейман-у, яна шайтонга ҳай бераман. Бундай олиб қараганингизда бошимизга тушган ташвишларга чолнинг ўзи айбдор. Бизни тузукроқ тарбиялаш, катта-катта ўқишларга ўқитиш ўрнига, мактабга ҳам юбормай, эртадан-кечгача нос учун теракнинг пўстлогини шгидирарди. Одамларнинг ейишга бир бурда нони, эғнида кийими бўлмаганда ҳам отам билан онам кечалари сандиқдаги пулни шамоллатиб, қайта санаб жойига қўйишарди. Лекин биз ялангоёқ юрардик. Ака-укалар бир-биримизнинг кийимимизни алиштириб киярдик. Қаранг, шунда ҳам отанинг чизган чизғидан чиқмабмиз-а, вей. Қош-қовоғига қараб, гапи оғзидан чиқмасдан айтганини ўринлардик. Ана фарзанднинг мўмин-қобиллиги. Ана ота-онага ҳурмат-иззат. Ҳозир бундай болалар қайда. Эндиги болалар отасига қаллиқ ўйнашни ўргатади. Ношукрлик қилмаймиз, вақти келиб биз ҳам кўрадиганимизни кўрдик. Керак бўлса, олдимизни кесиб ўтганларни пачкаси бузилмаган эликталиклар билан уриб пешонасини ёрдик. Тўғри, бу номаъқул иш. Лекин бир вақтлари одамлар бизга бундан бешбаттарини қилган. Тепки еган осмонга қарамайди-ку, ахир. Бел ушлаганда отанг ҳам кўзингга кўринмас экан. Тўйларингизга қамишдан бел боғлаб хизмат қилайин, укажон. Ҳалиям дастимиз узун, худога шукр. Унча-бунча ерга узатсак етади. Уша ўзингиз билган Мурод Маллаевич ойлаб Москвада ўқиб, гушторлари билан бирга Қримда дам олганларида ҳар куни қаҳратоннинг буюғида¹ ҳам нонушталарига Самарқанднинг ҳусайнисию, Еттисойнинг қазисини, Хоразмнинг шакарпалагию Учқоранинг кишмишини қанда қилмай етказиб турганман. Ўзиям шаҳримизда тош отсанг, Мурод Маллаевичнинг ўйнашларига тегаркан. Бири қўйиб бири Москвага, ёз бўлди дегунча, Кавказга учишади. Уларнинг этагини кўтариб, бизга ўхшаганлар ҳалак. У ёғини сўрасангиз ўзимиз ҳам кўпини қўлдан ўтказиб юбордик. Ўзимиздан қолганларини Мурод Маллаевичга жўнатардик. Аёллар ҳам

аблаҳ бўлиб кетган. Амалинг ёки қўқонинг бўлмаса яқинингга йўлашмайди. Йигитчиликда ўйнаб-кулиб қолиш керак. Мана ўзингиз ҳам қора сочу қоракўз, сирхтдек йигитсиз. Юрмаганмисиз? Юргансиз. Бундай йигитларга гўзаллар кўнглини олмаслик гуноҳ. Ёш бир жойга бориб қолгандан кейин қилган барча тоат-ибодатинг бир пул. Кексайган чоғда эслашга арзигулик ишларни навқиронликда қилиш керак. Улганингда кейин эса калла-почангни пишириб ейишин: Бечораю беозор, тартибли ва ҳақиқатгўй бўлиб юрганинг учун ҳеч ким сенга раҳмат демайди. Қайтамга яшашни билмайдиган ландавур деб, устингдан кулишади. Ҳаётда ҳаммасини кўрдик, ука. Бироқ кўрган сари кўринг, бўлган сари бўлгинг келаверар экан-да...

Ҳикоясидан оғзим очилиб қолганига мағрур бўлган Шарипов бўш келмасди. Хири ва ҳаракатсиз кўзларини менга қадаганча, ўнг қўлини сермаб гапни олиб қочарди. Назаримда гапирган гапи ўша заҳотиёқ унинг эсидан чиқиб кетаётгандек эди.

— Керак бўлса акалар ва дўстлар учун аэробусда ош дамлаганман. Хизматимни миннат қилмайман. Инсон боласи ўзининг бировга қилган яхшилигини ҳам, бировнинг ўзига қилган ёмонлигини ҳам унутиб яшаш керак. Мен дарёдан сув бағишлаган одамман, вей. Тўғри, халқнинг устида кун кўрамиз. Лекин халқдан олгани яна қайтариб ўзига сочамиз. Еганмиз, едирган ҳаммиз. Бир нарсдан виждонини олдида покманки, ҳеч қачон қон ва жон чиққан жойдан бир нима умидвор бўлган эмасман. Бир ўлганга, бир куйганга тегма, дейдилар. Ҳаммамиз шу она халқимизнинг фарзандимиз. Она халққа сидқидилдан хизмат қилмоқ ҳар бир инсоннинг муқаддас бурчи. Сиз мени тушунасиз, албатта. Ёзиб-чизадиганлар одамнинг афтига қараб кимлигини билишади. Раҳимахоннинг энг чўчийдиган одамлари ҳам газетачилар. Узоқ йили район газетасида бир марта танқидга учраб, икки йиллик доми-риздан мосуво бўлгандик. Шундан буён газета деса хоним сапчиб тушадилар. Сизнинг бир оғиз гапингиз. Юз сўм ойлик билан бола-чақа боқиб бўлмаслигини мендан яхши биласиз. Филармония планини бажармаса шўям йўқ. Директор қулоқни тинч қўйсин деб, кўплар ведомостга қўл кўяди-ю, ойликни ҳам олмайди. Уни қақриб, бутун қилмишларингиз бизга маълум, аввало инсон, айниқса, санъаткор, жамиятнинг асоси бўлмиш оиласини мустаҳкамлаши керак, дейсиз. Акс ҳолда биз тегишли чора-тадбирларни кўришга мажбурмиз, деб қўясиз. Гап орасида, эрингиз билан ярашнинг, шундай обрўли одам бошпанасиз, кўча-кўйда сарсон-саргардон бўлиб юрмасин, яхшими-ёмонми болаларингизнинг отаси, бунинг устига областда, қолаверса, республикада таниқли оила, деб қўясиз. Ғиди-биди деса, кимларга қанча пул ва совға бериб радио ва телевидениеда чиққан, кимлардан қанча олиб тўйларга борган, ҳаммасининг рўйхати менда бор. Сизга бериб қўйишим мумкин. Совға қилган гиламларини уйларига осиб қўйишибди. Бриллиант сирғани топиб берган магазинчини ҳам яхши биламан. Ҳатто биттасининг уйини батареяларигача алмаштириб, бошдан-оёқ таъмир қилиб бергандик. Ундан ташқари, қайси катта билан қаерда дон олишингиз ҳам бизга маълум, десангиз тамом, ўзини таппа оёғингизга ташлайди. Сизга пулмул ҳам тиқиштиради. Олинг, бундайларникини емоқ савоб. Ҳаромдан келган ҳаромга кетади. Сиз емасангиз, прокурорми, начальник милициями, шунга ўхшаган биттаси еб кетади. Биласизми, бу қанжикнинг ўйнашлари шу қадар кўпки, исмини адаштирмаслик учун ҳаммасини жоним деб қақиради. Урдим, сўкдим, бефойда. Ғарнинг тавбаси бўлмас экан...

¹ Буюқ — изғирин, қаттиқ совуқ.

Бу гаплардан анчагача ўзимга келолмай, тор хонада у ёқдан бу ёққа юриб, ҳансираганча терини артаётган кишининг ўлик кўзларига тикилиб қолдим. Унга қандай жавоб қайтаришни ўйлардим. Бировга дунёда мана шундай одам бор деб айтсанг, ишонмайди деган фикр хаёлимда чарх урарди.

IV

...Ҳамсуҳбатим, биз отамлашганмиз, деганда ҳақ эди. Отамлашмаган бўлсак-да, у билан бир кўрда ўтириб, еб-ичганмиз. Бу худди кечагидек ёдимда. Унда тоғли район газетасида ишлардим. Ҳаётимда ҳеч қачон шу ерда ишлаганчалик ўз меҳнатимдан лаззатланмаганман. Редакцияда, асосан, бўйдоқ йигитлар ишлар, уй-жойимиз йўқ, бир хонани ёштокхона қилиб олиб, кечаю кундуз чексиз ҳавас ва иштиёқ билан ишлардик. Астойдил ишлашдан кўра, ҳафсала билан овқат ейишни яхши кўрадиган редакторимиз Қодир Қулибоев мени чақириб, «Гулбулоқ» совхозида бўладиган район комбайнчилари кенгашидан саҳифа тайёрлаб келиш учун зудлик билан боришимни айтди. Райондан кенгашга борадиган мутахассислар билан кўнғироқлашиб, уларнинг машинасида етиб олиш мумкинлигини ҳам қўшиб қўйди. Бир хил қолипда бўш шеърлар ёзиб, район маданият уйининг ҳаваскорларига айтириб юрадиган Қодир Қулибоевнинг хитойча чўзинчоқ қўш ликопчани эслатадиган ялпоқ юзи ва бурнининг устига кўндирилган каттакон кўзойнаги унинг бесўнақай ва сохта олифтагарчилигини баттар бўрттириб кўрсатарди. У ўзининг арзимаган майда-чуйда ишларини ҳам одамларга яхшилик қиляпман, мен бўлмасам бу хайрли ишлар амалга ошмасди деб ўйларди. Аслида, бу тирикчилиكنинг туб замирида унинг шахсий манфаати ётарди. Шу боис, унинг бу сохта ташаббусхорлиги кишининг ғашини келтирарди. Елкаларини силкитиб, лўкиллаб юриши эса кўпкарига ярамайдиган, лекин тулпорларнинг охуридан ем еб юрган чў-бир отни эслатарди.

Шартта папкани қўлтиқладиму ҳеч кимга кўнғироқ қилмасдан йўлга чиқдим. Совхозга борадиган йўл шундоққина редакция биносининг орқасидан ўтарди. Бекатда одам йўқ эди. Автобусни кутиб, ўтган-кетган машиналарга эътибор бермай хаёл суриб нари-бери бориб келардим. Физиллаб ўтиб кетган «Уазик» бекатдан анча нарида тўхтади. Шофёр кабинадан чиқиб мени имлади. Машина номерига кўзим тушгач, додираб қолдим. У райкомнинг биринчи секретари Муҳиддин Раҳимовнинг хизмат машинаси эди. Машинага яқинлашганимда, шофёрнинг ёнидаги олд эшик очилди.

— Ҳорманг, ука, кенгашгами? — деди Раҳимов ўзимни йўқотиб қўйганимни сезиб табассум билан. — Журналистлар асаларидек бол йиғиб, доимо ҳаётнинг қайнаган жойида бўлишади. Балли, ука, ана шундай бўлиш керак. Лекин бу редакторингизнинг бор ақли қорнига уриб кетганим дейман? Ҳурмат юзасидан, қолаверса, этика бўйича биринчи секретарь қатнашадиган мажлисларга редакторнинг ўзи бориши керак. Мен ўзи тушунар деб, атайлаб индамайман. Бироқ у кишига қанчалик индамасангиз, шунча қорасини кўрсатмайди. Топимни бошлигингизга айтиб қўйинг. Сизни оғзингиздан бу гапни эшитиш унга мен айтгандан ҳам яхшироқ таъсир қилса керак.

Мен индамай қулоқ солардим. Менинг, танқидий мақолалари билан районда ном чиқарган мухбирнинг катталар олдида мушукдек пусиб ўтиришимдан ёнимдаги шофёр ҳузур қиларди шекилли, аҳён-аҳёнда аҳволинг қалай танқидчи, дегандек мийиғида жил-

майиб, қараб кўярди. Биринчи секретарь мени танимасди. Демак, унга мени шофёри кўрсатган. Одатда катталар йўл-йўлакай шофёрларидан кўзга иссиқроқ хотин-қизларни ва ҳар хил кишиларни сўраб-суриштириб юрадилар.

— Янглишмасам, «Калаванинг учи Номозбоевда» деган танқидий мақолани сиз ёзгандингиз шекилли? — деди Раҳимов мударра кўчиб.

— Ҳа, — дедим ўгирилиб.

— Жуда яхши мақола, ўз вақтида ёзилган. Умуман, танқидий чиқишлар бизга керак. Бироқ сарлавҳани нотўғри қўйгансизлар. Мен тепса-тебранмас редакторингизга ҳам айтдим. Мақолада бор-йўғи «Сангзор» совхозида сенаж ва беда уни тайёрлаш танқид қилинган. Сизлар бўлса, гўёки Номозбоев Ойқор тоғини ютиб юборгандек ваҳимали сарлавҳа қўйибсизлар. Бунақа бўлмайди-да. Уловидан тушови қиммат дегандек, сарлавҳа мақоладаги гапга яраша бўлиши керак. Бу мақоладан кейин ҳам Номозбоев одамлар билан ишлайди, хўжаликка раҳбарлик қилади-ку. Ҳозир каттаю кичик уни кўрса, «калава келяпти», деб бир-бирига қараб кулармиш. Утган куни райкомга районда ё ўша мухбир, ёки мен ишлайин деб келибди. Капкатта одам, алам қилган-да. Лекин мен газета тарафида турдим. Сизларни ҳимоя қилдим. Битта танқид билан озиб қолмайсан, ўзинг ҳам калавадек бўлиб шиши кетибсан, камроқ егин, бу кетишда совхозни шу беш йилликдаёқ еб битирасан, деб ҳазил-чин койиб ҳам қўйдим. Бундан буён танқидий мақолаларни райком билан маслаҳатлашиб чиқариш керак. Сиз ёш, ўсадиган йигитсиз. Область ва республика матбуотида ёлсон қилинган мақолаларингизни ҳам ўқиганман. Ҳарҳолда, шу ернинг фарзандисиз. Инсон ўз юрти тўғрисида илиқ гапларни ёзиши керак. Камчилик қай биримизда йўқ. Аста-секин ҳаммасига барҳам берамиз. Шунинг учун ҳам кечаю кундуз тиним билмай елиб-юурамаиз. Матбуот — партиянинг сўзи. Халқ унга ишонади. Шундай бўлгач, ўйлаб иш қилиш керак. Арзимаган бир ҳаракатимиз билан бировнинг умр бўйи йиққан обрўсини ер билан битта қилиб қўйишимиз ҳеч гапмас. Бизнинг мақсадимиз фақат айбдорларни диктаторларча жазолаш эмас, энг аввало уларни тарбиялаш, тўғри йўлга солиш. Жазолаш эса, қочмайди. Матбуотда ёзилган ҳар бир жумла — бу тарих. Тарих эса ҳаққоний бўлиши керак. Оқни оқ, қорани қора дейишимиз лозим. Ана шунда халқ бизнинг орқамиздан эргашади... Партия аъзосимизми? — деб сўради Раҳимов бир оз тин олгач.

— Йўқ, — дедим унинг юзига қараб.

— Яхши ишлайверинг, қабул қиламиз, — деди Раҳимов оталарча ғамхўрона оҳангда. — Партияга сиздек журналистларни қабул қилмасак, кимни қабул қиламиз...

— Лекин биз партияга аъзолар қабул қилишда Ленин таъкидлаган нормалардан чекиняпмиз, — дедим нафасим тикилиб ва бу гап қандай оғзимдан чиқиб кетганига ҳалиям ақлим етмайди.

— Хўш-хўш, фикрингизни давом эттиринг, — дея гапимни яхшироқ эшитиш учун энгашди Раҳимов менга таажжубда боқаркан.

— Ленин инсоният яратган барча маънавий бойликларни эгаллаган кишигина партия аъзоси бўлиши мумкин, деб таъкидлаган. Бизда эса бунинг акси. Партия ҳақида тасаввурга эга бўлмаган, унинг туб мақсадларини ҳали англаб етмаган кишиларни қарийб зўрлаб аъзоликка қабул қилишади. Совхозга иккита подачи билан учта соғувчини партия аъзолигига қабул қилиш плани келган, шуни бажаришимиз керак, деб

очиқдан-очиқ айтишади. Утмайман, дейишса, алдаб-судлаб йўлга солишади. Ҳатто дўқ-пўписа ҳам қилишади. Унчалик саводли бўлмаган бу киши эса икки йилдан кейин сурувнинг ярмини еб қўйиб, партиядан ўчиб, қамалиб кетаверади. Партияга қабул қилаётган кишилар бу ҳақда чуқур ўйлашмайди. Уларнинг кўзига тезроқ графикни бажариш кўринади. Бюрода эса, сиз ундан партия Устави қоидаларини ва Програма талабларини эмас, келаётган мавсумда қанча жун ва гўшт топширишини сўрайсиз. Менимча, партиянинг одамларни қорнини тўйғазиш учун кураш даври ўтиб кетган. Энди талабар мутлақо бошқача бўлиши керак...

Раҳимовнинг ранги ўзгариб, юзи бўғриқди. Бўйинбоғи ва ёқасини бўшатиб қўйиб, зўрма-зўраки жилмайди. Мен гапириб бўлганимдан кейингина қандай қилиб бу гап оғзимдан чиқиб кетганини ўйлай бошладим. Назаримда, фикрларимни асосли қилиб гапиролмагандек эдим. Ёнимдаги шофёрнинг юзидаги мамнунлик ифодаси ҳам ўз-ўзидан йўқолиб, нигоҳида ташвиш аломати пайдо бўлганди. У бугунги кутилмаган меҳмон учун хўжайинидан эшитадиган сўкишни ўйларди, шекилли.

— Гапингизга унчалик қўшилиб бўлмайди, ука, — деди анчадан кейин Раҳимов эътироз учун гап топганлигидан чехраси ёришиб. — Янглишмасам, республика бўйича қарийб олтмиш фоиз чорва фермаларида бошланғич партия ташкилотлари йўқ. Жумладан, бизнинг районда ҳам шу аҳвол. Ваҳоланки, биз қишлоқда партия сиёсатининг мезонини белгилайдиган фермаларда бошланғич ташкилотларни кўпайтиришимиз, улар ишини пухта йўлга қўйишимиз, коммунистларни тарбиялашимиз керак.

— Коммунист, менимча, аъзоликка ўтгунга қадар тарбияланган бўлиши керак. Кишининг ўз устида ишлаши эса давом этаверади. Бошланғич ташкилотлар кам деб, дуч келган одамни партияга қабул қилавериш, менимча, партияга путур етказилади. Партиямиз жаҳондаги энг онгли ва инқилобий руҳдаги партия бўлганлиги учун дунёда биринчи социалистик инқилобни амалга оширган. Шу онглилик ва инқилобий руҳни сақламасак, биз ўзимиз курашаётган эътиқодга хиёнат қилган бўламиз...

Фикрларимни охирига етказмадим. Биз Гулбулоққа етиб қолгандик. Раҳимов суҳбатнинг бу тариқа давом этишини кутмаганидан қовоғи уюлиб, бўйинбоғларини тўғрилай бошлади. Манзилга етганимиздан хурсанд эди, чамамда. Чунки, табиий равишда менинг овозим ўчганди.

— Сизда гап кўпга ўхшайди, ўртоқ мухбир. Бафуржа гаплашармиз, — деди Раҳимов индамай машинадан тушиб кетишни ўзига эп кўрмай, гўёки мен арзимаган майда-чуйда гапни гапиргандек юзимга қарамай. Кўзларидан унинг худди шу дақиқада мутлақо бошқа нарсаларни ўйлаётгани сезилиб турар, юзи деворга гапирётгандек ҳиссиз қотиб қолганди. Бу билан у менга оғзим бор деб ҳар нарсани саннайверасанми, дегандек силтаб ташлаган ва унга пешвоз чиқиб кутиб олувчиларга бунини шунчаки йўл-йўлакай олиб келдим, мен билан бирга келганига ҳайрон бўлманлар дегандек эди.

Идора олдида район ва совхоз раҳбарлари тўпланишиб турарди. Секретарнинг машинасини кўргач, қорин солган кап-катта одамлар худди богча болаларидек югуришиб кела бошлашди. Бу ғоят ғалати ва кулгили манзара эди. Кутиб олганларнинг кўпчилиги илк бор мен билан ҳам бошқача кўришишди. Мен эса хижолат бўлардим. Одамлар эътиборини тортмаслик учун ниманидир баҳона қилиб, четроққа чиқдим. Кенгаш пайтида Раҳимовнинг шофёри олдимга келди.

— Катталарнинг олдида оғизга келган гапни айтаверасизми, оғайни? — деди у каттазанглик билан.

— Мен кимга нима дейишимни ўзим биламан, — деб жавоб қилдим унинг кўзига тик боқиб. — Маслаҳат керак бўлганда эса сиздан сўрамайман!

У елкасини қисиб, изига қайтиб кетди. Йиғин тугади. Районга борадиган йўл бўйида машина кутиб тургандим. Ҳаллослаб яна ўша йиғит чошиб келди.

— Сизни хўжайин чақиряпти, юраркансиз, — деди ҳансираб.

— Нега?

— Чой ичишса керак. Артистлар бор. Хуллас, базми жамшид бўлади. Юравермайсизми. Қизиқ одам экансиз-ку, — деди у менга «мўлтонидан чиққан ботир-ей», дегандек ўқрайиб қараб.

V

Соя-салқин боғ ўртасидаги ҳовуз устига жойлашган каттакон шийпонда эллик кишилик дастурхон тузалганди. Столда қуш сутидан бўлак ҳамма нарса бор эди. Раҳимовнинг эътиборини сезган совхоз директори мени қистаб, қарийб биринчининг ёнига ўтқазаязди. Раҳимовнинг чап тарафи, тўр бўш эди. Ярим соатлардан кейин механизаторларга концерт берган артистлар келишди. Даврадагиларнинг деярли ҳаммаси танийдиган қўшиқчи Раҳимахон Шарипова бедана юриш қилиб, Раҳимовнинг чап ёнига бориб ўтирди. Улар бир-бирларига ғалати қарашди. Унда эркакларни ўзига тортадиган шаҳвоний куч, сирли бир жозиба мужассам эди. Кўзга яқин ва бойвуччароқ йигитларни назардан қочирмайдиган шахло кўзларида ҳеч нарсадан тап тортмаслик ҳисси билан бирга ишқий майлга ўчлик эркак кишининг кўнглини топа билишдек сеҳрли қудрат акс этиб турарди. Унинг эри билан келганлар эса пойгақдан жой олишди.

Шу тариқа кўнгилни айнитадиган даражада суюқ тилаклар ва сен е, мен е, сен ич, мен ич бошланиб кетди. Ҳатто бир оз қизишгандан сўнг даврадагилар партия ва давлатимиз раҳбари Брежнев ҳамда республика раҳбари Раҳимовнинг соғлиги учун тик турганча алоҳида-алоҳида қадаҳ кўтаришди. Раҳимахон Шарипова Раҳимовга ноз-карашма қилиб икки жуфт қўшиқ айтди. Қаердандир пайдо бўлган икки раққоса ўйинга тушди. Мен беихтиёр, Шарипованинг эрини кузата бошладим. Унинг икки кўзи ўн етти-ўн саккиз ёшлар чамасидаги қимтинибгина рақса тушаётган қизда эди...

Боғни айланиш учун эълон қилинган танаффусдан сўнг базм янада қизиди. Бўғизгача тўйиб ароқ ичиб олган совхоз директори область партия комитетининг биринчи секретари Шомирзаевнинг соғлиги учун қадаҳ кўтаришни сўради. Раҳимов ўрнидан туриб, биринчи бўлиб қадаҳни бўшатди. Директорнинг сўзи совимасдан, қип-қизил бўлиб ўтирган, ҳирсдек семиз район прокурори Жумановга сўз берилди. У район коммунистларининг йўлбошчиси, шу даврада ўтирган ажойиб кадрларнинг устози, қалбидарё инсон Муҳиддин Раҳимовичнинг сиҳат-саломатлиги, бахт-саодати ва яна узоқ йиллар ўзларининг бошларида отадек ғам-хўр бўлиб туришлари ҳамда у кишининг кўксиларида Олтин юлдуз ярқираши учун олишни сўраганда, қадаҳларнинг жаранглаганига ширакайф кишиларнинг, яккам-дуккам чалинган қарсағи ҳам қўшилиб кетди. Бақбақаси осилган Раҳимов сармаст эди. Беихтиёр унинг қўли Раҳимахоннинг елкасига бориб қоларди. Энг қисқа сўзни илгари обком секретари бўлиб ишлаган, недир фалокат юз бериб қамоқда ҳам ўтириб келган Усмонов айтди.

— Кўришганимиз ва кимлигимизни билиб яшаши-миз учун! — деди у истар-истамас ва қадаҳни лабига теккизиб қўйди.

Бироқ Раҳимов унинг соғлиги учун ҳам қадаҳ кўтаришларини сўраганда, ҳақорат қилингандек оғир аҳволга тушди ва кўп ўтмай ниманидир баҳона қилиб ўрнидан турди. Шу орада мен ҳам кўзгалдим. Ҳаяжонланган Усмонов неон чироқлар ёритиб турган ўлакда сайр этиб юрарди. Гурунглашгиси келди шекли, имо қилиб мени ёнига чақирди.

— Сезиб турдим, сиз ҳам қийналдингиз, — деди Усмонов юзимга тикилиб. — Булардан қочиб қутулмайсиз. Боиси бундайлар жуда кўп. Йиқилсангиз ҳам шуларга чалишиб йиқиласиз. Мен сизни биламан. Бир неча мақолангизни ўқидим. Ёқди. Турткилашмаса, яхшигина нарсалар ёзишингиз мумкин.

Сўнгра, у киши мендан район газетасининг бир сонига неча сўм гонорар берилишини сўради. Уттиз сўм деган жавобни эшитгач, ҳайрон бўлиб қараб қолди. Эллик беш ёшлар чамасидаги қақди-қомати келишган бу одамнинг юзида ҳаётнинг қадрига ета билиш, ҳар бир кун ва дақиқа ғанимат эканлигини астойдил тушуниш ҳисси зоҳир эди. Ўз омадсизлигини ўйлавериб чарчаган ва энди ўйламай қўйган, мансаб пиллапоясига чиқиб тушган, нима ва қандай иш қилишини биладиган, кўп воқеа ва ҳодисаларнинг интиҳосини олдиндан сезадиган, эзгу туйғулари қалбининг қатида қолиб кетган ва ноҳақлик қурбони бўлган одамлар ўзларини шундай тутадилар.

— Ана у чинор شوҳидаги қуриган баргларнинг ҳилпирашини қаранг. Қовжираб қолибди-ю, узилиб тушгиси келмайди. Армоннинг самода муаллақ қолган нақллари, — деди Усмонов йўл бўйидаги азамат чинорга тикилиб, сўнг мен томон юраркан, қаршидаги شوҳлари ерга тегай деб турган кекса беҳи дарахтидан кўз узмай: — Танасини қуртлар илма-тешиқ қилиб ташласа-да, ҳосилини қаранг, — деди. Неон чироқлар нурида товланаётган, ҳар бири чойнакдек келадиган беҳиларнинг тенг ярми ерга тўкилиб ётарди. — Халқнинг дардини ёзишингиз керак. Вақтингизни қизганмасангиз, менинг дардимни бир тинглаб кўринг. Буям бир гап. Ҳарқалай, сиздек журналист учун зарар қилмайди. Тўғриси, журналистларга унчалик эътиқодим йўқ. Гапим орасидан ҳақиқатни ажратиб олабиларсиз деб ўйлайман. Журналистларимиз тўтиқушга ўхшаб қолишган. Кўра-билатуриб, ҳақиқатдан кўз юмишадия?! Ҳаёт ҳақиқати биз минбарлардан оғиз кўпиртириб гапиргандан тамоман бошқача. Бундан минг йиллар бурун ҳам кишилар меҳр-оқибат кўтарилиб кетяпти деб ташвишланганлар. Бундан кейин ҳам шундай деб ўйлайдилар. Меҳр-оқибат кўтарилиб, биров-бировни унутиши ёки бошқа яна бир кишини топиши мумкин. Буни кечирса ва тушунса бўлади. Бироқ бутун атрофини хоинлик ва қаллоблик ўраб, сени қўллайдиган киши нари турсин, керак пайтида ҳатто тўғри гапни гапирадиган одам ҳам топилмаса-чи?

Усмонов, сояда қолгани тўфайли сийрак ўсган бедапояга тўкилган беҳидан бир дона олиб, ҳидлади-да, устидаги туқини тозалай бошлади. Биз боғни тенг иккига бўлган йўлакдан кетиб борардик.

— Мен умуман бугунги юргизилаётган иқтисодий сиёсатга қўшилмайман. Айниқса, қишлоқ хўжалик сиёсатиغا. Назария бўйича бизнинг йўлимиз тўғри. Лекин аллақачон бу йўлдан чиқиб кетганмиз. Давлат машинаси ҳам нотўғри ишляпти. Бизда бу соҳада ягона умумий йўналиш йўқ ҳисоб. Қорнимиз тўқлигию устимиз бутлигига мағрур бўлиб юрибмиз. Социализмининг мақсади бу эмас. Биз иш юритишни билмаймиз.

Лекин ноқобиллигимизни бўйнимизга олишга ор қиламиз. Биз бутун иқтисодий сиёсатни бошқатдан қайта кўриб чиқишимиз керак. Масалан, Ўзбекистонда раҳбарнинг пахта етиштиришга ақли етса бас, унга районнинг тақдирини топширилиб қўйилади. Шу ишни ҳам ҳалол, покиза бажарса майли эди. У шахснинг бошқа томонлари ҳеч кимни қизиқтирмайди, юқоридаги масъул одамлар бу ҳақда ўйлаб ҳам ўтирмайдилар. Сабаб ўзларининг даражаси паст. Бундайлар одатда ўзидан ҳам пастроқни қидиради. Ваҳоланки, аслида бундай одамлар қобилиятига яраша бригадирликми ёки бошқа бир иш қилиши керак. Аммо юқоридагиларга худди шундай одамлар керак. Етук одамлар улар учун хавфли. Ақллиларнинг олдида уларнинг аҳмоқлиги яққол ва тез кўзга ташланиб қолади. Шу боис йўлини қилиб, бундайлардан ўз вақтида халос бўладилар. Истеъдодли одам эса, ноҳақлик алам қилиб, ичича ўзини ейди ёки бўлмаса қобилиятини тирикчилик йўлида кераксиз ва нобоп ишларга сарфлайди. Мана шу йўсунда жамият ва халқ қобилиятли кишилардан маҳрум бўлаверади. Қолипга мўлжалдан ортиқ ёки кам лой солсангиз, албатта ғишт бузилади. Қимдир айтганидек, ахлоқий талаблар одоб доирасидан чиқиб кетяпти.

Нафаси ичига тушиб қолган Усмонов тўхтаб, чўнтагидан дастрўмолини олиб, пешона терини артди-да, ўзини қўлга олган бўлиб, хаста овозда фикрини давом эттирди.

— Уларга ёқишим, ўз курсимни сақлашим учун кўр-кўрона бўйсунимиз, жинояткорона кўрсатмаларни бажаришим, кун кўришим учун улардан аҳмоқроқ бўлишим ёки ўзимни шундай кўрсатишим керак эди. Мен бунинг урдасидан чиқа олмайман. Бизда шунақа, эшакнинг айби учун эгарни жазолайдилар. Худо ҳам сақлансанг сақлайман, деганини англаб етганимда кеч бўлганди. Бизда чироқ кўтарганлар орқада юришадди. Ҳар қандай ҳалол ва буюк кишини юзингда кўзинг борми демай истаган дақиқамизда шармандасини чиқарамиз. Шундан сўнг у ё инфаркт билан ўлиб кетади, ё умуман ўнгарилмайдиган бўлиб қолади. Сабаб, биз ўз қалбимизга ўзимиз сиғмаймиз. Шундай бўлгач, қандай қилиб бошқаларни сева оламиз? Риёкорлик. Юзиқоралик. Бир-биримизни алдашга ўрганиб қолдик. Ҳатто алданаётганимизни сезиб турагимиз-у, қучоқлашиб, ўпишиб кўришамиз ва хайрлашамиз. Аслида бизнинг бир-биримизга «салом» ва «хайр»дан бошқа гапимиз бўлмаган бўлади. Мана шу икки сўзнинг орасида нимаики гапирсак, ҳаммаси шунчаки олди-қочди ва ёлғон-истиқбол бўлолмас экан, ука. Бу касаллик билан ўзимиз ҳам оғриганмиз. Эс-ҳуши жойида, қўлидан бирор иш келадиган қобилиятли одам аслида ўзини бўлар-бўлмас вазифалардан олиб қочиши керак экан. Рост-да, нега энди шу пайтгача содир бўлган, бўлаётган ва бўладиган номаъқулчиликлар учун бир кун келиб у жавоб бериши керак? Нега энди у кўра-била туриб жиноятчиларга қўшилиши керак? Вақти-соати келиб, уни қабридан суғуриб олиб бўлса ҳам қора курсига ўтказадилар. Амалпараст эса ўзини мансабга уради. Мақсадга етмоқ учун у ҳеч нимадан тоймайди. Улар бошқа бирор ишни удалай олмасликлари учун шундай қиладилар. Бундайларнинг илдиз отиши учун ўзимиз имконият яратиб берамиз. Бу азаматлар эса «план, мажбурият» дея қичқиритишдан бошқа нарсага ярамайдилар. Улар учун пахта етиштиришдан бошқа тирикчилик йўқ. Бизда ҳамма нарса пахта ишига бўйсундирилган. Хоразмда ҳатто болалар боғчасига ҳам пахта экишаркан. Эрта-индин қабристонларга ҳам пахта

экамиз. Пахта тайёрлаш мажбурияти бажарилган жойда идеология ҳам, маданият ҳам, халқнинг турмуш даражаси ҳам яхши деб хулоса чиқаришга ўрганиб қолганмиз. Аслида ҳечам ундай эмас. Биз бу маҳсулотни кишиларнинг мароқли, завқли меҳнати эвазига етиштираётганимиз йўқ. Пахта меҳнати бизда фоят кўр-қуруна ва зўрма-зўракилик асосида ташкил этилганки, беихтиёр, у деҳқонда ўз ишига меҳр-муҳаббат эмас, нафрат уйғотади.

— Фикрингизга қўшиламан. Бизда деҳқончилик, умуман ишлаб чиқариш маданияти паст, — дедим Усмонов юрагимдаги гапларни топиб айтаётганлигидан тўлқинланиб. — Барча соҳада инқилоб қилиш керак... Одамлар онгида бир фикр пайдо бўлди. Чет элда нима ишлаб чиқарилса сифатли ва яхши. Бизники эса аксинча... Нега шундай?

— Бизда деҳқончилик маданияти шаклланмай туриб, издан чиқди, — деди Усмонов фикрини бўлганимдан норози оҳангда менга тикиларкан. Негадир шу дақиқада унинг бировни тинглашга тоқати йўқдек эди. — Минглаб гектар экин оборотига кирмаган ерларга пландан ташқари пахта экилишини, бунинг учун бечора деҳқон ҳақ олмаслигини биласизми? Унга пландан ташқари кўп ҳосил олиб, мажбуриятни бажарганлиги учун орден ва медал беришади, холос. Қаранг, биз бу жинойтимиз билан оддий деҳқонни ҳам қалбаки шон-шухратга ўргатаймиз. Йил ўн икки ой тизза бўйи сув кечиб юрган сувчига шу темир ҳам йўқ. Биз чигитни ерга ташлагандан етиштирган ҳосилимиз эгнимизга кийим бўлиб келгунга қадар қаллобик қиламиз. Пахта пунктлари ва заводларидаги номаъқулчиликлар ҳақида гапиришга тил ожизлик қилади. Бу ерлардаги тирикчилик киноларда кўрсатишадиган чет эл мафияларининг ишидан асло қолишмайди. Чорвачиликдаги аҳвол бундан бешбаттар. Кўкрагига юлдуз таққан илғор чўпонларнинг беш юз, керак бўлса мингтадан қўйи бор. У пландан ортиқ қўзини ўз ҳисобидан тўлайди. Ёшлар бирор-бир ташкилотнинг шалтоқ машинасини ҳайдаса ҳайдайдики, қўй боқмайди. Сабаб, у ердаги меҳнат машаққатли ва ҳавас билан ишлайдиган даражада эмас. Ваҳоланки, бугунга келиб биз чорвачиликда ишни шу қадар онгли ва давр талаби даражасида ташкил этишимиз керакки, ёшлар энг яхши заводларга оқиб боргандек унга интилин! Қайда? Бизда бунинг акси. Меҳнатнинг қай тарзда ташкил этилиши ўша халқнинг маънавий даражасини белгилайди. Афсуски, бизда бу даража қўлга рўмолча олиб йиғлайдиган аҳволда. Ибратли янгилликка интилиш, ўз устимизда ишлаш, ақллилардан ўрганиш ўрнига бир-биримизнинг илдизимизга болта уришни афзал кўраемиз. Аслида, бу билан халқимизнинг тараққиётига тўсқинлик қилаётганимизни, унинг илғор фарзандлари шаънига доғ тушираётганимизни тўла-тўқис ҳис этмаймиз. Бунинг ҳаммаси инсонни инсон қилган меҳнатни нотўғри ташкил этилганга бориб тақалади. Инсон ўз меҳнатидан лаззатланиши, дарёда мазза қилиб чўмилгандек бажарган юмушидан ҳузурланиши, бу иш уни эзгуликка чорлаши, келажакка ишонч билан қарашга ундамоғи керак. Аҳвол шу ҳолатда кетаркан, деҳқон ёки чорвадор ҳеч қачон фарзандига ота касбини ардоқлашни тиламайди. Шундай экан, бизда халқ хўжалигининг фан-техника тараққиёти асосидаги келажакки маъмури бўлиб қолаверади. Бизда ҳеч қачон меҳнат халқ маданиятининг асосини ташкил этолмайди, ҳеч қачон меҳнат ва ҳаёт санъат даражасига кўтарила олмайди. Илгари одамлар тоғларга, дарёларга, табиатга бежиз сиғинмаганлар. Инсониятнинг ота-онаси аслида шулар. Бизда эса табиат оёқ ости бўлди. Йиллар ўтиб,

ер ўз қиёфасини йўқотса ажаб эмас. Узга юртларда йўқ бўлиб кетган ботқоқлик ва тўқайзорларни қайта тикламоқдалар. Бизда эса... Биз дарахтнинг шохига чиқиб олиб, ўзи ўтирган шохга болта ураётган ношудмиз. Шу қадар бурнимиздан нарини кўрмаймизки, эртага ана шу дарахтдан тос тепамиз билан ерга қолаб тушганимиздан сўнг ҳам қилмишимиздан хулоса чиқаролмаймиз. Мен Ўзбекистонни фалокат зонаси деб эълон қилардим. Бизда табиатнинг асл қиёфаси қолмади ҳисоб. Бундай маконда Ватан туйғуси ҳам маъмури бўлади. Шу кетишда пахта бизнинг миллий ифтихоримиз эмас, фожиамизга айланади. Аниқроғи, бу аллақачон бошланган. Биз нуқсон ва камчиликларимизни жинойатга айлантириб юборяпмиз. Буларнинг олдида ожиз ва заифлигимиз туфайли доимо кўрқувда яшаймиз. Ана шу икки нуқсон хиёнат ва бепарволикни келтириб чиқаради. Одатда хиёнат қилганлар ўз соясидан ҳам чўчиб, юрак ҳовучлаб яшайдилар. Атрофингда ўзингга ўхшаганлар кўп бўлгани учун бошқалар нима бўлса мен ҳам шу-да, дея аҳмоқона беғамлик билан жазони кутасан. Мен ҳамма нарсани ўрганавериб, тушунавериб чарчадим...

Сиз маориф ва медицинанинг аҳволи нақадар хароб эканлигини тасаввур эта оласизми? Ислоҳ керак, инқилобий савияси паст. Чунки мактаб, ўрта махсус ва олий ўқув юртларида ўқитишнинг даражаси паст. Комсомол ҳам Ватан, халқ учун жонини жабборга берадиганларни эмас, кўпинча амалпарастларни етиштираётир. Болаларимиз эсини танигандан бошлаб икки букилиб гўза чопади, ягана қилади, пахта тереди. Оқибатда уларнинг умуртқаси олдинга қараб қийшиқ ўсишини биласизми? Бизда кислород етишмаслигини, гўза дефолиацияси туфайли йилига минглаб одамлар сариқ касал бўлишини биласизми? Пахта-пахта деб қанчадан-қанча ажойиб ўтлоқлар, водийлар, боғ-роғлар йўқ бўлиб кетганини, бунинг оқибати нималарга олиб келишини ҳис этасизми? Сиздек кўплаб ёзувчи ва журналистлар бор. Ахир, нега сукут сақлайсизлар? Нега бор овозда ҳайқариб, бонг урмайсизлар? Нимадан кўрқасизлар? Наҳотки, сизлар ҳам бўйинбоғ тақиб, шляпа кийган мана бу ароқхўрлардек ожиз ва қўрқоқ бўлсаларингиз! Агар сизлар ҳам шу аҳволга тушсаларингиз, халқимизнинг виждонига аза тутишимиз керак-ку! Наҳотки, ўзликларингдан чекиниб яшайсизлар ва бундан азобланмайсизлар?! Тўғри, Чехов ва Гоголдек ёза олиш ҳамманинг ҳам қўлидан келавермайди. Бироқ ҳаётга уларнинг кўзи билан бир қараб кўринг!..

Усмоновнинг қоқсуяк елкалари титрарди. Чап қўли билан сизаётган кўз ёшини артар, оҳиста қадам босганча фикрини тўплашга уринарди. У аллақачон менинг юзимга қарамай, боғ оша қорайиб ётган тоққа тикилганча гапирарди.

— Шарқ меъморчилигининг ўлмас обидалари, халқ санъатининг бетакор намуналари оёқ ости бўлиб ётибди. Хивани, Шаҳрисабздаги Темур қурдирган Оқсаройнинг аҳволини кўрганмисиз? Қайсидир бир ўзбек шоири бу бедодликка норозилик сифатида ўзини шу ерда отмоқчи бўлибди, деб эшитганман. Ахир Самарқанд, Бухоро ва Хиванинг, умуман, халқимизнинг маънавий бойлиги бўлган барча меъморчилик обидаларининг ҳар бир ғиштини кўзимизга суртиб, бошимизда асрашамиз керак-ку! Халқ ҳунармандчилигининг ўнлаб соҳалари ўлиб кетаётир. Одамлар санъат турлирига ҳам иқтисодий нуқтаи назардан ёндашадиган бўлиб қолдилар. Қўлёмалар ва шарқшунослик институтида қанчадан-қанча шарқ донолигининг жавоҳирлари қўл урилмасдан, чоп этилмасдан ётганлигини биласизми? Энг

дахшатлиси, бу қўлёмаларни ўқийдиган одамларнинг ўзи йўқ. Сабаби тарихимиз битилган араб тилини ҳеч биримиз билмаймиз! Нега араб ва форс тиллари мактабларда ҳўжакўрсинга ўқитилади? Хорижийларга интервью берганда тил тишлаб қолмаслик учунми? Нега бу иш билан асосли, илмий, халқ талаб-эҳтиёжлари даражасида шуғулланмаймиз? Уғлим Шарқшунослик институтида ишлайди. Яқинда у республика Фанлар академиясининг президенти билан бўлган учрашувда шу саволни берибди. Нима деб жавоб қайтарибди дег! Даҳшат! Даҳшат! Ақл бовар қилмайди. Академик аҳмоқ бўлиши мумкин, лекин чаласавод бўлишга ҳаққи йўқ! Биз бу қўлёмаларни эмас, тезроқ жаҳон стандарти даражасида дастгоҳлар ишлаб чиқишни кўпроқ ўйлашимиз керак, дебди. Ана сизга президентнинг даражаси! Ана энди додигизни бориб ҳўдога айтинг! Наҳотки, инсоният, ўтмишдан юз ўгириб, келажак сари борса? Халқ сифатида шакллана олмайдиган халқларгина шу йўлдан бориши мумкин. Ахир, бу ахлоқий карлик ва маънавий кўрлик-ку!.. Шаҳар ва қишлоқларимиздаги, Самарқанд ва Бухородаги қурилишларнинг сифатини айтмайсизми? Африканинг энг қолақ ўлкаларида ҳам бундан юз баробар яхши қуришади. Бизга ўхшаб маза-бемаза қилиб қургандан кўра қурмай қўя қолишади. Ахир, Тошкент ҳақиқий пойтахтдек қурилиши керак эди-ку! Самарқанд ва Бухородаги қурилишлар ҳам меъморчиликнинг асл обидалари билан ёнма-ён туришга муносиб ва мутаносиб бўлиши керак эмасми? Сиз бу масалада чет элликлар, мутахассислар устимиздан қанчалик кулишини, бу қадар ношудликни кўриб ёқа ушлашларини биласизми? Чидаб бўлмайди! Ёки жойларда кўзиқориндек потраб пайдо бўлаётган ҳайкаллар ва ёдгорликларни олиб кўринг! Ахир, бу санъатга хиёнат эмас-ми? Халқнинг маънавий ногирон бўлиб қолишига олиб келмайдими бу? Мени кечирасиз-у, Тошкентдек донғи кетган шаҳарда метро билан Халқлар дўстлиги саройидан бошқа ҳақиқий меъморчилик санъатининг ноёб маҳсули бўлган жой йўқ ҳисоб. Ҳайкалтарошликнинг анъанавий ва замонавий талабларига жавоб берадиган ҳайкаллар ҳақида оғиз очмаса ҳам бўлади. Нега энди минглаб йиллар қад кўтариб турадиган, авлодлар олдида ақл-заковатимизни намойиш этадиган оламшумул ишлар билан ўткнчи, чаласавод, маданиятсиз, халқнинг туб манфаатларидан йироқ, ўз иши ҳақида оддий тушунчага ҳам эга бўлмаган кишилар шуғулланиши керак? Нега эсли-ҳушли, истеъдодли, виждонли ва қобилиятли мутахассисларимиз бу маънавий мажруҳлик олдида сукут сақлайдилар? Наҳотки, уларнинг имони бу хоинликдан ларзага келмайди? Наҳотки, улар авлодлар олдидаги жавобгарликни ҳис этмайдилар? Мен мана шулар учун кураш бошлаган эдим!.. Юқоридагилар мени манманликда айблашди. Йўлдан олиб ташлаш учун турли баҳоналар топиб, устма-уст комиссия юборишавериб, ишни илгаригидан бешбаттар издан чиқаришди. Улар Тошкентда туриб, областда бошбошдоқлик вазиятини вужудга келтиришди. Охир-оқибатда республиканинг масъул раҳбари Ғофуровнинг олдида ариза билан кирдим. Биз очик ва жуда ёмон оҳангда гаплашдик. У одам менга кўп гапирди. Гапининг мазмуни, ўзим тарбиялаган эдим, болоқдаги бит эдинг, энди бошга чиқмоқчи бўлясанми? Овора бўлма, мен тирик эканман, бунга йўл қўймайман, деган маънода эди. Унга битта гапни айтиб чиқиб кетдим. Мен аҳмоқ ва ноқобил бўлишим мумкин, лекин сиздан аҳмоқроқ ва ноқобилроқ эмасман, дедим. Албатта бу гапим учун оладиганимни олдим. Аниқроғи, қамалиб чиқдим, соғлигимни йўқотдим. Энди ҳатто аламимдан юз грамм

ароқ ичишнинг ҳам уддасидан чиқолмайман. Ўтган кунимга шуқр қилиб юрибман. Гапнинг очиги, энди яшашга у қадар ишқибоз ҳам эмасман. Қўлингдан бировнинг оғирини енгил қилиш келмас экан, вақтида оёқ узатганинг маъқул. Уёғини сўрасангиз, кимларгадир мени қамоқда тинчитиб юбориш ҳам топширилган экан. Урнимга адашиб, бошқани бўғизлаб қўйишгач, у иш очилиб қолди. Яра яна газак олиб кетмаслиги учун шоша-пиша, Олий Советнинг авф этиш комиссиясининг қарори билан мени қамоқдан чиқариб юборишди. Янгангиз ҳам мен чиқмагунча, Москвадаги тегишли идораларнинг оstonасига ётиб олди, бечора. Тергов пайтидаги қийноқ ва таҳқирларни айтмайсизми? Токи ҳамма «айб»ларимни кўр-кўрона бўйнимга олгунимча гоҳ Тошкент қамоқонасида, гоҳ бошқа қамоқхоналарда ўғри ва каллакесарлар орасида сақлашди. Уларга мени калтаклашни, таҳқирлашни тайинлаб қўйишган экан. Ана шундан кейин ҳам «гуноҳ»ингизни бўйнингизга олмай кўринг-чи! Ҳаётга қасдма-қасд ҳаммасига чидадим. Ҳа, бу жон фойдага қолган. Лекин одамларни, ҳаётни қанчалик севишимни, гўзаллик олдида қандай ҳайрат ва интиқлик билан яшашимни билсангиз эди. Ҳамма тоат-ибодатим бир пул бўлди. Энг ёмони халқ олдида, бола-чақам олдида юзим шувит бўлиб қолди. Уларнинг кўз ўнгида асл қиёфам хира тортди! Буни мен қон билан ювман! Уйлайманки, келажак авлодлар оқни оққа, қорани қорага ажратарлар. Улар биздек қисқа ўйламаслар. Нурзоджон укам! Мени, бу гапларни дуч келганга айтса керак деб ўйламанг. Шу пайтгача тушунмаганлар энди мени тушунишадими? Сизнинг кўзингизга кўзим тушгандаёқ қувониб кетдим. Неғалигини билмайман ва бирдан сизга дардимни тўкиб солиш истаги пайдо бўлди. Мен ҳамма нарсдан чарчаганман. Гапиришдан ҳам, гапирмасликдан ҳам. Кимдир гапир, гапирсанг ҳам ўласан, гапирмасанг ҳам ўласан, шунинг учун гапириб ўл, деган экан. Соғлигим яхши эмас. Шунинг учун гапириб қолай. Узоққа бормайман-ов. Ёлғиз ўзим юрганimgа ҳайрон бўлманг. Одамлардан толиққанман. Уларга бўлган ишончимни йўқотиб қўйдим. Одамларда ўзгаларнинг бахтсизлигига кўз ёши тўка туриб, лаззатланишдек одат бор. Даҳшатли касаллик бу! Мени бу ерга Раҳимов таклиф этганди. У билан гаплашишга ҳеч тоқатим йўқ. У ҳам байроқни кўтариб, орқа-олдига қарамай чопадиганлардан. Бунинг устига нолок одам. Аҳмоқ бўлиб бир пайтлар уни партия ишига мен олиб кирганман. Хатоларим жабрини тортиб юрибман-у, янглишишларим оқибатида кўкариб қолган дарахтлар гуллаб-яшнаб ўсаётир. Телба дунё, деб шуни айтадилар. Ҳозир машина келса кетаман. Балки келажакда сиз катта ёзувчи бўлиб етишарсиз. Бу гапларимни халққа етказарсиз. Агар қўлингиздан келса шундай қилинг, ука! Илтимос! Бизнинг ёзувчиларимиз жангнинг қоқ ўртасига ёриб кира олмаяптилар! Ҳақиқат учун бўладиган жанг атрофида от қамчилаб юрибдилар. Сизга кутилмаганда юрагимни очгим келди. Ҳар қандай журналист билан мана бу қорин қўйган амалпарастнинг авлиёсидан кўра минг марта ҳузур қилиб сўхбатлашиш мумкин. Аҳмоқ билан зиёфат егандан кўра, ақлли билан тезак терган афзал. Тагин, бу одам давлатга қарши гаплар гапиряпти, деб ўйламанг. Аслида давлат биздан худди мана шуларни, ҳамма нарса табиат ва жамият қонун-қоидалари асосида бўлишини талаб қилади. Бизда эса бунга яраша ақлу заковат етишмайди...

Усмоновнинг гапини бўлиб ёки луқма ташлаб бўлмас эди. Унинг юрагида қат-қат бўлиб ётган дардларини тўкиб солишига ҳалақит бермаслик керак эди. У ўз

ҳаёти ва келажаги устидан аллақачон ҳукм чиқариб қўйган, бир пайтлар қалбини ларзага келтириб, уни хаёлан самоларга парвоз эттирган орзу-умидлар ноҳақлик эзиб ташлаган вужудини тарк этганди. Ёнимда оҳиста қадам ташлаб кетаётган ва аҳён-аҳён шийпонни бошига кўтариб қичқиришаётган маст-аласт кишиларга нафрат билан назар ташлаб қўяётган Усмонов авзойим ва кўз қарашларимдан нима дейишимни англаб турарди. У одамларнинг афтига, об-ҳавонинг тафтига қараб, ҳамма нарсани илғайдиган киши эди.

Бетиним ва ҳаяжон билан гапирганидан овози хириллаб қолгани учун у ҳадеб томоқ қирар, қуруқшаган лабини яларди.

— Ҳазимиз билиб-билмай, даставвал, эзгулик учун чин юракдан курашадиганларни йўлдан олиб ташлаймиз, — деди Усмонов бир оз сукут сақлагач, кўзимга тик қараб. — Унинг битта арзимаган гуноҳи шу пайтгача қилган ўнлаб хайрли ишини йўққа чиқаради. Одамларимиз ношукр, на яхшиликни, на ёмонликни билишадди. Шунинг учун бор-е, деб ҳаммадан қўлимни ювиб, қўлтиғимга урганман. Балки мен ноҳақдирман. Билмадим. Дўстларим ҳам қолмади. Арабларда, дўсти йўқ кишини ўлдиришлар, деган гап бор. Лекин бу нотўғри. Мен дўстликни илоҳий бир туйғу деб билганимдан дўстсиз қолдим. Бенуқсон дўст қидирсанг, дўстсиз қоласан, деган нақлга амал қилиб янглишдим. Вақтида мен дўстларимнинг гуноҳини кечирдим, нуқсонини яширдим. Улар учун ҳеч нимадан қайтмадим. Охир-оқибатда улар мени биратўла сотдилар. Давр, одамлар орасидаги ғайриинсоний муносабатлар дўстликнинг ҳам туб моҳиятини ўзгартириб юборди. Дўстлик маънавий қудратига путур етди. Ҳаётда бирор кишига садоқатли дўст бўла олмаган одам фарзандларига ҳам муносиб ота бўлолмайди. Оёғим узангида турганда ҳамма дўст ва хайрихоҳ эди. Мендан ақлли ва тажрибалилар ҳам олдимга маслаҳат сўраб келишарди. Оғзимдан чиқиб кетган аҳмоқона гаплар ҳам ҳикматдек янгарди. Одамлар сояма салом беришарди. Уларича мени кўкларга кўтармоқчи, пайғамбар ясамоқчи бўлишарди. Бу эса менга ҳақорат бўлиб туюларди, одамлардан, гоҳида ўз-ўзимдан нафратланардим. Худо мени дўстларимдан асра, душманларимни ўзимга қўйиб бер, деган гап минг бора ҳақ. Мени боши узра кўтармоқчи бўлганлар эрта-индин биринчи бўлиб ерга ташлаб юборишларини билардим. Ушалар бошимга етдилар. Ҳаётим қил устида турганда ҳам тушунишни истамадилар. Шундай бўлгач, ким нима деса оғзига тикиладиган халққа тўзим берсин. Мен ҳеч кимнинг муруватига муҳтож эмасман, ҳеч кимдан нажот кутмайман. Бизда бировлар учун ўзлигини кечиш нари турсин, ҳақ гапни айтадиганлар ҳам қолмаганини мен аллақачон биламан. Бундайлар ҳатто фан, адабиёт ва санъат арбоблари орасида ҳам йўқ. Инсон асаби темирдан эмас. Бунинг устига хом сут эмган бандамиз. Узини дўст санаб, орқамдан кун кўриб, қанчалик ўзимни олиб қочмайин оёғимга бош уриб юрганларнинг ўша пайтдаги хоинликларидан кечалари уйқум ўчиб кетади. Мен ўзимча нопоклик ва виждонсизликнинг ҳам чегараси бўлади деб ўйлардим. Йўқ, бу нарса чегара билмас экан. Жожиали томони шундаки, худди ўша хоин ва иккиюзламачилар эндиликда элга йўл кўрсатиб, ўзларини даҳо санаб юришибди. Қани энди бўлаётган номаъқулчиликларни билмаслик, кўрмаслик учун кўр ва кар бўлиб қолсанг. Кўзингни ёғини ялаб, мурувватингдан бахраманд бўлиб юрганлар, аслида, пинҳона оёғинг тойишини, бошингга мусибат тушишини кутиб юрадилар. Бундайлар ўз бошига бирор фалокатни

сотиб олса ҳам сендан кўради ва «мени қутқариб олмади», дея тирик пайтингдаёқ гўрингга ғишт қалашади. Балки бу унинг сени жини суймаслигидан эмасдир. Одамда шундай бир ожизона одат бўлади, биров гуллаб-яшнаб, обрўси ошиб кетаверса (ҳатто у яқин қариндоши бўлса ҳам), унга нисбатан қандай қилиб юрагидан ҳасад жой олганини ўзи сезмай қолади. Сўнг бошингга (у буни кутган ва ўзича «башорат қилганман», деб одамларга айтади ҳам) ташвиш тушганда қалбининг тубида қандайдир қониқиш туяди. Юзингга айтмасан-да, сени ҳаддидан ошиб кетганликда, унча-бунча одамни назар-писанд қилмай, ҳисоблашмай қўйганликда айблайди ва бора-бора сени ношудга чиқаради. Халқда ўзагингни ўзингники узади, деган гап бор. Жуда кўп одамларга яхшилиқ қилганман. Қизиқ, бора-бора душманлар қолиб яхшилиқ қилганларинг энг катта душманингга айланиб кетишаркан. Сабаб бир пайтлар сен қўли узунроқ одам бўлиб, унга саҳават қилгансан. Вақт ўтиши билан ўша мададинг унга ҳақоратдек туюла бошлайди. Чунки у ўзини ўша пайтдаёқ сендан ўн чандон устун деб ўйлаган ва кейинчалик фикрининг нақадар тўғрилигига имон келтириб турган бўлади. Ваҳоланки, сен унинг тақдирини изга солиб юборгансан. Унинг ожизлигидан воқифсан, камчиликларини яхши биласан. Аслида у шунинг учун ҳам сени ёмон кўради. Бизда ишдан кўра гап кўп, ука. Умрида китоб кўрмаган киши ҳам сенга эртадан-кечгача фалсафа ўқиши мумкин. Хотинини йўлга сололмайдиган одам совхозни бошқаради. Боласи сўзига қулоқ тутмайдиган яна бир киши районга мутасадди. Бошқа бир хотинбоз область тақдирини ҳал қилади. Яна бир порахўр эса, ўзини республика ташвишини чекаётган қилиб кўрсатади. Юқорида мен қуйиб-пишиб сўзлаган нуқсон ва маънавий жиноятларнинг илдизи мана шуларга бориб тақалмаслигига ким қафиллик беролади. Бунинг устига ўзимизга эн бўлмай туриб, бировларга буй бўлмоққа тиришамиз. Мен одамларни, дунёнинг ҳеч бир ери тенг келмайдиган она еримизни, меҳнаткаш халқимни севаман! Чет элларда яшаб, Ватан тупроғи нима эканлигини англаб етдим. Кубада беш йил Совет Иттифоқининг маслаҳатчиси бўлиб ишлаганман. Ҳар куни Фидель Кастро билан Кубанинг тақдирини белгилайдиган ишлар устида бош қотирардик. Биласизми, бизга худди шундай йўлбошчилар керак. Биров ёзиб берган маърузани ҳам эплаб ўқиёлмайдиганлар эмас. Мен шунда бир нарсага имон келтирганман. Агар кишида Ватан туйғуси тўқис бўлмас экан, бу хоинлик билан баробардир. Лекин менинг меҳр-муҳаббатим, ватанпарварлигим ҳеч кимга керак бўлмайди! Бу сўзнинг қадри ва моҳияти ҳақида ўйламай қўйдик. Кишилар инкубатордан чиққан жўжалардек бир-бирларига ўхшашади, бир хил фикрлашади ва ҳатто бир хил кийинишади. Бизда катта мақсадлар билан яшайдиган одамлар камайиб кетяпти. Айримлар учун давлат нарҳида тўрт кило яхши гўшт топиш қаҳрамонлик билан баробар бўлиб туюлади. Арзонроқ тўрт кило колбаса ва пишлоқ ҳақида гапирмаса ҳам бўлади. Сизга ғалати бир воқеани айтиб берайин. Тошкентда Пушкин кўчаси бўйлаб троллейбусда келаётганим. «Болалар дунёси» магазинининг олдида пойтахтимизга ташриф буюрган «Апельсин» ансамблининг афишаси осиб қўйилган эди. Ишонасизми, бу дунё кўрган йўловчиларнинг тенг ярми апельсин сотилаётган бўлса керак, дея шу бекатда тушиб қолишди... Икки тоифадаги кишилар — мансабдору пулдорларгина ўз ишларини хамирдан қил суғургандек битирадилар. Оддий кишилар учун арзимаган иш ҳам осонликча ҳал бўлмайди. Одамлар ҳеч кимга ва ҳеч нимага ишонмай қўйдилар. Ёлғиз оллоҳим менинг, биринчи муҳаббатим

дегандек, наҳотки, одамларнинг ёлғиз паноҳи пул бўлиб қолса? Сабаби, кўплар умрининг давомини ҳузур-ҳаловатда ўтказишни бойликсиз тасаввур этолмайдилар. Шунақа, маънавий бойлиги йўқ одам, албатта, моддий бойлик томон интилади. Бунинг ҳаммаси лозим даражада саводли, маданиятли эмаслигимиздир. Айрим зёлиларимиз Беруний, Ибн Сино, Ал Хоразмий, Форобий, Навоий ва Улуғбекни етиштирган калқ, албатта, ақлли ва маданиятли деб ўйлашади. Йўқ, халқнинг бугунги ақл-идроки, фаҳм-фаросати, маънавий даражаси ўтмишдаги буюкларнинг бўйи билан ўлчанмайди. Беруний башорат қилган Ер шарининг ярми Америкони Виспуччи билан Христофор Колумб ҳисобига ўтиб кетганидек, бир киши очган кашфиётни ундан кейинроқ бошқа одам ҳам очиши мумкин. Агар сен тараққиётнинг чўққисига чиққан бўлсанг, буюкларнинг бутун бер. Мана, халқлар беряпти-ку, Айтматов, Маркес, Вознесенский, Евтушенко, Карпов, Каспаров... Биз эса Ҳабиб Абдуллаев, Қаҳҳор, Ботир Зокиров ва Абдулҳақ Абдуллаевдек одамларни қадрлаш нари турсин, ҳурматини жойига қўйишга ҳам ярамадик. Сохта улуғларимизнинг эса, эрта-индин, ё устига тупроқ тортилгандан сўнг чуви чиқади. Бошингиз омон бўлса кўрарсиз. Мен у пайтгача яшамасам керак... Ургимчаклар қўшилишгандан кейин яхши кўрганидан урғочиси эркагини еб қўяркан. Биз ҳам шунга ўхшаб, яхши кўрган одамларимизнинг бошига етиб ва бу ҳолдан қониқиш туйиб яшаймиз.

Усмоновнинг кўнгли бузилиб овози титрай бошлади. Кейинги пайтларда шунақа, болага ўхшаб бўлар-бўлмагга кўзи ёшланадиган бўлиб қолган ва бу ожизлигидан ғаш келарди. У ҳўл дастрўмолини бўғриқиб кетган юзига, лаб ва кўзларига босди. Энди унинг овози суҳбат бошидагидек жарангдор ва дадил эмас, балки ёнимда хастаҳол бошқа бир киши гапириб келётгандек эди.

— Узундан-узоқ гапимдан Усмоновнинг хаёли кирди-чиқди бўлиб қолибди деб ўйламанг. Очиғи, унчалик яхши нотиқ эмасман. Олий партия мактабида дарс берганимда ҳикоя қилишни бир оз ўрганганман. Фикрлашим доимо сўзлашимга халақит берарди. Хаёлга келганда, айтиб қолмасам гапим эсимдан чиқиб кетади. Гоҳ-гоҳ ўзимни ҳеч нарасага мутлақо ақли етмайдиган нотавондек ҳис этаман. Идроким бўшаб қолгандек туюлади. Шундай пайтларда илгари ўзимни отмоқчи бўлардим. Лекин бу ифвогар одамлар сени тинч ва эртароқ, ўз инон-ихтиёринг билан ўлишинга ҳам қўйишмайди. Қани мен ўзимни нобуд қилай-чи, унда кўрасиз гап-сўзни. Уйидан юз килограмм тилла, бир неча миллион сўм пул топилибди. Энди жиноятларини беркитмоқ учун ўзини ўлдирибди, дейишади. Есенин, Блок, Маяковский ва Фадеев қайси жиноятларини беркитиш учун ўзларини ҳалок этишди?!

Усмонов энди гапидан адашиб жим бўлди. Қаттиқ ҳаяжонланганидан фикрини йўқотиб қўйди чамамда, қорамтир боққа тикилганча ўйлашиб қолди.

— Бизда ҳаётга шунчаки тўғри қараш етишмайди. Шу боис ўтмиш тарихимизга ҳам, келажагимизга ҳам тўғри қарай олмаямиз. Ожизмиз! — деди у қўлини орқасига қилганча тўхтаркан. — Жуда кўп қарашлар эскирган ва давр талабига жавоб бермайди. Назаримда, биз қариб ҳолдан тойган байтални миниб олиб, уни жон-жаҳди билан савалаётган маст отбоқарга ўхшаймиз. Шу йўсин байталнинг ҳам бошига етамиз, ўзимиз ҳам ҳолдан тоямиз. Бироқ бу ҳақда очиқ-ойдин, рўй-рост, юрак ютиб айтишга бизда журъат, мардлик етишмайди. Мардлар эса, ўз гуноҳи устига ўзгалар айбини ҳам оладилар. Яхшилик кўзга кўринмай-

ди, ука, ёмонликни эса кўмиб ташлаб бўлмайди. Одамлар пулини олиб ишини битириб берганини, умр бўйи бола-чақасининг ризқини қийиб, ёмон кунимга ярар деб, топган-тутганини тус қоққан кунжутдек қоқиштириб олиб боласини ўқишга киритиб қўйганини, бошингга фалокат тушганда бахтсизлигини савдолашганларни ҳалол ва тўғри одамдан кўра кўпроқ ҳурмат қиладилар, ўшаларни ўзларига дўст деб биладилар.

Дейлик, сиз бир жиноят қилиб қўйдингиз. Чўкаётган одам чўпга тармашгандек, тақдирингиз кўлига тушиб қолган дуч келган ҳуқуқ органлари ходимига нажот кўзи билан қарайсиз. Ниҳоят, у билан «гаплашадиган» киши топасиз. У эса сизга «нажоткор»нинг шартларини айтади. Бу жиноятга саккиз йил беришаркан. Бир юмалоқ (бу ўн минг бўлади) отсангиз, тўрт йилга тушириб берармиш, дейди воситачи кўзи ҳаром қўйнинг кўзидек бўлиб. Рози бўлмай иложингиз йўқ. Қавм-қариндошдан қарз-ҳавола қилиб бўлса ҳам бу пулни топиб, келтириб берасиз. Аслида, қонун бўйича жиноятингизга яраша — тўрт йилни олиб кетаверасиз. Шу районда Худойбердиев деган прокурор бўларди. Билмадим, ҳозир ишлайдими, йўқми, лекин ўликдан ҳам пора оларди. Энг ёмони, бундайлар битта-иккита бўлса майли эди. Буларга қарши курашиш ғоят мушкул бўлиб қолди. Ҳуқуқшунослик ишларини йўлга қўймоқлик учун ҳаммасини қайтадан бошламоқ керак. Аслида, халқ бундайларга қарата, еганинг заҳар, кийганинг кафан бўлсин, дейиши керак. Бироқ ҳечам бундай демайди. Чунки ўзгалар ҳақиқа хиёнат қилишдан манфаатдор бўлганларга яхшилик қиляпман деб ўйлайди. Ҳеч қачон принципиал, талабчан кишиларни яхши демайдилар. Бунақаларни ўзи ҳам ёлчимайдиган, бировга фойдаси ҳам тегмайдиган ношуд деб атайдилар. Уни қавм-қариндошларига қайишмайдиган, яқинларининг бошини силамайдиган, ўз юртидан кадр тарбияламайдиган, эртасини ўйламайдиган, керак бўлса, давлатнинг иши деб ўз боласига ҳам яхшилик тиламайдиган бағритош одамга чиқаришади. Шунинг учун алоҳида одамларга эмас, кўпчиликка, халққа яхшилик қилиш керак. Яхшиликни одамлар, бир тўп оломон унутиши мумкин. Лекин халқ унутмайди. Сен халққа боғ яратиб, кўприк қуриб бер, бўлди. Сени оғзидан қўймайди. Ваҳоланки, бу ишни шу халқнинг ўзи қилган бўлади. Сен унга фақат бош-қош бўлиб тургансан. Раҳбарлик истеъдоди халқнинг кучини, унинг хоҳиш-иродасини қай тарзда йўналтира билиш билан белгиланади. Менимча, бу истеъдод ҳам расом ёки ёзувчи талантидек ноёб ҳодисадир. Истеъдодли раҳбар халқнинг орзу-умидларига қанот, ҳаётига нур бахш этади... Утни кўз ёши билан ўчириб бўлмагандек, балки бу гаплар ҳам бефойдадир. Лекин ҳеч ишонгим келмайди. Бу гаплар бир кун келиб баралла айтади. Шунда ўз нобакорлигимиз устидан қаҳқаҳа отиб кулашимиз ва йиғлаймиз. Минг афсуски, шу кунларни мен кўролмайман. Бу — ўзимга маълум. Сиздан сўнгги илтимосим, укажон! Мени унутманг! Шу сўзларимни одамларга етказинг! Инсон бир-бирининг оёғига болта уриб, нонини дуч келганга едириб, итнинг кейинги оёғи бўлиб юриш учун яралмаганини ҳайқариб айтинг! Қилич қинда ётаверса занглайди. Ҳар қандай кучли ва ўткир одам ҳам ҳақиқат учун курашмас экан, бора-бора инсон сифатида тугайди. Курашмоқ керак! Кураш...

Усмоновнинг овози сўниб бориб, бирдан тўхтаб қолди. Терлаб, қизариб турган юзи оқарди, ўнг қўли билан чап кўкрагини ғижимлади. Мен ҳайратдан қотиб турардим.

— Энди мени дарвозагача суяб боринг, мазам қочди, — деди у чап қўлини елкамга қўйиб.

Машинадан эса дарак йўқ эди. Меҳмоннинг аҳволи оғирлашганини кўрган боғ қоровули Эшмурод амаки югуриб келди. Усмоновнинг оқараётган юзидан қон кочганди.

— Олиб кирайлик, — деди Эшмурод амаки менга ташвишли назар ташлаб.

Усмоновни дид билан безатилган хоналардан бирига олиб кириб ётқиздик. Унинг ўнг қўли чап кўкрагида қотиб қолгандек эди.

— Ука, менинг олдимга бирор соатлардан кейин кириб! Илтимос! — деди Усмонов гезариб қуруқшаган лабини ялаб. — Унгача мен ўзимга келиб қоларман!

Машина келса, шофёрга жавоб бериб юборинг! Мен бугун кетолмасам керак!..

Эшмурод амаки билан хонадан қайтиб чиқдик. У ҳамон, ишқилиб, бирор кори ҳол юз бермасайди, дегандек, менга ташвишли маънода қараб қўярди.

Мен яна салқин ва осуда боққа чиқдим. Ёлғиз ўзим хаёлга чўмиб боғ айланарканман, беихтиёр Лермонтовнинг қалбимга яқин сатрларини такрорлай бошладим.

Танҳолик бахт эрур, кўқарган чечак...

Давоми журналнинг келгуси сонда

Бутуниттифоқ болалар адабиёти кунлари

Гурген Габриэлян

Арманистон

Мисол

— Бир қовунни ўн бўлакка
Теппа-тенг тилиб қўйдим.
Энди менинг саволимга
Қулоқ тут, билиб қўйгин.

Бири-биридан тотли,
Тилларингни ёради.
Сенга берсам бир тилим
Менда қанча қолади?

— Агар битта бўлакни
Менга берсанг қўқисдан.
Очкўзлигинг туфайли
Қолар сенда тўққизта.

Оғагелди Алланазаров

Туркманистон

Тун

Оқшом чўкиб, тун келар
Адир ошиб, тоғ ошиб.
Кўзни очиб-юмгунча
Сакраб ўтар боғ ошиб.

Етиб анҳор бўйига
Сувни ўраб олади.
Ўтовларда оҳиста
Милт-милт олов ёнади.

Қора тунда тулкининг
Ини қолар кўринмай.
Сигирлар ҳам ётар жим
Бир-биридан бўлинмай.

Иложи йўқ жонзотнинг
Тун қаърига кўмилмай.
Дов-дарахтлар ва қушлар
Бари қора кўмирдай.

Уйга кириб ниҳоят
У соясин ташлади.
Каравотга чўзилсам
Уйкум кела бошлади.

Жўлан

Мамитов

Қирғизистон

Шаҳарлик бола

— Биз ариқда чўмилмаймиз,
Ванналарга тушамиз.
Сигир сути керак эмас,
Завод сутин ичамиз.

Хўш, қишлоқда нима бор,
Троллейбус бормаса?
Шаҳарда-чи, музқаймоқ,
Кулча нону колбаса.

Овулга илк бор келиб,
Шундай деди Хол кеча.
Унинг учун отаси
Хижолат бўлди пича.

Николай Красильников

Ўзбекистон

Астроном

Мушук — олим, астроном,
Кўкка жиддий боқади.
Дурбин ушлаб туриши
Ўзига хўп ёқади.
Тун ярмида том оша
Чиқиб олиб мўрига.
«Олтин қозиқ» ақлин олиб,
Қарар «Сомон йўлига».
«Катта Айиқ» туркумига
Қизиқиб нигоҳ ташлар.
Кўрганларин бирма-бир
Журналга ёза бошлар.
Тонгга яқин толиқдими,
Хаёллари бўлинар.
Сонсиз юлдуз Сичқонларнинг
Кўзи бўлиб кўринар.

Турсунбой Адашбоев
таржималари.

УЗИДАН КЕТМАЙДИГАН — УЗНИ ЙЎҚОТМАЙДИГАН КИШИ

атрофга тез теран назар солади.

Ҳамма уқубатларнинг калити битта:

ё ўзинг ўз имконларингни оёқостилаб юрган бўласан,

ё уни бошқаларга топтатиб қўйгансан.

Йўлингда жар учраса

унинг ваҳму сифатини айтиб фарёд қилиш не!!

Ундан ўтиш чорасин изла!

Ташна лаб бўлма баҳр ёнинда,

Қилма шеван тараб маконинда.

(ш.— нола, т.— шодлик)

ТОЛЕ ВА ТАҚДИРДАН ФОЛ КЎРУВЧИ ОГОҲ ЭТАР:

Кимки ҳар нарсага шахсан ўз

ва ўз яқинлари манфаати-мавқендан,

шу лаҳзадаги истак-нафси кунгурасидан қараса, боқса,

мундай кимса, энг нодир истеъдод эгаси бўлса ҳам

тез орада кўпга бир жавоб беришга маҳкум!

Маълум гуруҳнинг хизматини қилган одам шўрлик,

шу гуруҳнинг эшигига мослайди бўйини!

Бу тахлит саҳву қабоҳатларга

мансаб эгалари гирифтор бўлган эсалар-чи!

Иш анга еттиким, бу янглиғ шоҳ

Мулк ишидин эмас эди огоҳ.

Эл бу ишдин шикоят айлар эди.

Ҳар киши бир ҳикоят айлар эди.

ҲУШЕР ДОНИШМАНД элнинг бодага берилганини

худди азадордек — нола билан, навҳа билан айтади.

Чунки мотамга сабаб катта:

Бода бор жойда — масъуллик йўқ.

Масъуллик йўқми — уй қаровсиз, мулк посбонсиз.

Уй безгами, демак, туққан ер оёқости.

Она ер оёқости бўлгач,

энг азиз ва муқаддас туйғуларни сўраб, излаб ўтириш

не!!

Бодаким олса ихтиёр элдин,

Не ажаб чиқса ҳар не бор элдин.

АДОЛАТ ЯЛОВБАРДОРИ!

Сен ҳар бир халққа, ҳар бир қавмга, юракка кераксан!

Адолатнинг ўрнатилиш даражаси

шу халқнинг талаби, интилишига нисбатлидир.

Адолат — кўпчиликнинг бир оҳангдаги,

лекин зўрайган қалб уриши!

Демак у виждоннинг кўзғолони, ҳаракати!

Виждон уйғонган жой —

Виждон овози етиб борган жой —

келажакда адолат амал қиладиган майдон!

Лекин янги ўзлаштирилган жой ҳам бир пас қаровсиз

қолса,

келаси йил ҳамма ишни бошдан бошлаш керак!

Адолат бир халқнинг қўлида

иккинчисини боқадиган, ишлатадиган

ва асоратда сақлайдиган қуролга айланса-чи!!

Энди қачон ҳамма

Адолат деб бир ёқадан бош чиқаради!

Мулк чун шоҳ адлидин қолди.

Қилди ҳар ким неки қила олди.

ЎЗ ҚИЛГАН САҲВИНИ ТАН ОЛА БИЛАДИГАН КИШИ

ўзини ҳимоя қилишга қодир кишидир.

Виждон қийналиши — инсон ўзлигининг қайта қурила

бошлашидир.

Ўз жонидан хабардор киши гўё

ўз фуқаросидан огоҳ шоҳдир.

Жон кишининг фаолият эркинлиги, қушидир!

Билатуриб жонга озор етказиш,

ўрни тўлмайдиган афсусдир, надоматдир.

Деди: «Ўз жонима не қилдим вой,

Бўлуриб бўйла иш не билдим вой,

Улча мен қилдим айлағайму киши,

Бу иш эрмас эди кишининг иши!»

ДЎСТЛИК ҚОИДАЛАРИНИ ҚАТТИҚ ТУТУВЧИ

дўстларидан ҳам шу садоқатни кутишга... ҳақли.

Уларнинг бевафоликлари қанча нидо, мусиқа, алам...

Дўстлик — муҳаббат каби ноёб мўъжиза.

Кўз, ранглари туйиш, идрок — инсон учун на зўр бахт!

Шуларсиз ҳаёт не!

Лекин сафдошлик туйғуси на улуг!

Юртнинг улуг ишига бирга тикланишга,

бирга қийналишга не етсин!

Қани сиз, дўстлар!

Ёрлик қайда кетти ёронлар!

Қиличингиз ушолдим у охир!

Илигингиз тошқа қолдим у охир!

ЎТКИР ЛУТФҒҲҲИ, КИНОЯЛАР ҚИЛИЧБОЗИ аёвсиз!

Хўш, ҳамма балову офатларнинг сабабкори шоҳми!!

Мана, тахтда ҳеч ким йўқ-ку! Қаранг:

Иш фақат шоҳда қолса, иш осон:

Аммо... ҳеч ненинг жавобгарлигини

бўйнига олмайдиган мингта хўжайиндан

битта одил шоҳ минг аъло эмасми!!

Ўрмонда булбул овози бир бўлак,

қашқирлар увиллаши бир бўлак,

аммо шеър наъраси асрар ўрмоннинг азал

устуворлигини!

Тахт чун бўлди шоҳдин холи,

Фитнадин холи ўлмас эл холи.

БУЮК ФАЙЛАСУФ инсондаги ҳар бир ўзгаришни

атроф оламдаги ўзгаришлар билан бойлайди:

бир-бирига алоқаси бўлмаган иккита воқеа йўқ,

воқеаларнинг алоқаси бир-биридадир.

Оламини билиш идроки киши миясида жойлашгани учун

«Пешананга ёзилган!» дейилади.

«Ёзилган» аллақандай хат эмас,

муайян одамнинг инъикос қобилияти, идрок қуввати,

шуни ўз умрига тадбиқ этиш қудрати!

Пешанада ҳар ким ўзи бир не ёзиши учун ҳам жой

қолган!

Ким ҳаводис ери дурур олам,

(ҳ. — ҳодисалар)

Ондин озод эмас бани одам.

Гар манга бўйла саъб суратдир, (с. — қийинчиликлар)

Чунки тақдир эрур, заруратдир.

ТАҚДИРГА ТАН БЕРМАЙДИГАН!

Ҳар қандай шароитда маънан тик қолишни истайдиган!

Шу боис ўзини тан олдирадиган!

Қандай халқнинг фарзанди эканини биладиган!

Сўнгги имконга умидини сафарбар эта оладиган!

Ҳаммага юксалиб кўринадиган!

Нечук бўлса, оёқ узра тураин,

Ётиб ўлгунча дасту по ураин!

ОДАМОВИ, УЗЛАТСЕВАР БАНДА

ўз ғамида ёлғиз қолиш учунгина

ёлғизликка чекинмас!

Олам ғамини

олдин ўз баданида идрок этиб кўришни истар балки у!!

Дард ҳаммага айтавериш билан озаймайди,

унинг сабабини топсанг — умид уйғонади!

Дардни, сирни бировларга айтмасликка сабаблар кўп:
ўзгаларга ҳам қўшимча озор, муаммолар бермаслик!
Кўпга ёйилса, душманлар фойдаланиши бор...
Тушунмайдиганларнинг насақ-фасоди...
Юртнинг дард, ташвиши доим бир-бирига ўхшаш.
Дунёда бошқа ўхшаш дардлар йўқ.
Лекин бу дард юқимли эмас, уқимли!
Оқмагай кўнгулга ғамим асари,
Ушмагай жонингга ўтум шарари.

КЎЗ ИЛҒАМАС ҲИҚМАТЛАРНИНГ КАШШОФИ азият чекади:

истеъдодли кимсаларнинг устамон, хушомадгўй,
манфаатпарастлиги
эл учун нақадар кўп офатлар келтириши мумкин!
Шоҳ буни сезмаса, баттар фожеа!
Зайд Заҳҳоб хазинадан олтин ўмариш учунгина,
шоҳга олдин хушомад ясайди,
кейин олтин тахт яшаш фикрини айтади.
Бу тахтнинг зиналари шоҳнинг оёғи яқинлашганда
паст тушади, ўзининг ниятидек...
Тахтнинг тўрт баланд буржиги тўртта товус,
тўрттасига тўртта тўтининг нима кераги бор эди!!
Заҳҳоб тўтилар, товуслар шоҳга ёқишини билар эди...
Чун ҳунарманд эди ниҳоятсиз,
Анга шаҳ лутфи эрди ғоятсиз.
Ҳунари васфи эрди шоҳ иши,
Айбини айта олмас эрди киши.
Бўлса ҳам айби ошкор анга,
Қилмас эрди шаҳ эътибор анга.

МУСТАҲКАМ ЭЪТИҚОД ЭГАСИ

эътиқодлар айнаган замонларда
кўп кишиларнинг гангиб, чекиниб қолишдан хабар
беради.

Айёр ва қаллоб олимлар ҳам пайдо бўладиларки,
Улар подшога
йилда йигирма саккиз бор қайтариб айтилса ҳам
эскирмайдиган ҳамду сано, ёзув-ёрлиқлар тайёр
қилиб қўядилар.
Шоҳ ўзгарса, янгисига ҳам ўша-ўша эски гапни
ойда ўн олти марта такрорлаб,
ҳеч не бўлмагандай давр суриб юраверадилар.
Қизиқ, эътиқодсизлиги учунгина
тахт қошида «обрў» топган бу олимларга, тағин,
неча шогирдлар эътиқод қўядилар,
хушомад ҳам қиладилар.
Макру рев онча айлади пайдо,
Ки ул эл бўлдилар анга шайдо.
Бори арзи иродат айладилар,
Амри бирла ибодат айладилар.

ТУШГА ТАЪБИР АЙТУВЧИ

жавобга мунтазир кишининг ҳоли аҳволига,
орзу-истакларига қараб толеъини айтади,
Тушлар асосан икки хил: рангли ва оқ-қора,
бири гўё парвоз, бири гўё инқироз.
Деди бир қушки: «Эй ҳавас пайванд,
Тушгусидир ики оёғингга банд.
Ишратинг шаъми кўр бўлғусидир,
Ватанинг тийра гўр бўлғусидир».
Эна бир қуш дедики: «Қилма тааб, (т.— қийинчилик)
ги санга саъд бўлғуси кавкаб. (с.— бахт)
Эгнингга чиққусидир икки қанот,
Қатъ қилғунг учун тариқи нажот». (қ.— жорий этмак)
«Бўлғусидир топиб кўп ишга вуқуф, (м.— очик)
Чарх мушкуллари анга макшуф.
Фикр ила бўлғуси фалак поймой,
Чарх бўстони ичра жилванамой...»

«Чарх авжиги илтифоти анинг
Будур эғнидаги қаноти анинг».

АҲЛИ ДОНИШНИНГ АҲВОЛИДАН ХАБАРДОР!

Ҳикмат аҳли ўз давронидан кўп ўзиб кетади.
Лекин ундан узилиб кетмайди.
Ҳикмат аҳли ақл бовар қилмас нарсалар сирини ечади,
ўз мушкулларининг қаршисида бечора ва гаранг.
Ҳикмат аҳли келар замонларга илғамли ўкириклар
солади,
лекин бу — атрофдагиларга телба қичқириғидек
эшитилади.
Ҳикмат аҳли жамият устида улғувор парвоз этади.
Лекин турмуш икир-чикирлари хор ва залил.
Не сўз, юкни силжитмоқчи бўлган кишига
шу юкнинг бор оғирлиги тушади.
Ки неким аҳли ҳикмат айлади ком,
Мониъ ўлди ҳаводиси айём.

ДАРҒОҲИ КЕНГ ДАВЛАТПАНОҲ УЧУН фуқаро билан, катта-кичик касб эгаларй билан гаплашарда муҳим-номуҳим иш йўқ.

Шоҳ учун олий мартаба —
инсонларга олий назар этмак.
Шоҳнинг бир касб эгасига битта нописандлиги —
битта кентидан ажралгани.
Ҳикмат ижодкори лавҳа келтиради:
Бир муҳтож тоғ-сув ошиб, шоҳга бир сабад олмуруд
келтирди
ва шоҳ қабулига кирита олмай сарсон бўлди!
Охир шоҳ уни топтириб,
муҳтожлигини сўраттирганда,
у дилтанг ҳолда: «Бир арра, бир теша!» деди.
Шоҳ анинг ҳикматини қилди савол.
Деди: «Ҳикмат буқим, ёниб филҳол,
Қайда бу мевадин йиғоч мавжуд,
Бўлса борин кесиб қилай нобуд!»

АДОЛАТ ОЙНАСИННИНГ ОРЗУМАНДИ

оқни оқ, қорани қора деб —
тўғри айтиш, кўрсатиш мумкин бўлган ошкоралик
замонни орзу қилади.
Кафтдек булоқ ҳам осмонни аниқ акс этади-ку!
Теран жойдан қайнаб чиққаниданми!
Замонларда бу олий адолат қачон бўлади,
буни ким қуради, ким кашф этади!!
Майли, афсонадагидек, тўғрисўз кишининг юзини оқ,
эгрисўзликнинг бетини қора қилмаса-да!
Кўп киши қилди озмойиш анга,
Айтгондек эди намойиш анга.
Чин деса аксида сафо эрди,
Деса ёлғон, юзи қаро эрди.

РАНГЛАР УРТАСИДАГИ КЕСКИНЛИКНИ ФАРҚЛОВЧИ

мовий рангга ичдан мойил эканини фош этиб қўяди.
Фируза, нилуфар, мовий, кўк атлас, кўкориш ранги...
Ҳатто... мовий осмон — куёшнинг ҳам кезар жойи...
Уйғониш фасли шу рангда...
Улуғбек ва Темур мақбараси гумбази ҳам...
Шу рангли кийим киядиган гўзалларга шоирнинг назари
бор.
Осмон абадият гулларини асрар,
шундан бир фасллик бинафша-да
кўкка чўзила-чўзила жон беради!
Хушдурур боғи коинот гули,
Барчадин яхшироқ ҳаёт гули.
Ҳар пари чеҳраки маҳваш эрур.
Мови ўлса либоси — дилкаш эрур.

МАРДЛАРНИНГ ПИРИ ўз шогирдларини
номардлик, сотқинлик, фирибгарлик,
оғмачилик, писиб, ордан зарб бериш каби
инсон жамиятига мислсиз азоб-уқубатлар келтирган
балолардан сақланишга, уларни ошкор этишга ўргатади.
Ҳар касб ўз пирларига муҳтож.
Неча-неча тошиққан юраклар ўзига муносиб йўл,
саркарда топмай ўтиб кетди.
Қанча куч, қанча қудрат, ибрат бекорга ҳайф!
Ҳа, расво йўллардан ризқ излаб умр ўтқаришдан кўра
поклик ва адолатни бир лаҳзагина ҳимоя қилмоқ аъло!
Дедиким: «Паҳлавонлик эрмас ул,
Ким киши макр бирла урғай йўл.
Сен агар зоҳир эттинг итликни,
Мен сенга кўргузай йигитликни!»

Тўғрилиги туфайли бахтли одам
ҳар ерда, ҳар бир ишида
кўпчиликнинг хулосасига таянади, ўзига хулоса олади.
Тўғрининг бахти — фақатгина тўғри бўлиб,
бир чеккада туриш эмас,
эгри йўллардан ҳам тўғри ўта олганида!
Сўздаги тўғрилиқ, раvon нуктадонлик бошқа,
амалдаги машаққатли тўғрилиқ бошқа!
Муқбил озодаи ҳумоюн фол,
Элга мақбул этиб ани иқбол.
Мудбир андоққи борса ҳар сори,
Ултуриб юзда гарди идбори. (и.— бахтсизлик)

Аёл истиқболида ўзини тута билувчи сипо зот
ичкилик зўри билан
шаҳват сори мойил бўлувчиларни танқид қилади.
Туппа-тузук одам — маст.
Беихтиёру бесаранжом...
Яъни, богбон ҳам маст,
ўғрилар ҳам!
Гуллар ҳоли не кечар!
Айлабон шаҳват они нафсоний,
Қўлни бир ерга сунди пинҳоний.
Ки иши уқдасидин очиб банд,
Ож сандалга айлағай пайванд.
Аммо аёл уни ниҳоятда ақл ва ҳиммат билан қайтара
билди.
«Ки букун онча майпараст ўлдуқ,
Ким кетиб ҳушу ақл, маст ўлдуқ.
Ақл этиб сурати салоҳ била,
Ҳарамингга кирай никоҳ била.
Чун муяссар бўлур ҳалол наво.
Бу ҳарамда ҳаром кўрма раво!»

Муסיқа илмининг мухлиси ва билимдони
бу санъатга Хоразмдаги эътиборни таърифлайди:
Дилоромнинг маҳоратини кўрмоқ учун
шоҳ фақирона либос кийиб келиб чанг эшитади.
Бу мўъжизакор чалғучининг чалган куйини эшитгач,
унга жисман етишиш истагини чеклаб, сингил деб эълон
қилади.
Муסיқада Афлотундан ҳам ўтган бошқа бир одам
Дилоромнинг санъатини кўриб,
унга шогирд тушишга тайёр келади.
Эрлик номаҳрамлиги ҳалақит бермаслиги йўлини
қилади:
«Ким кўрубтур бу нағмаи тузмак,
Гаҳ қатл қилиб, гаҳ тиргузмак... (м.— айблиғ)
Ҳунар умидидин бўлуб маъюб,
Раъжулиятни қилмишам маслуб...»
(р.— эрлик, м.— олиб ташламоқ)

ТОҶДОРЛАРНИНГ КАРАМ ВА ИЛТИФОТЛАРИДАН ҚЎЛ СИЛТАГАН ЗОТ
шоҳдин охир-оқибат бир шафқат чиқиб қолар дея
умидвор юрган кимсаларни фикр, ақл йўлига чақиради.
Шоҳ мукофотини тиг кўриқлар эди.
Сен уни олиб, нима билан кўриқлайсан!!
Ёва десен! Ўзунгдаму йўқ сен?
Ёки хони ҳаётдин тўқ сен?
Шаҳи бир сўз учун тўкар қонинг,
Яна қилмоқ недур фидо жонинг?
Қочмоқ андин савоб эрур бу дам,
Неча андин йироқ — офат кам.

Оғир замонларни кўрган фақир
ўз қийинчиликларини енгишда хаёл, орзу, эртакни
ҳамдард тутинади.
Афсонага мурожаат қилиш —
ижодга, муҳаббатга тобе одамнинг касби!
Аммо ҳаёти, келажаги мавҳум,
қийинчиликлар доимий иши бўлиб қолган, миллатни,
халқни қандай афсона билан алдайсан!
Лекин юртинг учун афсонавий
ва умрлик жангни ихтиёр этган эсанг,
бу орзу, бу афсона муборак бўлсин сенга!
Кимни беҳуш этар бу афсона,
Ўзига худ келиб нетар ёна?

Шоҳни беҳуда урушлардан тўхтата олган вазир
Улуғ мақсадни кўзлайди: халқ тинч бўлсин!
Бунн у шоҳга ғоят улуғвор мисол билан ишонтиради.
Миллат, халқ ўз ерида барокат топади!
Уни кўзғаш шоҳга ҳам,
миллатга ҳам офат келтиради!
Шоҳларнинг маслаҳатчиларига инсоф берсин-да!
Тоғ ўз ўрнидан кўзғолишини тасаввур қилинг-а!
Тоғ ойини истиқомат ўлур. (о.— одат)
Чун таҳаррук топар — қиёмат ўлур!
(т.— ҳаракатланмоқ)

НАБОТОТ ВА МАХЛУҚОТ ДУНЕСИНИНГ МЕҲРИБОНИ БЎЛ!
Бу иккига қилинган ҳар жабр жавобсиз қолмас!
Бу иккиси одамзодга келаётган офатларнинг илк
балоғардони!
Баҳром юз минг йигити билан бир кунлик ов қилган
пайти
юз мингларча жониворнинг қони тўкилди.
Бу манзара — инсоннинг яна ҳайвонга айланиш
манзараси!
Ундан ҳам кўп тубан тушгани!
Хулоса ҳамма замонларнинг зулмкорларига тегишли:
Уларнинг барчасини қон тутди — ер ютди!
Қон тўкардаки йўқ ҳарос элга, (х.— кўркув)
Бўлубон лолагун либос элга.
Қондин ул ерда гулистон бутти,
Гўёки ул элни қон тутти.

ОЛАМ КАМОЛОТИНИ СОҒИНУВЧИ
олам бу саодатга фақат ҳамма миллатларнинг
тенг камолтини таъминласагина эриша олади!
Бу қандай ранг-баранг гулдаста!
Ҳар гулнинг ўз ҳиди, ранги, тили!
Миллат тилининг боқий қолишини қайғурган
маърифатчи
замонлар дўниб кўп хонлар келиб-кетишини билади.
Лекин эл тақдири ўз хонлари тақдири каби
гоҳ паст, гоҳ баланд бўлмасин!
Ҳар келган шоҳ фуқарони бошқа тилда гапиришга

мажбур этмасин!
Ҳукмдорлар ўз халқи тилида гапирсин!
Тилга тажовуз қилингани — элга тажовуз қилингани!
Эркинликнинг олий шаклларида бири —
халқнинг ўз она тилида олий мартабага чиқиши!
Бу ўзга тилларнинг ўрганилишига асло монелик қилмайди!
Гап бир ерда қайси миллат вакили кўплигида эмас,
бу ер қайси миллатга мансублигида!
Давлат бу тилни қонун йўли ила ҳимоя этсин!
Даҳр аро чу турк воқийдур,
Эл аро турк лафзи шойиъдур. (ш.— машҳур)

ОҒЗИ ОЧИЛМАСДАН БУРУН КЎЗИ ОЧИЛГАН ИНСОН
теграсидаги кўп воқеаларни кўз билан кўрди.
Эл тақдирига масъул бўлган кимсалар
элдан йиғилган, таланган, олинган бойликнинг
энг кўп қисмини ўзлаштираверса,
йўлини топиб гизлайверса,
бундай аждаҳойи очофатдан эл яна нима кутиши
мумкин!!
Лекин эл ўғлони кўзи билан кўрганларига
сўзи билан нафрат жавобини беролмаса,
хайф унга элга фарзандлик!
Токи подшоҳ ўзи айтсин:
Токи тушти менинг қўлумга жаҳон,
Қилмадим ер тубида ганж ниҳон.
Шаҳқи минг йил анинг ҳаётидур,
Фараз: ўлганда яхши отидур!

ЎЗ ИЖОДИГА ТАНҚИДИЙ КЎЗ БИЛАН ҚАРОВЧИ
шеърни шоирнинг фарзандига ўхшатади.
Не сўз, ота уни гоҳ талтайтириб юборади,
гоҳ ҳолидан хабар олмайди,
хатоларини ҳам кўрмайди ё кечиради!
Келажакдан безовталанмайди.
Илк бора тили чиққан болага
кимлар, қандай, нечук мақсадли
сўз ўргатаётгани — сабоқ бераётгани
наҳотки отага бефарқ бўлса!
Бу — ўз тақдирига бефарқлик!
Чун ўғил айбини ато кўрмас,
Кўрса ҳам қилғонин хато кўрмас.
Воқиян яхши ё ёмону экин,
Дилрабо, йўқса жон ситонму экин?
Яхшилиғ бирла бўлса гар шойиъ,
Бўлмағай ранжу меҳнатим зойиъ.

СЎЗ ЗАРҒАРИ матнда эҳтирос тўлқинига алоҳида мойил.
Шоир ўзи йиғлаши шарт эмас, сўзи йиғлатиши керак.
Ўз халқи тарихини қайғириб йиғлаган, қон ютган
шоирнинг қаламидан курашчан келажак туғилади!
Аммо сен илгариларчи ақл эгасисан!
Йиғлаб, орқада қолиб кетма тағин!
Отган ўқининг ҳам,
айтган сўзининг ҳам изидан етиб улгур!
Деди: «К-эй дур фишону гавҳар пош!
Дурру гавҳар киби недур санга ёш?
Бу жавоҳир сўзунг аро басдур,
Кўз аро эҳтиёж эрмасдур...»

СЎЗ ИҚЛИМИНИ КЕЗГАН ЙЎЛОВЧИ ҳар янги қадамни
ўзидан олдин ўтган улуғлар руҳини ёдлашдан,
эски дафтарларни кўп титишдан бошлайди!
«Талаб йўлида толпина, тирмана...»
оёғини фақат пок жойларга босиб,
беҳуда ишлардан узоқда юриб...

Асл шоирнинг ҳар бир шеърни
ўз халқи учун қурол, қўлланма...
ҳам васиятдир...

«Билик тахти узра чиқиб ўлтурай,
Хаёл элчисин ҳар тараф чоптурай.
Деганимни улусқа марғуб эт!
Ёзганимни кўнгулға маҳбуб эт!
Халққа зеби торак айла ани!
Уқуғонга муборак айла ани!»

ХАЛҚНИНГ СЕВИМЛИ ИЖОДКОРИ

ўз умри билан халқ отлиғ бу буюк ҳаракат ва қудрат
манбаига

янги туғён бўлиб қўшилади.
Еруғликнинг янги манбаига айланади.
Ҳар бир кишининг ва ҳар бир миллат
ҳаётининг аввал-охирини
унинг дунёга айта олган сўзи, ҳаракати, кураши билан
боғлиқ!

Тўхтамасин бу жонбахш сўз!
Учмасин уйимнинг ёруғи — халқимнинг санъати!
Йўқолмасин болаларимга аталган ёлғиз меросим!
Болам, сен ҳам уни асра, келажакка етказ!
Неча қидмати ортуқ андозадин, (қ.— қадимийлиги)
Вале дамбадам тозароқ тозадин.
Жаҳон гулшани ичра бу тоза гул,
Қуёш вардидек олий овоза гул. (в.— атиргул)

КАСБЛАР ҲОМИЙСИ, ҲУНАР ЭГАСИ ўз ишига

муҳаббати-ла,
самарини элга зарур ва манзур қила билиши-ла
азиздир.

Ҳунар усталари аҳли дониш қошида бўлса,
бу — булоқ бошидаги гул бутаси!
Токи кесилган кўна тут ҳам,
ўтда пишган пўлат тор ҳам,
чалғучи ҳам,
бастакор ҳам,
тингловчи ҳам
сарф бўлган умри, меҳнатига куймасин!
Сохта пайғамбарлар, сеҳргарлар ҳам топилди!
Лекин гап элнинг назарида, кимга талабгорлигида-ку!
Агар нақд ила бўлса ҳам ёрлик,
Анга халқ қилмай харидорлик.
Агар бўлса ўз фаннида бебадал,
Ғаниматдур ул борчага бебадал
Қаю кимсаки аҳли идрокдур,
Анга жон фидо қилса не боқдур!
Агар ойға тушса кўзи, кун бўлур,
Қадам кўйса туфроққа олтун бўлур.

УЛУҒ ИШГА ЖАЗМ ЭТГАН КИШИ
майда-чуйда ташвишлар ўрамидан чиқиб кета олади!
Узинг ғурур этгулик бирон қилган ишинг бўлмаса,
бугунни, шу воқеликни чамала,
элингга ғурур бўлгулик меҳнатга қўл ур!
Халқининг номи ўзи ғурур,
тарихи сурур бўлабилмайдими сенга!!
Унтанинг биттаси бўлмасанг,
мингтанинг биттаси бўларсан!
Элнинг маркази шаҳардамас —
мард, уддабурон, ўткир ўғлонлар, фарзандлар
юрагида!

Ки бу мулк аро қаҳрамон бўлғасен,
Улус ичра соҳибқирон бўлғасен.
Кўнгулдин таваҳхумни айлаб адам, (т.— ваҳм)
Илик ишга ур, йўлга қўйғил қадам!

ЎТАНЛАР ВА ҒНИДАГИЛАРНИ ХОС УЛУҒЛОВЧИ
фаҳр ва қарздорлик туйғуси билан яшайди.

Булар ёнган-куйган даврон
бизниқидан енгилроқ бўлган эмас.
Бизга ҳам осон эмас.
Киши бошқа замонга ўтиб кета олмайди-ку!!
Кишига ўз замонасидаги жасорати абадиёт беради.
Тарихимиздаги буюк намоёндалар!
Маданиятимиз сардорлари!
Буюк шоирлар!
Хонадонимизга яқин, азиз кишилар, устозлар...
Булар йўққи, ҳар кимки назме демиш,
Ва ё бу жамоатқа дохил эмиш,
Бориға ниёзу дуодир ишим,
Алардин мадад муддаодир ишим.

ТАРИХЧИ УСТОД айтади,
ўтмиш фақат шоҳлар шажаридан иборат эмас!
Толё камбағалга ҳам юз буриши аниқ!
Аммо, «Мен бир кичкина одамман.
Тевадагилар ҳал қилсин бунини...
Қонунда, қарорда йўқ...»
дейдиган қултабиат кишилар
шу тариқа ўз «кичик»лигини
ўз пешоналарига абад босадилар, қонунлаштирадилар!
Келмали-кетмали дунё бу!
Кўрмали-кутмали дунё бу!
Навоий, ажаб ерга етмиш сўзунг,
Не элдур булар, худ билурсан ўзунг,
Жаҳондорларни жаҳон қилса паст,
Топа олмағайму гадоларға даст?!

МАНГЛАЙИДА ШОҲЛИК МУҲРАСИ БОР ФАРЗАНД
болалиқдан билимлар сари майлли кўринади.
Келажаги — хатти-ҳаракатида!
Ҳикмат унинг қоши-қовоғи устида!
Бекорчи машғуллар ким томонидан махсус қилинса
ҳам
улардан бола қаноат топмайди.
Унинг ҳар нарсага бўлакча —
ўз қараши, ўз баҳоси, ўз сўзи бор!
Халқнинг келажаги — ҳар янги туғилган
гўдакнинг юмук панжасида,
юмук кўзида! Нега бирдан йиғлади у!
Нимани қайғуриб!!
Муаллимлар шунга эътибор этсалар!
Бу ҳол Искандарда куйидагича:
Қаю ишни таълим қилғон замон
Эшитмак ҳамон эрди билмак ҳамон.
Билик касбини қилди то жони бор,
Ҳунар билди ончаки имкони бор.

БОҒ УСТИРГАН БОҒБОН билади:
илдиз билан барг оралиғидаги масофа —
ўз умри эмгаклари!
Дарахт боғбоннинг отини айтиб олам бўйлаб
юролмайди,
лекин, боғбон учун бўлак овунч бор:
Ватан — сен яратган боғ,
Ватан — шу боғдан куч-қудрат олганлар!
Ватан — ўзинг яшнотолган жойинг!
Ватан — асраб қола олганларинг.
Қўлингдан кетган жой — ғанимингники!
Илқингдан қочган вақт — ўлимники!
Ҳамоно ики шоҳ берди дарахт,
Бирин йўндилар тахтау бирин тахт.

ЭЛ ҲУРМАТИГА САЗОВОР ҲАКАМ бир сир айтади:
элнинг эътибори бу — унвон ё нисба эмаски,
бугун ё эртага, дарҳол ё елкангда, ё кўкрагингда

бўлса!
Элнинг эътибори — элнинг меҳри.
Меҳр — сенга ҳадя этилган қўшимча тириклик, умр!
Сен энди уни элга ўн ҳисса қилиб қайтаришинг
шарт.
Бировким анга ҳиммат ўлди баланд,
Эрур олам аҳли аро аржуманд. (арж. — ҳурматли)
Бировким анинг ҳиммати йўқтурур,
Ғаний бўлса ҳам ҳурмати йўқтурур.

МАЪНАВИЯТ ЮКСАКЛИГИНИ ЗАБТ ЭТГАН ЗОТ
бу мартабанинг шарафидан айтади:
Бу — ердан узилган булут юксаклигини эмас,
энди ерга яқинлашолмай йиғлаб юрган...
Бу — ердан юксалган тоғ улўғворлиги!
Маънавий юксаклик — одамлар орасида
эришиши мумкин бўлган энг юксак мавқеи!
Турли балоу офатлардан баланд юришининг ҳам
йўли шу!
Не қушқим баланд ўлса парвоз анга,
Ҳалок истамас новакандоз анга.

ЗОБИТЛАРУ БОСҚИНЛАРИНИ КЎП КЎРГАН ҒАРИБ
жаҳонгир Искандарни нега тенгсиз қаҳрамон деб
билди!!
Нега унга кўламдор дoston бағишлади!
Нега барча замонларнинг
тождорларига сабоқ-намуна этди!!
Бир миллат оламда ягона ҳукмронликка интила
бошладими,
у қандай сиёсат юритмасин,
Олам қиёмат сари кета бошлагани!
Навоий Искандари ер юзида чин тенглик ўрнатмоқ
истади!
Ўз элига зулм ясоғини ўрнатган шоҳларни
тартибга чақирди, гапга кирмаса,
бориб ўша ер миллатидан шоҳ тайин этди ва ўзи чиқиб
кетди!
Биронтаям одамни қолдирмади ўзганинг ерида!
Миллатнинг ички яшаш-турмуш тарзига аралашмади.
Тахтга меросхўр топилмаган жойларда
ерлик халқнинг кенгаши, хоҳишига қараб янги шоҳ
кўтарди!
Навоий яратган Искандар образи —
шоирнинг ўз шахсининг тимсоли эмасми!
«Ани элга шоҳ айласам мустақил,
Ки мулк ўзгаға бўлмаса мунтақил!» (м. — ўтиб кетиш)

ШОҲЛАРИНИНГ ТИНСИЗ НИЗОЛАРИДАН ЗАДА ЮРАК
халқ таклиф қилиб турса ҳам
тождан ихтиёрий кечган киши ҳақида ҳикоя қилади:
Искандар унинг қўлидаги иккита бош суягига ишора
қилиб,
деди: «Бу сўнгалардин афсона эт,
Не сўрсам жавобин анинг ёна эт!»
«Чу ўлганда бирдур бу икки мато,
Тирикликда невчун қилурлар низо?!»

ШОҲГА ТЎҒРИ СЎЗ АЙТА ОЛГАН ДОВЮРАК ОДАМ—
кўпчилик учун қайғурадиган одамдир.
Бундай кишиларни —
элнинг жонини асровчи тилсим бил!
Шоҳ бу буюк ва сирли кучни қадрлаши керак,
чунки халқнинг фикридан уни хабардор қилди.
Баъзи муассасаларнинг котиблари
қоғозбозликни ҳаддан ошириб,
кераксиз омилларни иш йўлига ғов қилиб
ё бекор ков-ков қилиб,

давлат, юрт ишини орқага тортадилар.
Бир ҳожатманд ишининг орқага сүрилиши —
давлат обрўсининг ортга кета бошлаши!
Шоҳга мардлар сўз еткурсин — шоҳ мардлик қилсин.
Адолат аро фасли наврўздек,
Сиёсатда барқи жаҳонсўздек,
Раиятга қилса қаламзан ситам,
Қаламзаннинг илгини қилсун қалам.
Илиб забт ила маҳкам ўғри йўлин,
Улус молидин қисқа қилсун қўлин.

ИСКАНДАР ШУҲРАТИДАН МИСОЛ КЕЛТИРУВЧИ,
бу афсонавий қаҳрамон шоҳ бўлсин, гадо бўлсин,
унинг асосий қиммати — адолати дейди.
Адолат мавҳум бўлмайди!
Уни куйлаш шарт эмас.
Унга ҳайкал қўйиш наврўзга ҳайкал қўйишдир,
У кеча ила кундузни тенг қилди!
Сайёрага худди шу адолат зарур пайти эди!
Ҳақиқат, балки, онадир!!
Энг сўнгги, чорасиз лаҳза
ўғиллар ўзини унинг пойига ташлаб йиғлайдиган!!
Лекин Адолат ва Шоҳ!!

Искандар нега яна осмонда!!
Адолат ҳар қандай тузумда,
ҳар қандай шароитда рўй-рост яшаши керак.
Унга тажовуз қилганларни ошкора,
халқ олдида, сабабини айтиб жазолаш керак.
Адолат деб, яширин куйиб-ёнганлар,
энди чиқинг олдинги сафларга!
Унга ошкор жон тикканлар ҳақиқий миллий
қаҳрамонлардир!
Ҳақиқат учун кураш тугаган жойда ҳақиқий ҳаёт
туғайди.

Яна тузди олтун тарозусини,
Кавий айлаб адл бозусини,

(қ. — кучли, б. — қўл, билак)

Адолат қўлин тутти андоқ бийик,
Ки топди амон арслондин кийик.
Агар адл йўқ ошқору ниҳон,
Яқин билки зеру забардир жаҳон.

МАЛИКУЛКАЛОМ ОГОҲ ЭТАДИ:

«Қизил тилинг бошинга қора бало келтирмасин!»
Тил йўл қўйган хатони қўл тўғрилай олмайди.
Бирон бир жиноятга қайси мавқедаги одам йўл қўйса,
бунинг оқибати ҳам шу қадарли бўлади.
Шоҳларнинг ҳар қандай каломи
сўз қўшинига йилдиришдек теккан буйруқдир!
Оддий кишининг сўзи ҳам гоҳо
бозор жарчисиникидан кам куч бўлмас!
Фақат сўзи туфайли-да
Мавқеи олий кишилар озми!!
Йўқ эрса ики шоҳи ҳашматматоъ,
Аён этсалар мулк узра низо.
Бири бўлса, фарзан, улуг, бир кичик,
Бу сўз демас, ўлса улугда билик.
Қўтоннинг улуг қуш аро сони бор.
Вале сунғур олдинда не жони бор?!

ТОТУВЛИК, ҲАМКОРЛИК ТАРАФДОРИ

Дунёда кин, адоват кўлайиб кетганидан куяди.
Подшолар келишмовчилиги оламни хароб қилади!
Босқинчи подшолар бузиб келди ер тинчини,
эллар тинчини.
Бир миллатнинг бахтсизлиги ҳисобига
иккинчи бир халқ дориломон яшай олармикан!!
Шоҳлар «ер ҳайъати андоқки гўй» юмалоқ эканлигини

ўз ҳаракатининг охир ўзига қайтишини билмайдиларми!
Зобитлар! Ҳар бир миллатни, халқни
ўз ҳолига қўйинг, ўз ҳолига!
Шоҳлар! Битимга келинг! Йўқса...
Бу гўё жаҳон ичра тўфон эрур,
Ки андин жаҳон аҳли вайрон эрур.
Не тўфон, бало баҳри чайқолғони,
Жаҳон аҳли сув остига қолғони.

КАМБАҒАЛПАРВАР, оддий кишиларнинг жаҳли тез
ўтиб кетади.

Аммо амалдорнинг юрагидан
камбағалнинг аччиқ бир лутфи ҳам кетмайди.
Охир келиб шунинг ҳам ўчини олиш пайдан бўлади!
Амалдорнинг адовати минглаб кишиларга зарар.
Дарахтнинг учки шоҳлари барра — юмшоқ бўлгич эди...
Аммо, бу салтанат дарахтининг пастки шоҳлари
ўтиб бўлмас чайир, чакалак...
Тепадагиларни, қўяверинг, тигдор, найзадор...
Неча шоҳларга яқинроқ киши,
Адоват келиб кўпрак унинг иши.

НИЗОЛАРНИ БАРТАРАФ ҚИЛГУВЧИ:

Ҳар низога ўзига мос амал билан аралашув даркор!
Қўллаган қуролинг у ё бу томонни баттар қўзғатмасин!
Бировлар низосига бир манфаат кўзлаб аралашсанг,
уларни ҳалок қиласан,
ўзинг ҳам хор бўласан.
Ширилик талашган болаларни яраштириш на қийин,
ўзгалар ерини талашган бу икки аждаҳони тинчитиш,
ўҳў...

Рафиқ икки дарвеш беиштибоҳ, (б. — бегумон)
Эрур яхшироқким адув икки шоҳ!
Низо ичра мундоғ маротибни бил,
Қила олмоғинг чун яқин бўлди, қил.

ДУШМАННИ ОЖИЗ КЎРМАЙДИГАН ЛАШКАРБОШИ

дам, зуғм ургувчи ҳар бир ёвнинг
тааддисининг сабаб ва имконини чамалаб боқади.
Беписандлик мағлубият келтиради.
Беписандлик хору зорликка учратади.
Беписандлик яккаланиб қолишга олиб боради.
Душман ҳақида беписандлик билан,
ҳавойи маълумот берувчилардан эҳтиётингни қил.
Биров оддий кўз билан кўради,
бирон идрок кўзи билан...
Нотиқ ўз ақли даражасида ожиз фикрлаб,
сени чалғитмасин.

Бири дебки: «Кўргач қаро қочқуси!»
Бири дебки: «Уз эшигин очқуси!»

АДОВАТЛИ ШОҲЛАРДАН ЗАДА АМИРНИНГ ХУЛОСАСИ:

икки шоҳнинг адовати икки томонга ҳам ғам келтиради!
Бу — тасодифий қазойи муаллақдан келган ғам эмас,
бу — ғараз, кин, нифоқ!
Тонгнинг алвонлиги — қуёшнинг
шоҳлар тўккан қондан
базур оёқ узиб кетиши эмасми!!
Абадий ҳаёт, балки биттагина бойчечакнинг
пичоқ орқасича ўсганини тинмай кузатишдир!!
Шу лаҳза ичида ўзинг қанча яшадинг!
Кетур соқи, ул майки, жон толай!
Ғам ичра ўлардин амоне топай,
Ки гар давр оғу берди Дороға бот,
Скандарга ҳам бермас обиҳаёт!

ФАРОСАТ НУРИ ТАРАТУВЧИ ДОНО

давр шоҳига қоидалар чизади:

Тахтдан шоҳ яқинларигина илтифот кўрмасин,
олис-яқин, каттаю кичик тенг бўлсин.

«Улуққа улуқча ато, кичикка кичикча саҳо...»

Сен бир марта шоҳ бўласан!

Элнинг ҳам умри иккита эмас!

Эл шоҳдан ўзига умр сўрамайди,

Адолат кутади!

Шоҳ салтанатни эмас,

элнинг даҳосини, илҳоми, ғайратини бошқарсин,
йўлга солсин!

Ва гар илгига тушти донишвар эл,
Фунун ичра оройиши кишвар эл,
Керактур алар бирла навъе маош,
Ки хотирлари топмағай кўп харош.

БОСҚИНГА ҲАМ ШОҲНИ ЙЎЛДАН ҚАЙТАРУВЧИ

юришга чиққан қўшин йўлига кўндаланг ётиб олади:

Ўз элинг қоринини тўйдирмай, ерингни обод этмай,
чегарангдан ташқарига кўз олайтирмоғинг не!

Уларни ҳам ўз халқингдай ночор, эгик бош
қилмоқчимисан!

Чегарангдан энди бошқа халқларнинг куй-қўшиғи эмас,
онаизорларнинг зори-фарёди кирсинми!!

Юртинг бошқа халқларнинг нафрат ва

масхара нишонини бўлиб қолсинми!

Ғурбатнинг чегараларини мунча кенгайтирасан!

Дехқоннинг томорқасини деворидан чиқариб юбор!

Фаровон эт!

Элинг дастурхони чегараларидан ноз-неъматни тошир!

Агар шоҳдин халқ хурсанд эмас,

Адув қасди қилса хирадманд эмас.

Не душманғадур тиғ чекмак фани,

Ким ўз хайлидур сарбасар душмани!

ЎЗ ТАҚДИРИГА ҲАМ ШОҲНИ ЗОТ ЭЪТИРОФ ЭТАДИ:

киши тақдири — ўз феълининг эгизагидир!

Кўз нафс учунгина кўрса,

Идрок нафснинггина ўйласа,

Юрак нафсдан зарб олса —

бундай умрнинг қаердан бошланиб қаерда тугагини
ўйлаб ўтиришга ҳожат борми!!

Бундай иморатга ташқарига очиладиган қилиб дераза
қўйиш ҳожат эмас!

Кишида не феълки мавжуд эрур,

Ки андин зиёнбуд ё суд эрур.

САҲО ВА МУРУВВАТ КОСИБИ

ўз меҳнатига, яхшилигига эваз сўрамайди.

Аммо ёмонликни, кин ва фитнани касб этган нокаслар
ўз қилмишлари жазосини баъзан тезгина оладилар.

Тагин, келган бу офатдан ҳайратга тушадилар:

«Ким юборди бунини! Ким ёмон кўради бизини!»

Кинчи-адоватчиларнинг бутун умри қизиган
това устида...

На бу товадан тушиб кетишни билади, на ўт ёқар
кимлигини!

Тариқи адоват шиор айласанг,

Залолат йўлин ихтиёр айласанг,

Не олдинга келтурса чархи дани,

Кўрар лаҳза, кўргил ўзунгдин ани.

(д. — тубан)

ЗАКОВАТ ҲАЗИНАБОНИ

ҳар қандай бойлик ҳаракатда турмоғини яхши дейди.

Одамларни олтин-кумушдан, пулдан қўрқитиб,

қўлини ишдан совутмоқлик нечун!

Яширин бойлик — қони нотинчлик, кулфат.

На элга, на давлатга манфаат келтирмайдиган

ҳазина нима, ақл-идрок нима!

Бир шоирнинг илҳомини олдиндан

режалаштириш мумкин эмас,

бутун бир халқ даҳосини ундоқ орзу қил,

Мундоқ умид қил деб

лойиҳа бериб бўларми! Йўқ, бу — қафас!

Эл ўзи мойил меҳнат билан яшасин-да!

Кишилар давлат бойлигини устамонлик билан

ўмармай,

давлат ишбилармон кишилар истеъдодидан ҳам
фойдалансин!

Агар нафдин бўлса маҳзан йироқ,

Анинг лаълидин хора кўп яхшироқ.

Кишинингки бенафъ эрур маҳзани,

Жаҳон аҳлидур сарбасар душмани.

ГУЛГУН ДАВРАЛАР ОШИҒИ:

жазава ўйин, сархуш сўхбатлар ҳали бахт эмас!

Бу ерда ҳамма учун рақс тушасан,

лекин севгилингни ўйлаб.

Ҳаммага куйлайсану асосан маҳбубангга!

Ҳаммага қарайсан, лекин

ўз гулингнинг ўхшашини тополмайсан...

Ҳар қандай чиройли давранинг файзлиги —

бунда севгилингнинг, ёринг — ҳамрозингнинг ҳам
борлиги!

Салтанат пойтахтга эга.

Висол — ишқнинг пойтахти!

Висол — тўғарак оламнинг тортилиш оҳанрабои!

Ишқ базми ҳатто қишни ҳам қиздиради.

Қишнинг учқунлари — ёр хабарчилари,

Висол йўлига оқ тўшовчи хизматкорлар.

Қиёс этмайин давру лайлу наҳор,

Анингдек киш ичра мунингдек баҳор.

Неча анжуман жаннат осордур.

Томуғдур агар кимса беёрдур.

(т. — дўзах)

ЖАЪМИ МАНСАБУ НИСБАВУ НИШОНЛАР СОҲИБИ

ўз ошиқлигини барча унвонлардан устун қўяди.

Одамнинг қолган сифатлари

шу муҳаббат шуъласи туфайли кўринади, қиймат
топади.

Муҳаббат алангаси

узоқни кўриш, туйиш, яқин этиш каби

кўп фазилатлидир.

Беишқ қайда эди бу нийомлар!!

Эрур ишқ аро бўйла аъжубалар,

Ки беишқ билмас бу мансубалар.

Навобийга, ёраб, қарийб эт ани,

Қарийб эттинг эрса, насиб эт ани.

(қ. — яқин)

ТАМАГИРЛИКДАН ЙИРОҚ АМАЛДОР

тобе кимсалар олдида қадрини юксак тутди.

Халққа берилган бир ноўрин азоб неча бўлиб

қайтаркин!!

Елғон ваъдалар, беҳуда ҳашарбозликлар-чи!!

Кишиларга улар ёқтирмаган кишини

бош қилиб қўйсанг,

уларга ўзинг ҳам ёқимсизсан.

Халқнинг киримини чамалаб кўрмай,

чиқим талаб қилма!

Искандар ўзи забт этган жойларда сипоҳларига

талон у ёқда турсин, таъмагирликни ҳам ман қилди.

Унинг буйруғи:

Бировким тамаъ риштаи қилғуси,

Анинг бирла бўғзудин осилғуси.

ДОРУЛАМОН ЗАМОНЛАР ОРЗУМАНДИ

эл фаровонлиги омили —

тенглик деб билади.
Тенглик — ҳар қандай шароитда бўлсин!
Тенглик — ҳар қандай тузумда.
Кишилар ўртасидаги тенглик!
Катта-кичик халқлар ўртасидаги тенглик!
Меҳнати — истеъдодига яраша самара берадиган тенглик!

Бир қадам силжишга-да йўл очадиган тенглик!
Биров ўз меҳнатидан бой яшаса,
шунинг ярмини тортиб оладиган тенглик эмас,
ҳар ким ўз меҳнатиинг самарини кўрадиган тенглик!
Акси бўлса, яна ўша пора, таъма, қўшиб ёзиш...
Бир-бировни айблашлар, ўлганни тепишлар...
Шундай тенглик бўлсинким:
Бировдин бировга етишмай ғаме,
Кишидин киши олмайин дирҳаме...

ОЛАМНИ БИЛИШ МУМКИНЛИГИГА ИШОНГАН АЛЛОМА

уни ҳаракатдагина билиш, ўрганиш мумкин дейди,
Ҳаракатда билиш — бўлақдан бутунга,
аниқдан ниҳонга аниқ бориш!
Юлдузни осмонга ким чиқарганига эмас,
аввал шоир дафтарига у нега тушганлигига қизиққан-да!
Бобма-боб билишга интилиш — олимликдир.
«Қуёш сирининг махрами, зарра моҳиятининг одами» бўл!
Ва лекин киши зоҳир этса талаб,
Жаҳон ичра кўптур ажабдин ажаб.
Муни кўрмак ўлмас жаҳон кезмайин,
Тааб захрин ўз қомига эзмайин. (т. — машаққат)

КАЛТАБИНЛАРДАН СИҚИЛГАН ЖОН ПАРВОЗЛАР ИСТАР!

Ҳамманинг оламға ўзидек қарашини орзу қилар!
Аммо анави буйруқбозлар, олам надир-осмон надир,
ўз каталагидан нарини кўролмайдиган кимсалар-чи!!
Калласига келганини қонун қилиб
шуни бажаришга ҳаммани мажбур қилиб тургувчилар-чи!!
Одамлар жамоаси булардан
жаҳон урушларидагидан ҳам кўпроқ азият чекди-ёв!
Турли қушларга, уларнинг қанотларига, ҳатто тухумга ҳайкаллар бор!
Катакдаги товуқ қанотига ҳам
«ёдгорлик» қўйинг!
Катакда қолиб бўрдоғон мокиён, (б. — семирган)
Не маълуми учмоқда суду зиён!

ХАЛҚНИНГ ОТАСИ!

Элнинг сўнги умиди сиздан!
Сиздайлар кўпайсин, узоқ яшасин!
Чўққиси кўп тоғлар — абадият элчилари!
Шу чўққилар бошидаги оқ мавқе
Туққан ерни кучиш учун дарёларга айланади.
Чанқоқ киши бир кафт сувни
шу боис дарёдан-да юқори кўтариб ичади!
Ошиққа лола, дардмандга шифо,
йигитларга куч, кексаларга конлар теранлиги...
Ўз ҳаётининг буюк ҳаракатига,
келар давронларга, бахтга интилишига
оқ шиддат бериб турсангиз бас.
Келажак оқими, майли, қийин довонлар ошсин,
аммо пастга тушиш ваҳми унинг нафасини бўғмасин!
Юрсин, югурсин.
Тарона чекар сойир эрконда руд,
Чу турди — тараб бирла чекмас суруд.

БУЮК САЁҲАТЧИ КЎРГАНЛАРИДАН АЛБАТТА ХУЛОСА ЧИҚАРАДИ!

Кимки олам бўйлаб юрсаю кўрса-ю,
бундан на ҳайрат, на сабоқ олса,
бунни юртга айтмаса, у — дунё кезган шарпадир холос!
Ҳатто булут ўзи кезган иқлимларининг
ҳавосини юқтириб келади-ку!!
Шарпалар, шарпалар...
Уқисаю ўрганса-ю, муқояса қилиб ҳукм айтолмаса,
буям шу!
Минглаб одамларни кўрса-ю, одам танимаса, буям шу!
Йиғса-ю, нимага сарфламоқчи эканини билмаса,
буям шу!
Балки саёҳатлар бу қусурлардан қутулишга ёрдам берар!
Чунки: «Саёҳат қилмаган одам хомдир.»
Шунинг учун ҳам
атрофингга боқ, қара, кўр, илға, фикр қил:
Солиб ҳар нечук ергаким етса кўз,
Эшитиб яна барча эл ичра сўз,
Кўруб ҳар машаққатда хосияте,
Топиб ҳар мазаллатдан кайфияте...

ДЕҲҚОН БОБО, ЕРНИНГ ЎЗ ЭГАСИ!

Эгатлар чизиги — унинг кафтидан.
Сойлар айқириги — пешонасидан...
Унинг уйқусиз кўз-киприги — тонглари отиши...
Деҳқонни ери билан ўз эркига қўй!
У ерга куч берсин, ер — унга!
Деҳқон зулук эмас, ерни бемашаққат сўрадиган!
У — ҳамшира, у — мураббий, у — падар...
Унинг қўлларида замин тақдирининг фоли чизилган...
Қабарчуқ кафи-пойида ҳар тараф,
Тўла дурри мақсуд ила икки каф.

ЯНГИЛАНИШ ЙУЛЛАРИДАН ХАБАРДОР СИЁСАТДОН

жамиятда қайта қуриш бўлиши учун,
инсонлар табиатини, уларнинг ҳар бирининг
орзу-армонини ўрганади.
Инсон табиати маънан интилган нарсалар —
жаъми янгиланишларнинг алифбоси!
Одамларни янги фикр, ғоя, йўналиш жалб қилади!
Лекин бу бир лаҳзалик тамоша бўлиб қолмасин!
Бу — абадиёт учун, руҳ учун қилинган иш бўлсин!
Қобилияти юраклардадир Искандар ойинаси!
Охири мажҳул ишларга беҳуда чираниш нечун!
Беҳуда ишларга бутун-бутун авлодларни
ҳуда-беҳуда жалб, сафарбар, саргардон, гаранг этиб
қўймоқ нечун!!
Ҳар ким ва ҳамма
истеъдоди, ҳатто ғайритабиий кучи, қувваи ҳофизасини
аён этсин!
Не қилғоли кимгаки ниятдурур,
Бурун шарт анга қобилиятдурур.
Тажаддуд эрур чунки марғуби таёб,
(т. — янгиллик, м.-ёқимли)
Эрур мужиби айш маҳбуби таёб. (м. — сабаб, туфайли)

ЙИГИТЛИК ҚУДРАТИ БАРҚ УРГАН ШАҲЗОДА

қариган, ишёқмас, гаранг ва тажанг шоҳнинг
сийи борида тахтдан кета қолмаганига қаҳрланади!
Аслида гап тахтда ёшми-қарими ўтирганида эмас,
ким учун ўтирганида!
Ахир бутун бошли халқ,
табиатнинг ўзи фасл алламинишини тақозо этган чоғ,
шу хазон, қиров урган вужудни
ўзига БОШ қилиб ўтирса тўғрими!
Суф бундай сабрли халққа!

Суф ўз эъзози қадрини билмаган авлодга!
Бу шоҳнинг ҳолига боқинг:
тахтнинг ёғочига тушган қуртдан не фарқи бор!
Димоғига хиффат солиб эрди йўл, (х. — енгилтаклик)
Қулоқ солмас эрди насихатга ул...

АБАДИЙ ЕШЛИККА ЭРИШГАН ЖУВОНМАРД
ўз яшариш сирларини ўртоқлашишдан қизганмайди:
Табиат ёшлик, йигитлик пайтингда сени
қанча бало ва иллатлардан
ўзи асраб-иҳота қилиб,
бурро тил, зарбдор юрак, барқий хаёл, кесар ақл
бериб қўйса
сен бу қайтарилмас имкониятларни нималарга,
қандай сарфлаётганингни билмасанг,
ҳеч бўлмаса ўзинг ўзингдан сўра:
ким, нечун берди бу неъматларни сенга!!
Ўз халқинг тарихи айвонидаги, биттагина бўлсин,
устунни тиклаб қўяолдингми!
Келажак йўлида битта кўприк қуриб бердингми!!
Юрт боғига битта ниҳол ўтқаза олдингми!
Миллатинг толеидаги
ғуборга қоришган
битта юлдузнинг кулгини ярақлатиб артабилдингми!
Ҳеч бўлмаса ўз хонадонинг қурч-метинлиги учун
заҳмат ва азият чекдингми!
Сени шу зарур ишларни қилади деб бермадимикин
табиат
бебаҳо ва қайтарилмас имконни!!
Ҳечса, ўз виждонингга ҳамкорлик қил ахир!
Кишининг бу вақт иккидур ҳолати,
Эрур ақли ё нафсининг қуввати.
Агар ақлига қувват ўлди фузун,
Бўлур яхши ишлар сори раҳнамун.
Йигитлик эрур қуллуқ этмак чоғи,
Қарилиғ эрур чунки кетмак чоғи.
Хушо улки, умрин табоҳ этмади, (т. — хароб)
Қилур ишларин қилмайин кетмади.

ЖАМИЯТ БЕЗАГИ, МИЛЛАТ ФАХРИ юрт обрўсини,
шаънини
кимлар устивор тутиб турганлигини қатъий айтади:
Булар руҳи пок, тийнати пок, инсоф-диёнати жонлар!
Улар юрт учун ҳар ишнинг уҳдасидан келадилар.
Улар ҳар мушкулни, қирқ томонидан қараб кўриб,
кимлар, қандай бажариши мумкинлигини ҳам
биладилар.
Улар на хеш, на ёр демай, на катта на кичик демай,
ўз одил сўзи, далдаси ё раддиясини бера оладилар!
Ҳа, ёш ўғлони-қизи кўрқоқ бўлиб қолган халқ —
бахтсиз, тахтсиз...
Кексалари худбин, дирдов бўлиб қолган халқ —
бахтсиз, бахтсиз...
Бор бўлсин юртнинг муборактабиат кишилари!
Ким ул қавм эрур ё наби ё вали,
Ва ё ҳикмат аҳли аро аъқали.
Ки нафсоният қилмайин ишта фош,
Қилурлар нечукким, керактур маош.

ҲУШЁР ИДРОК ЭГАСИ ўз қалб ёлинини саришта тутлади.
Ҳушёрнинг дилида юз савол ичида икки савол
доим бор:
«Мен кимни ҳимоя қиляпман!!»
«Менга кимнинг раҳми келяпти!!»
Ҳушёрлик — юрак алангасини зардуштийлар каби
асрамак!
Ҳушёрлик — идрок тонгида очилган гул.
Баъзилар ўз қалбида бор олов кучини сезмай,

уни май билан баландламоқчи бўладилар!
Бу — кучли оловга қайноқ сув билан авж беришга
уриниш!
Қаю ўтки сув қилса туғён анга,
Ўзинг деки ўчмай не имкон анга!

ОДОБ МУАЛЛИМИ айтади:
Ҳаёт сени гоҳ арзғўй этади,
гоҳ шоҳона илтифот кўргузишингни талаб қилади.
Бугун бун қиласан, эрта мун. Ва аксинча...
Соҳа кишиларига
ўша соҳа одамидек муносабат қил.
Одоб — юмшоқ супургилик иш эмас.
Одоб — илм воситаси билан
юрак ойинасини жаҳл, кибр ғуборидан тозалаш!
Салом ва арзга келганлар қаршисига,
Искандардек, тахтдан пастга тушиб кўриш!
Бу — тахтдан тушганинг эмас,
бу тахт мавқеини кўтарганинг!
Кўрушган маҳалда қилиб ўзни паст,
Кўруб ўзни дин аҳлига зердаст,
Қилиб ҳикмат аҳлига ҳам майл бот,
Этиб ҳар бирисига кўп илтифот...

ХАЛҚПАРВАР ШОИР Искандарни одил шоҳ дейди.
Аммо халқ одил шоҳ бўлишига ишонмайди,
омма ўз тажрибасидан келиб чиқиб гапиради:
Неча шоҳ келиб кетди,—
биронтаси ўз жиғилдонидан баланд кўтарила билмади!
ўз хеш ақрабосидан ўзгани кўрмади!
Аммо Искандар, у нечукдир ўзгача.
Ё фалакдан хато ўтиб,
шоҳни одил қилиб қўйдими!
Савол-жавоб:
— Сени ўзга шаҳлардек эттук гумон,
Дедук ўзга шаҳлар ҳамон, сен ҳамон.
Деди шаҳким: «Сизга неким бўлса ком,
Манга ком эрур! Андин ўзга ҳаром!»

ГУНОҲКОРЛАРНИ АВФ ҚИЛИШГА МОЙИЛ ВАЗИР
ўзининг бу иш тутумини бундоқ далиллайди:
гуноҳкорнинг бу биринчи айби бўлса,
унинг ўзи энди уятли ва узрли турса,
элга-давлатга кўп ёрдам келтириши зимдан аён бўлса,
гуноҳкорга узрли, афвли бўлиш зарар қилмас!
Чунки давлат ошкора кечирса, бу — ошкора сабоқ!
Ёмонга жазо гар сиёсатдурур,
Мурувват — тариқи риёсатдурур.

(т.р. — бошчилик қондаси)
Ва агар кимсага собит ўлди гуноҳ,
Карам қилсанг ўлгон замон узрхоҳ,
Агар одами бўлса — то жони бор,
Яна қилмоқ ул иш не имкони бор?!

ҚАЙТАР ДУНЁ СИРЛАРИДАН ВОҚИФ КИШИ огоҳ
қилади:
Табиат инсонга яширин хосият бахш этган,
бу сифатда сирли кайфият ҳам бор.
бу ҳар кимда ҳар хил ва мутлақо ўзичадир.
Демак, бировга, билиб-билмай ёмонлик қилсанг,
жабрланган томон бун сирли тарзда эслаб қолади.
Ё табиий иҳота туйғулари ишга тушади,—
акс жавоб қандай ва қайдан келиб қолганини
билмай ҳам қоласан.
Ки ҳар ким аён этса яхши қилиқ,
Етар яхшиликдан анга яхшилик.
Ва агар кимсадин зоҳир ўлса ёмон,
Кўрар ҳарнеким, зоҳир этти ҳамон.

ИЛТИФОТЛИ, ШИРИНСУХАН, ЯХШИ СЎЗ ИНСОН

каттаю кичикни —
ҳокиму фуқарони муомалада юксак маданиятга
чорлар!

Шоҳ қули билан, ўқувчи ўқитувчиси билан,
уста шогирди билан, бошлиқ хизматкори билан
сўзнинг эъзоз қақирувчи сифатларинигина
қўллаб сўзлашишса бўлмасми!!

Лекин ортиқча, елим, юкли илтифот — офат!

Камтарлик —

кўпчилик манфаати учун қайишиш бўлсин!

Юракни озгина муҳлат қўл билан бекитиб туриш!
— юракни ёт кўздан сақлаш ҳамдир!

Бу — гуллар устидан оҳиста қўл ўтқариш...

Бу — ҳар қалбнинг ўз бор мустақиллигини тан олиш...

Бу не лутфу покиза тийнат бўлур,

Бу не хулқу эҳсону ҳиммат бўлур,

Бу ҳимматки бермиш сенга бениёз,

Эрур шаҳлифига жаҳон мулки оз.

ЁЛҒОННИ ФОШ ЭТУВЧИ НАЗАР СОҲИБИ

ўтрук, ўйдирма, лоф сўзловчиларни масҳара этади.

Аммо сўзи чину иши фақат ўз манфаати бўлса,

бу «чин сўзлик»дан кўра рост офат яхши!

Найзанинг тўғрилиги қайда-ю,

Юракнинг гўжанаклиги қайда!!

Ҳа, терак гўё тўғри ўсади-ю,

не-не мевали дарахтлар

терақ томирларининг беҳосият қўшничилигидан

мева қилолмайдилар.

Булар эл зиёнкорлари!

Ки: «Ангаким ёлғон фаровон дурур,

Чини ҳам эл олинда ёлғон дурур.

Агар қилмади эл ҳимоят санга,

Ўзингдин керакдур шикоят санга.»

РАҲБАРЛИК РИЕСАТИ ВА СИЕСАТИДАН ВОҚИФ СИЙМО

бошлиқнинг ваъдаси ва сўзини фуқароникига
солиштиради.

Фуқароники битта ўзига, шоҳники мингга тааллуқ!

Шоҳнинг эл орасида битта ҳаракати

элда ўн маънолар чиқишга сабаб!

Агар у биттагина қондани бузган бўлса борми...

Бировни, баландроқни кўрсин деб

елкамизга чиқарамиз.

У энди оёғига эҳтиёт бўлсин-да,

юзимизга пошна ўрмасин-да!

Маозаллаҳ, гар қилса шоҳ эгрилик,

Юмоғлиқ керак шаҳлиғидин илик.

АШАДДИЙ МАЙХҲҮРЛАРНИ ИНСОФГА ҚАЙТАРГАН ЗОТ

бу тоифа учун «ойинаи масҳара» ўйлаб топди.

Ёлғон ва ростни ажратадиган кўзгудан хабаримиз

бор эди.

Демак, ичкиликбозлик билан кураш

адолат учун курашнинг қойим қисми экан-да!

Ароқни йўқотишга чиқарилган қонун —

миллатни ўлишдан сақлаб қолиш қонуни!

Бу фоже машғулоти эл ичра ким, қачон расм этди,

адл ойнасида шунини-да ошкор этиш шарт!

Афсуски, бу кўзгунинг ўзи,

ҳасилиш усули ва сири йўқолиб кетган...

Бу — имонга ўхшаш ғайб сири бор бир қурилмадир-ов!
Мана у кўзгунинг хислати:

Биров майға топиб фурудастлик,

Аён қилғудек бўлса бадмастлик,

Кўринур юзи кўзгу ичра бузук,

Узун, йўқса яланг, кичик ё улук.

Кўруб ул бузғунлиғни наззорагар,

Бўлур ўз бузуғ ҳолиға чорагар.

МЕҲМОННАВОЗЛИК ҚОИДАЛАРИНИ ЮКСАК ТУТУВЧИ

кенглик ва тенгликни шиор қилади ўз хонадонига!

Кенглик — борини очиқ юз билан дастурхонга
тортиш.

Тенглик — меҳмон мавқеининг пасту баландлигига
эйтибор қилмаслик.

Кенглик — ўзи кайфиятинг қандайлигидан қатъи назар
меҳмон руҳини кўтариш!

Тенглик — бу яхши руҳни ҳаммага тарқата билиш.

Аммо меҳмон ҳам тоза бўлсин,

бир эшикдан икки нарса тиламасин!

Киприкларига хижолатнинг ботмон тошини осиб
кирсин у хонадонга...

Агар бўлса меҳмон шоҳ ари гадо,

Қилиб мизбонлиғ тариқин адо,

Тафовут кўрар бўлса худ бок йўқ.

Вале анга шаҳду мунга хок йўқ.

ОЛАМ ПОКЛИГИ КУРАШЧИСИ

ўз меҳнатларининг самарини кўришни истади.

Аммо унинг ёнгинасида мен ҳам ишляпман деб,

ҳаммани баравар бир қопга тиқувчи,

ҳамма дарахтларга битта болта урувчи,

демак барча оғочларда бир хил мева битишини истовчи,

мендан юксалмасин деб —

парвозга интилганларнинг патини

бот-бот юлиб турувчи

вахший, ёвуз гуруҳ бор.

Бундайлар қачон фош бўлади!!

Бундайлар қачонгача халқнинг асл ўғилларининг

тақдирини ҳал қилади!

Буларга шамолнинг қисмати сабоқ эмасми!

Йўқ андоқким, елким эрур хокрўб, (х. — ер супурувчи)

Қачон дашт аро бўлса хошоқрўб,

Қилур ер юзин хору хасдин ҳоло,

Тамомин чуқурларға айлар тўло,

Бу афъолидин қилмиш они қадар,

Сабукбору саргаштаву дарбадар.

ДУНЕ КЎРГАН УЛАМО ОГОҲ ЭТАДИ:

Калондимоғ шоҳнинг, худбин миллатнинг, манман

касб эгасининг,

кибор олимнинг ҳолига вой, ҳолига вой!

Жаҳон сирларига эришдим деб ўйлаган файласуфнинг,

жаъми юлдузлар кашф этиб бўлинди деган

мунажожимнинг ҳам!

Аксинча, миллатим дунёнинг қолағи,

қашшоғи бўлиб қолди деган талваса-ташналик билан

олға ва фақат олға интилган жонларга, қойил!

Ўз истагини очиқ айта олмайдиган,

қўрқоқ миллатнинг ҳолига вой!

Искандардан мисол олинг.

Қаерда янгилик кўрса, буни ўз мамлакатига

ўз олимлари билан тадқиқ қилмаса тинчимайди!

Шоҳ илмга интилса, фуқаро унинг изидан боради:

Недин мен доғи аҳли ҳикмат била,

Бориб чора кейинига ҳиммат била,

Тааммул қилиб ғавриға етмайин,

(т. — чуқур ўй, ғ. — туби)

Тилисм андин ортуқ падида этмайин!

(п. — пайдо)

ОШКОРАЛИК ТАРАФДОРИ аҳли донишни ошкора
иҳота этади.

Ошкоралик — муайян соҳага кўпчиликни қаратиш!

Ошкоралик, энг аввало,

оддий халқ ўз дардини ошкора айта олиши!
 Шоҳ билан фуқаро ўртасида ошкоралик —
 булутсиз чўққи ила водий юзма-юзлиги!
 Искандар олимларини икки гуруҳга —
 ер илми, осмон илми билан шугулланувчиларга бўлди,
 Лекин икковидан битта самар сўради.
 Чунки бу иккиси бир-биридан ажралса,
 илм билан илмининггина эмас,
 илм билан элнинг ораси бузилади.
 Скандар бериб икки сора мадад,
 Гаҳ айлаб қабул ишларин, гоҳ рад.
 Алардин бу доғи бўлуб мустафид, (м. — бахраманд)
 Алар ҳам топиб даҳл мундин муфид.
 (м. — фойдаланиш)

НАВРЎЗ КУЙЧИСИ бу фаслга алоҳида эъозлик!
 Узун қишдан сўнг ерда, осмонда
 зулмат билан нур тенглашганидан улўғ байрам борми!
 Наврўз — фалакда адолатнинг бошланар кўни!
 Наврўз кеча билан кундуз фалакда тенг,
 ошкора, юзма-юз келадиган кун!
 Наврўз — ўзбекларнинг энг қадимги,
 энг суюкли, энг эркин байрами!
 Оламдаги барча динлар, қавмлар
 ўз қоидаларини ушбу айёмдан ўрганиб,
 қайта ёзиб чиқсинлар!
 Гулу сабза айёмида бўлди тўй,
 Бўлур гулшан ойини била шаҳру кўй.
 Ки бу сур эрур оламафрўз ҳам,
 (с. — тўй, о. — оламни ёритувчи)

Хусусан эрур фасли наврўз ҳам.
 Десанг сенки: жон қардошим ёр-ёр!
 Мен айтайки: мунглуғ бошим ёр-ёр!

ЕШЛИК ҚАДРИНИ БИЛУВЧИ
 умрининг йигитлик, ёшлик, тез ўтар даврларига алоҳида
 баҳо беради.
 Вақт биз ҳисобламасак ҳам ўтади.
 Вақт — йиллар, ойлар кунлар эмас!
 Вақт — элга хизматда бўлган давринг!
 Вақт — умрининг Ватаниннг мазмунига қўшилиши!
 Вақт — Замон харитасига юрагинг нуқтасини
 тушира олганин!
 Вақт тез ё секин ўтмайди,
 у маъноли ё бемаъно кечиши мумкин.
 Буни аниқлаш осон:
 Янгининг эскира бошлаганини кўр!
 Вақт кўпчиликининг, халқнинг зарарига ўтаётганини
 ошкор қил!
 Жаҳон чорбоғики дилкаш эрур,
 Йигитлик баҳори била хуш дурур.
 Бу чоғ этмаган айш бўстон аро,
 Жамоде дурур шакли инсон аро. (ж.— жонсиз, тош)

КўНГИЛ ИШИНИНГ БИЛИМДОНИ ҳаётни
 кўнгилининг ҳолати,
 кўнгилининг хуши ва радди билан боғлайди.
 Табиатдаги ўзгаришларга кишининг муносабати ҳам
 шундан.
 Киши табиатдан кўнглига мос туйғуларни
 овунтирадиган,
 жунбушга келтирадиган ҳолат, манзара излаши
 шундан.
 Табиат, жамият нега берди,
 мунча хислатни, масъулиятни!!
 Аммо баҳордан узун, ёздан узун,
 куздан узун, қишдан узун
 умр тилашимизга сабаб не!!
 Чунки инсон ўзида — фаолиятида

Тўрт фаслни намоён эта билади.
 Тан дарахти ўз орзу гулини очсин-да!
 Кўнгулники қиш ғунча янглиғ қилур,
 Баҳор ўлса гул каби очилур.
 Шак эрмаски, ҳар кимсаким жони бор,
 Ҳаётин тилар улча имкони бор.

ТАБИАТ ҲОДИСАЛАРИДАН ҲАЙРАТЛАНГАН КИШИ
 бу мартаба сабабларини
 ўз ақлий ва руҳий тажрибалари орқали очади.
 Муҳитнинг биргина сирини ечган, тан олган одам
 бу кичик мўъжизада кўп улўғвор сирларга йўл кўра
 олар!
 Инсоннинг (халқининг, миллатнинг)
 эркинликка,
 ҳамма борада мустақилликка интилиши
 шунчалик табиийки,
 шунчалик зарурки,
 агар унда шу туйғу ўлган бўлса,
 уни (бу одамни, халқни)
 Табиатнинг жонсиз, ўлик жойи деб ҳисоблаш керак!
 Демак, одам, хатоинг ҳам, муваффақиятинг ҳам
 халқининг, миллатининг гарданида!
 Демак, «мен бир кичик...» деб
 ҳар ишдан четга тортилган кимсани,
 ҳар ҳолда, камтар атаб бўлмас...
 Табиатни билмасанг, ҳечса қоидаларига бўйсун!
 Неча сирридин элга йўқтур шуур,
 Вале йўқ табиат ишинда қусур.

БАХТ ҲАҚИДА ХАЁЛ СУРУВЧИ УЧУН бахт —
 ўз руҳ товланишлари, парвозини сезиши!
 Киши ўз имон-этиқоди бутунлигига интилиши —
 бахти сари энг тўғри ва қисқа йўли.
 Жимжима, дабдаба, кибр —
 барчаси қўшилиб,
 битта ёмғир чувалчангидеккина йўлни боссалар,
 унинг юмушини бажарсалар эди-я!
 Не хуш дебдур ул дардманди фироқ,
 Ки: «Оз бахт — кўп ҳусндин яхшироқ!»

ШОҲЛАР МАСЛАҲАТЧИСИ
 икки томон мутаносиблигини диққатда тутуди:
 Фуқаро ва шоҳ. Шоҳ ва фуқаро.
 Одил шоҳнинг адолати —
 унга қанча одам эргашаётгани!
 Қўшинидан, миршабларидан, исковичларидан
 кўрқиб эмас, аниқ ихтиёр билан
 фазлу камолини суюб!
 Одил шоҳ бунинг учун ўзида
 кўп ноёб хислатларни бирлаштиради керак:
 Баҳору йигитлик, доғи шоҳлиғ,
 Яна ҳикмату донишгоҳлиғ.
 Саҳо шоҳдин элга матлуб эрур,
 Сиёсат ҳам ўз ўрнида хўб эрур.

ҲАММА ИШНИ ЭНГ АВВАЛО ЎЗИДАН БОШЛАГАН
ИНСОН
 бошқаларни ҳам шунга чақиради.
 Табиатнинг энг чуқур сирлари калити
 сениннг юрагинг, руҳингга, инсон!
 Энг аввало идрок кўзи билан ўз-ўзунга,
 ўз ички оламингга қарагин-а!
 Табиат сени жуда ҳам ғариб, қашшоқ қилиб яратмаган!
 Яхшилаб синаб кўр ўз имконларингни!
 Ўзингдан бошла! Ўзингдан!
 Аммо ўзингга ҳеч нимани кўрмасанг, топа олмасанг,
 толеинггадаги баъзи нуқсонлар учун

бошқаларни айбдор қилиб юрма!
Назар қилса топқон басират кўзи (б. — ўткир)
Эрур бу баридин ажаброқ ўзи!
Ўз авзоиға боқса сар то қадам,
Топар айласа яхши андеша ҳам,
Ки не турфа тимсол эрур дилписанд,
Анинг зимнида маънийи аржуманд.
(арж. — қимматли, азия)

ЎЗ ЮРАГИНИ ЯХШИ БИЛАДИГАН ИНСОН
аниқ масофалар ичидан ҳам, мавҳум кенгликлардан ҳам
ўздан ўзи ҳеч нима келмаслигини ўқтиради.
Инсон камолотиға йўл — инсоннинг юрагида!
Инсон, миллат халқ бирон нарсаға эришмаган бўлса,
у ё ўзи гўл, ё ўзи танбал,
ё мажбуран уйқуда, беҳабарликда тутилган!
Ё унинг басират кўзлари боғлаб қўйилган!
Ё унинг ўз имконларини очишидан на ўзи, на бошқаға
фойда йўқ!
Ё шу меҳнатининг самари ўз халқига тегмаслигини
билганидан
Демак, ҳар бир халқ ҳам ўз камолини қайғурса,
илми, тили, маданияти ва унинг намояндаларини
камолотга етқузишдан бошлайди:
Ғаройибқа ҳар кимки ҳохон эрур,
Ҳам ўзида мақсуди пинҳон эрур.
Не маъники истар ўздан топар,
Жаҳонда кезарнинг не маъниси бор.
Кишиким бу ганжинаға топти йўл,
Жаҳон аҳлининг шоҳи ул бўлди, ул.

ЎЗГАЛАР ҒАМИГА ҲАМДАРД ҲАМШИРА!
Инсон буюклигининг энг олий кўриниши —
бир-бирини дарду ташвиш соатларида суюяш!
Бир ўлжа топса ё бир ярадор шеригини кўрса,
ҳатто қушлар, ҳайвонлар бир-бирини чоғлаюрлар,
бир жойда безовта чарх урарлар!
Нега 1982 йилда ҳамма сайёралар
қуёшнинг бир томониға тизилиб, кўрикдан ўтишди!
Не хабар эди бу!
Жамиятда, ниҳоят, ниҳоят, ҳечса биргина...
ўзгариш бўлишиға шама эдими бу!!
Ё фалаклар тубидан бир элчининг
равон кетиши ё келишиға шароит қилдиларми!
Инсондаги изланиш қудрати — ўзининг бахти!
Бировлар кўнглидагини топмоқ истаги — элнинг бахти!
Талаб ранжию топтамоқ шиддати,
Бўлбтур анинг мужиби шавкати, (м. — сабаб)
Недин ўзгалар кўнглида тобдур, (тоб. — нур)
Ки бу дурри ноёб — ноёбдур.

ШОҲНИ ҲАМ ОЧИҚ ТАНҚИД ҚИЛА ОЛГАН
бу — ҳаётбахш ҳислат.
Бу — эллар ёдида умид уйғотадиған ҳислат.
Фақат рад этувчи, фақат шубҳа билдирувчи,
хато изловчи, тескари гап айтувчилар ҳам бор!
Бир қарашда буларники ҳам шижоатға ўхшаб кўринади!
Аммо афсус!
Соатни тўғрилаш учунгина,
бир икки минут орқаға қайтариш мумкин!
Шоҳнинг соати элининг интилишлари шиддатидан
ортада қолиб кетган бўлса,
не етсин танқидға, курашға!
Кўруниб ажаб шоҳнинг ул иши,
Дебон бир сўз ўз кўнглида ҳар киши.
Сўз айтурға ҳар кимса айлаб ҳавас,
Вале топмайин кимса ул дастрас.

АЙРИЛИҚЛАР ДАРДИНИ КЎП ЧЕККАН КЎНГИЛ
Ҳижронни кулфатнинг энг оғири санайди.
Молу дунё айрилиғи ҳам бор.
Лекин Алишер Навоийға бу асосий ғам эмас.
Мол топилар — жон қайда!!
Жон топилар — дўстлар қани!
Дўст топилар — юрт қани!
Юрт бор — камолат, тараққий қани!..
Мана бу ҳижронлар силсиласини кўринг!
Бири одам асбоби ҳижрони бил, (а. — сабаблар)
Муассир жаҳон аҳлиға ани бил. (м — таъсирли)
Бири айру тушмаклик аҳбобдин.
Киши бағри ўртанмак ул тобдин.
Бири доғи ҳажри қаробат эрур (к. — қариндошлар)
Ки жон узра андин маҳобат эрур.
Бири улким етиб ишқдин хасталиқ,
Биров жониби бўлса дилбасталиқ. (ж. — жиҳат, тараф)
Мангаким ичим ҳажрдин зордур,
Бурунғидин ўзға бори бордур.

ЮРАГИ ВА АҚЛИ УЙҒУН ЗОТ!
Юракнинг режа-истаклари бир олам!
Ақл бу ҳолатни лаҳзада ҳисоб-китоб қилиб,
унга йўл кўрсатиши керак!
Юрак, ақлдек издоши ва суюнчиға ишонсагина олға
кетади!
Юрак ишқ деб илғари кетса,
Эл деб илғари кетса,
Эрк деб илғари кетса,
қадрим деб илғари кетса,
ақл унинг абадий хизматида бўлсин!
Қаю ишники, ишқ айлар писанд,
Эмас ақл манъ айламак судманд,
Неча бўлса элга хирад раҳнамой,
Ҳар ишда тариқи муважжаҳ намой.
(т. — усул, м. — маъқул).

ЎЗ ВАТАНИДА МАҚСАДИГА ЕТОЛМАГАН КИШИ
нима қилсин!
Арзини кимға айтсин!
Ватанида унинг тили, дилини тушунувчи кишилар
оз бўлса!
Барчаси ўз моли-жони қайғусида бўлса!
Кўпчилик узоқ ва давомдор жаҳолат боис уйқуда
бўлса!!
Анчалар ўзгариш умидидин кўнгил узган бўлсалар!
Нечалар очик сўз айтиш, курашишдан чекинган
бўлсалар!
Кўпларнинг тили забони боғлиқ бўлса!
Тили забони борининг ҳам суюнадиған бир таянчи
бўлмаса!
Кетур соқи, ул жоми тақвишикан,
(т. — парҳезни, жимликни бузадиған)
Ки кўнглумға тушмиш ҳавойи ватан.
Тилармен кезиб рабъи атлолни,
(р. — обод, а. — вайрона)
Десам ранжи ғурбатдаги ҳолни...
Навоий, ватан бўлди манзил манга,
Бу манзилдин аммо не ҳосил манга?!

ИККИ ЙЎҚЛИК ОРАСИДАГИ МЕЪМОР
ўз умрининг икки оламға пойдевор билиб
бекорға лоф урма, урма дейди!
Белгисиз келажакни ҳам мақтаб кўпирма!
Кўпчиликни мавҳум истиқбол билан ҳам,
мавҳум ўтмиш билан ҳам овутиб бўлмайди!
Бахтли бўлиш ҳақида эртақлар жонга тегди!

Катта ёшдаги баъзи одамлар лекин ҳалиям
гўдаклик хислатини йўқотмабди:
Она алласи билан ухлаб, она овози билан уйғонади...
Дунё сохта йўлбошчиларни кўп кўрди.
Саводсиз жаллодларни ундан ҳам кўпроқ!
Бугун нима бор атрофингда, бугун! Бугун! Бугу-у-ун...
Бурунги куну тонглардин урма дам,
Ки ул бир адамдур, бу доғи адам.
Эрурбиз бу кун ҳар не нобуду буд,
Ки икки адам ичра тутмиш вужуд. (а. — йўқлик)

ЎЗ ВАТАНИНИ СЕВУВЧИ бунинг туб ота мақсадини айтади:

Не бўлсанг ҳам ватан ичинда бўл.
Йилдирим ёруғида ҳам сўз ёзиб улгур!
Мақсадингни айтиб, кўрсатиб улгур!
Чунки сени ўраб турган зулмат беқиёс катта!
Лозим эрса, отган ўқингдан ҳам,
айтган сўзингдан ўзиб улгур!
Тақдиринг айрим сўзбозлар истагига
боғлиққина бўлиб қолмасин!
Етмасми жигарларингнинг шунча вақт
меҳнат ўти узра кабоблиги!
Ўз — бекист — он! — он! — тон!
Ватан — она! Ватан — ота! Ватан — ўзинг!
Ўзинг! Ўзинг!..
Сен нима иш қилдинг шу ўзинг учун!
Шу ўзингни тозалай олдингми ёт иллатлардан!
Шу ўзингни юксалта олдингму олам кўра олгудек!
Шу ўзинг биргина ўзинг бўлиб қолмадингми!
Ўзингга лойиқ меросхўрларинг борми!
Мусофир бўл, аммо ватан ичра бўл,
Тила хилвату анжуман ичра бўл,
Сафар азми дўзаҳқа соний дурур,
ВАТАН ХУББИ ИМОН НИШОНИ ДУРУР!
(в. х. — ватан севгиси)

ЗОБИТ ШОҲЛАРНИ ЯНА ОГОҲ ЭТГАН ЗОТ

ҳар юришининг, қўшин тортишининг жавобгарлигини таъкидлайди.
Бошқа миллат ерига қурол, қўшин билан кириш — абадулабад кечирилмайдиган жиноят!
Бошқа халқларнинг қарғиши сенинг халқингни улугроқ этарми!
Ўз юртингда бошқа миллат қўшинига, ҳукмронлигига қанча чидаб яшаганинг ҳам ўшанча катталиқдаги айбинг,
ўз келажагинг олдида жиноятингдир!
Фарзандини босқинчи қўшин сафида узатган эл фақат ўз фарзандини ўйлаб-қизғониб қолади.
Бу ёв, бу босқинни ваҳм ичра кутаётган эл эса бутун ватанини ўйлаб қизғонади.
Икки халқ, икки миллат бир-бирларга меҳмонга боришсин, абадий дўстликда,
чегараларига муқаддас гуллар экиб,
тенг савдо, тенг иттифоқ яшашсин!
Меҳмон ўз сийи ила кетсин,
Мезбон ўз ҳурмати била қолсин!
Искандар, Навоийча, бирон юртга кирса,
Адолат тиклаш, ички низони тугатиш учун кирди.
Уша миллатдан — эл хоҳлаганин бош этиб,
Ўзининг (биттаям!) кишисини қолдирмай,
мағрур чиқиб кетди!
Ҳа, тарихий мўъжиза, орзу, идеал бу!
Эмас шоҳлик — олмоқ юруб баҳру бар
(б.б. — сув ва қуруқлик)
Эрур топмоқ андинки ҳақ берди бар. (б. — баҳра)

Ангаким мададкор бўлгай билик,
ЖАҲҲОН ШУҒЛИДАН бори чеккай илик!

ОНАНИ ТОЖДЕК БОШГА КЎТАРГАН ШОҲ!

Онасини севмаган жонлар
Ўз болаларининг тақдирига қайғурармикинлар!!
Жаҳонда бирон-бир она
«Ўзга миллатлар оналарини йиғлатиб, бахтингни топ, болам»
дермикан ўз фарзандига!
Уларнинг тилини, динини, одатларини йўқот дермикан!
Балки у шундай деганда ҳам
бундан топган бахти қанчага бораркан!
Отабозор, онабозор тоифа, умуман,
қорни тўядиган томонга оғиб кетаберадиганлар
одамзод учун хатарли махлуқлардир.
Отасини-онасини, туққан ерини азиз тутмайдиганлар
учун
оламда азиз бирон нарса бўларми ўзи!!
Искандарнинг олам забти деб босган йўлларининг бошимиз она пойига эгилгунчалик, етгунчалик маъноси, қиймати борми!
«Будур сўзки, кўп фурқатинг истадим.
Йироқлик била меҳнатинг истадим.
Демон қилсам эрди ўғуллик санга,
Қабул айласам эрди қуллуқ санга,
Санга айлабон хоки даргоҳлик,
Анинг отин этсам эрди шоҳлик...»

ЁШЛАРНИ ДАВЛАТ ИШЛАРИГА ФАОЛ УНДАГАН УСТОЗ

ўз халқининг улуг кишиларини ўзларига ўринбосарлар тайёр этишга чақиради!
Қайсидир авлодини қаровсиз қўйган халқ
бу йўқотиш, бу ўпирилишни
бир асрда ҳам тўлдириши қийин!
Миллатнинг, давлатнинг устиворлиги учун
узоқ-яқин, катта-кичик демай, танлаб, инониб,
кўпчиликни ўйлаб биладиган ёш, соғлом ворислар
изланг, топинг!
Бўладиган болалар бордир, белгилидирлар:
Кичик ёшлик, аммо улуг қадрлик,
Ҳилолида маълум ўлуб бадрлик. (б. — тўлишиш)
Не шер бўлсун кичик гар улуг,
Эрур савлати бирла эл қайғулуг.
Улус чехраи оламафрузидин,
«Билур йил келишини наврўзидин!»

ЭЛ НАЗАРИ ТЕГИБ ОЛИЙ МАҚОМГА КЎТАРИЛГАН ЗОТ!

Адолатга ўзини, сўзини, кўзини ўргатган киши!
Қандоқ эришди, не-не шоҳлар, жаҳонгирлар
орзу эта билмаган мавқега!!
Бу на камолат, маданият, олийжаноблик!
Қайси бир абадий қудратнинг тантанаси ўзи
бу улуг сиймонинг тўғилиши!
Миннатдормиз иккинчи бир қуёшини
ҳада этган қуёшдан!
Нега ухлайсан халқим, нега!
Кечаларинг ҳам ёруғ-ку мундоқ боқсанг!
Нега мунча босинқираш, тушда юлдуз талашиш!
Сени мунча қўрқитиб ташлаган ким!
Нимани ахтарасан мунча гарангсиб!!
Нимани, а кимни!
Одил шоҳними,
Адл замониними,
Боқий қонунчиликними!
Қара, оч, варақла, «Хамса» саҳифаларини!

Алишер Навоий ўзи табрикламаяптими
Тур, уйғон, ўзингни ростла, қолоқликдан қутул,
чин янгилашиш, ошкоралик замони келди деб!

Ўзинг танла, сайла энди

Эрк, Адолат, Мустақиллик, Тенглик, Дўстлик, Тинчлик
номли шоҳларни!

Қаю шаҳки йўқ адл ила дод анга,
Улус бирла мулк ўлмас обод анга.

Агар бор эрса поклик нияти,
Анга ёр ўлур поклар ҳиммати,
Керак оғзи поку сўзи доғи пок,
Яна кўнгли поку кўзи доғи пок!

ОЛАМДА БИРОН ИШ ЯШИРИН ҚОЛМАСЛИГИНИ БИЛГАН

ошкораликни шиор тутади.

Ошкоралик фақатгина шоҳга ёки фуқарога
бор гапни очик айта билишгина эмас!

Ошкоралик ҳалол ошни кўчада ейиш эмас,
ҳалол виждонни ошкор этиш!

Ошкоралик — одамнинг ўз эркинлигини сезиши,
шунга имкон олишидир.

Ошкоралик — ҳар бир саъий ҳаракати учун руҳ
масъулияти!

Ошкоралик — тенгликдир!

Бошчи не ҳаракат қилса эл шуни такрорлайди.

Ҳамма нарса сени яратган табиатнинг кўзи ўнгида-ку!

Қаерга яширинганининг не фарқи бор!

Шундай жойни топиб бўладими!

Керак, топса ул бир андоқ ўрун,
Ки бўлғай иши тенгридин яшурун.

ЎЗБЕК ХАЛҚИНИНГ ОТАСИ

ҳар бир фарзанди Алишердек комил бўлишини тилар!
Ҳар бир фарзандининг ўз ерига, элига пайвандлигини
истар!

Ҳар бир фарзандининг оламини таниши ва оламга
танилишини талаб этар!

Ҳар бир фарзанд бир-бирини, бутун элини
ҳимоя, ардоқ, эъзоз қила билишини буюрар!

Ёмонга жазонинг, яхшига эъзознинг нақд берилишини
сўрар!

Токи бирон бир ишнинг охири мубҳам қолмасин!

Ҳақсизлик, офат, гуноҳ кимдан, қаёқдан
келаётганини бил, билмасанг,

олдинга одим отишининг имкони йўқ!

Адолат била элни қил баҳраманд,

Ки яхшига кетсун ёмондин газанд.

Навосиз улуснинг навобахши бўл,

Навоий ёмон бўлса сен яхши бўл!

Чу давронга йўқдур бақову сабот,

Ҳам андин эрур бевафороқ ҳаёт.

Мен бўлсаму бўлмасам ошкор,

Бу сўзларни қўйдим санга ёдгор!

(г. — зиён)

1987, январь-июнь

«МИНГ БИР ЁҒДУ» ҲАҚИДА

Омон Матжоннинг «Минг бир ёғду» деб аталган маърифий достонини ўқир эканман, хаёлимга адабиёт ҳақида кўпдан бери айланиб юрган бир баҳс келди. Биз ҳар хил йиғинларда, анжуманларда, мақола ва китобларда «адабиётнинг халқ олдидаги қарзи кўпайиб кетяпти, бу қарзни узиш учун астойдил курашайлик!» қабилдаги чақириқларни кўп эшитамиз. Бу қарзи тушмагур қизиқ — у камайиш ўрнига йил сайин ортиб боради. Бу аҳволда уни, умуман, узиб бўлармикан?.. Лекин масалага бироз бошқача қараб кўрайлик. Умуман, шу гап тўғримикин? Умуман, адабиётнинг бирор кимсадан қарзи бормикин? Тузукроқ ўйлаб кўрилса, адабиёт халқдан эмас, одамлар, китобхонлар адабиётдан қарздор экани аён бўлмайди. Ахир, шу пайтгача яшаб ўтган юзлаб сўз санъаткорлари фақат Ғарбдагина эмас, Шарқда ҳам асрлар давомида инсон ҳаётининг ҳамма томонларини акс эттириб келдилар-ку! Улар инсон шаънига доғ туширадиган нимаики иллат бўлса уни ҳар хил шаклда фош қилиб, танқид қилиб, рад этиб келдилар ва инсонни улўғлайдиган нимаики фазилат бўлса, уни мадҳ этиб, қўллаб-қувватлаб, тарғиб қилиб келдилар. Бутун Шарқ ва бутун Ғарб адабиёти ўзининг энг яхши намуналарида мудом инсоний камолотнинг тарғиботчилари бўлиб келмоқдалар. Қанчадан-қанча улўғ шоирлар, мутафаккирлар, донишмандлар ёна-ёна инсонни яхши бўлишга қақирганлар. Қақирганларгина эмас, қандай қилиб яхши бўлиш йўлларини ҳам кўрсатиб кетганлар. Агар китобхонлар, одамлар, эллар ва элатлар, қавмлар ва қабилалар адабиёт айтган гапларнинг ҳаммаси эмас, мингдан бирига амал қилганларида ҳам аллақачон дунёдаги ҳаёт қанчалар ўзгариб кетган бўларди? Аллақачон ҳаётдан нодонлик ва жаҳолат тимсоллари ўчиб кетган бўлармиди, бахиллик ва ҳасад уруғлари қуриб кетармиди, ҳаммаёқда меҳр, шафқат ва эзгулик салтанати вужудга келган бўлармиди? Ана энди ким кимдан қарздор эканини ўзингиз қиёс қилаверинг.

Омон Матжоннинг янги асари мени яна бир марта шу ҳақиқатнинг чинлигига амин қилди. Бундан беш аср аввал яшаб ўтган буюк бобомиз инсон ҳақида куйиб-ёниб шу қадар теран фикрлаган эканки, унинг баркамол бўлишини шу қадар эҳтирос билан орзу қилган эканки, бу йўлда шунчалар доно ўғитларни айтиб кетган эканки, бугун улар билан танишиб, ҳазрат Алишер олдидаги қарзимиз жуда катта эканини яна бир бор чуқур ҳис қиламиз, ҳис қиламизгина эмас, унинг ўғитларига жиндай бўлса-да амал қилишга эҳтиёж сезамиз.

Омон Матжоннинг «Минг бир ёғду» достони яна бир ҳақиқатни теранроқ англаб олишимизга ундайди. Алишер Навоий «Хамса» достонини, асосан, ривоятлар ва афсоналар асосида яратган. Лайли ва Мажнун, Фарҳод ва Ширин қиссалари бир неча асрлик тарихга эга. Шунингдек, Баҳроми Гўр, Искандар Зулқарнайн воқеалари ҳам кўҳна тарихнинг жуда қадимий саҳифаларидан олинган. Лекин шоир эртак тўқиган бўлса-да, ривоят ва афсоналарни назмга солиб, умуман қайта тартиблаган бўлса-да, улар ёрдамида инсон ҳақидаги ҳақиқатни айтган экан. Бир чеккаси, «Хамса»да инсон ҳақидаги улуғ ҳақиқат, унинг қалби, бу қалбнинг беҳисоб қирралари, улардан кечадиган ранго-ранг туйғулар ва ҳислар ҳақидаги ҳақиқат мужассам бўлгани учун ҳам бу асар ҳамон яшаб келмоқда. Буюкликнинг бир белгиси умрбоқийликдир. Шу пайтга қадар Алишер Навоий ҳақида ҳар хил мамлакатларда ҳар хил олимлар минглаб тадқиқотлар яратишди. Бир қарашда, Алишер Навоий ҳаётининг ҳам, ижодининг ҳам бизга қоронғи бирон жиҳати қолмагандай, унга тааллуқли ҳамма нарсани аллақачон билиб олгандекмиз. Лекин бунга қарангки, ҳали ҳаммасини ўрганиб бўлганимиз йўқ экан. Буюк ижодкорларнинг мероси бамисоли ҳудудсиз бир уммонга ўхшайди — шу пайтгача ундан бир пиёлагина, борингки, бир косагина олиб, истифода этганга ўхшаймиз. Бу уммони азимни охиригача шимириб битириш наинки бир одамнинг, бутун бир авлоднинг ҳам қўлидан келмайди. Бу жиҳатдан Омон Матжон мутлақо ҳақ. Ҳар бир янги даврнинг олими, ҳар бир янги авлоднинг тадқиқотчиси «Хамса»га пок ниятлар билан ёндашар экан, бу улуғ асар унинг нигоҳи қаршисида ўзининг янги-янги қирраларини, янги-янги жилоларини намоён этаверади.

Омон Матжон достони ҳақида гапирадиган бўлсак, унинг ўзига хос томони шундаки, истеъдодли шоир ўз устозининг меросига бутунлай кутилмаган бир жиҳатдан ёндашипти ва «Хамса»даги айрим парчаларни ва ҳатто бандларни, байтларни тамомила янгича бир тарзда талқин қилипти. «Минг бир ёғду» — бизга замондош шоирнинг ўз даври, ўз муҳити ҳақида ўйларидан таркиб топган. Фақат бу ўйларни «Хамса»даги битикларнинг ёғдуси шуълалантириб туради. Омон Матжон «Хамса»ни замондошимиз кўзи билан ўқиб чиққан ва унинг бугун ҳам тароватини йўқотмаган, бугун ҳам бизни фаолиятга ундайдиган томонларини топа олган. Шуниси қизиқки, Омон Матжоннинг шарҳлари ёрдамида Навоийнинг парчалари худди куни кеча ёзилгандек, худди бизнинг ишларимизни назарга олиб айтилгандек туюлади. Бу фикрни исботлаш учун мисол келтираман десам, Омон Матжоннинг достонини бутунлай кўчириб чиқиш керак бўларди. Шундай бўлса-да, бир мисол келтирмай ўтолмайман. Бу мисолда Навоийнинг «Фарҳод ва Ширин» достонидан олинган ва жуда кенг тарқалган машҳур байтига («илми сақлабон неткумдир охир, олиб тупроққа кетгумдир охир») шундай шарҳ берилганки, натижада бу ҳикмат гоят замонавий қиммат касб этган. Ҳа, достонда ана шундай оригинал шарҳлар, Навоий парчалари туфайли туғилган бугунги кунимиз ҳақидаги безовта ўйлар, нотинч туйғулар анчагина. Булар Омон Матжоннинг достони шунчаки шарҳ ва талқин даражасида қолмаганини, балки мустақил асар даражасига кўтарилганини кўрсатади. «Минг бир ёғду»ни ўқиб чиқиб, биз замондош шоиримиздан буюк Навоийни бизга, бизнинг кунларимизга яна бир жиҳатдан яқинлаштириб бергани учун миннатдор бўламиз. «Минг бир ёғду» бизни яна бир карра ҳазрат Алишернинг тенгсиз буюклиги ҳақида ўйлашга, бу буюкликнинг сири, биринчи навбатда, унинг том маънодаги гуманизмида эканини англашга ундайди ва айни чоқда ўзимиз ҳақимизда, бугунги тирикчилигимиз ҳақида ҳам яна чуқурроқ ўйлашга чақиради.

«Минг бир ёғду»нинг ёзилишига ҳам сабаб, ҳам манба бўлган «Хамса» ҳақида ҳам бир оғиз гап. Маълумки, кўпчилик халқлар ўз тарихларида муайян аҳамиятга эга бўлган муаллифларнинг яратган асарларини, уларнинг туғилган кунларини, ёки халқ оғзаки ижоди дурдоналарининг яратилиш саналарини қонун билан ихоталаб, ҳақли равишда байрам қиладилар. «Игорь жангномаси», «Йўлбарс терисини ёпинган паҳлавон» асарларининг саналари иттифоқ миқёсида нишонланганлиги фикримизнинг далилидир. Алишер Навоий «Хамса»сининг 500 йиллиги (1984 й.) ҳам байрам қилинганда кўп хайрли иш бўларди. Афсуски, бунга керагича эътибор берилмади. Ваҳоланки, «Хамса» ҳар томонлама олганда ҳам улқан анжуманларга муносиб асар. Бунинг устига 500 йил оз вақт эмас, иқрор бўлмоғимиз керакки, ҳамма бадий асарлар ҳам бу қадар умрзоқ бўлавермайди. Шундай экан, Алишер Навоий ҳамда унинг асарлари билан боғлиқ саналарга сал эътиборлироқ бўлайлик, ўша табарруқ кунларни одатдаги кунларимиз каби ўтказиб юбормайлик дейман.

Озод Шарафиддинов

Эх, унга қолса манави кимсасиз, бирортасининг яғири қичиган эшаги қумга юмалаб, қашингани тушов узиб келиб қолмаса, одам зоти камдан-кам оёқ босадиган жазирама қумлоқда ёлғиз сўппайиб ўтирармиди. Бунинг устига кун овқатни тезак, ўтинсиз пиширадиган даражда иссиқ, шундоққина тумшугининг тагида муздай, лиммо-лим кўл «Туш! Тушсанг-чи!», дегандек бир чиройли тўлқинлаб турган бўлса, Ҳикмат-ку аллақачон ўша ёқда, ҳойнаҳой, нима сабабдан тушганини ҳам унутиб, кўзига чиройлироқ кўринган бирорта балиқнинг кетидан ҳадеб қувиб юргандир. Узи ана шунақа — «чиройли» нарсаларга ўлардек ўч у. Ана, тунув кунни, ўзлари мактабга кеч қолишяпти-ю, бунинг икки кўзи нуқул олма тергани-терган: «Вуй, анави ўриқни қара!», «Вуй, манави ёнғоқни қара!», «И-и, ана, ана, мушук!..» «Э, манунча ирғишламасанг, кўзингга қарасанг-чи!», деб жеркисанг, «Чиройли-да!», дейди. Нимаси чиройли экан ўша ўрик билан ёнғоқнинг? Озиб-ёзиб, бир ўрик ёки ёнғоққа тўймоқчи бўлиб, «меҳмон»га чиққудек бўлсанг, тамом ҳамма ёғингни шилиб юборса, шим ёки кўйлак-пўйлагинг шох-поҳига илиниб қолгудек бўлса албатта бирор парчасини «эсдалик»га олиб қолмай қўймаса. Мушукнинг-чи, қаери чиройли экан мушукнинг? Доим қоп-қора кўмирга беланиб юрадиган оёқларими, ё қишлоқ четига тегирмонда сичқон пойлайвериб киртайиб кетган кўзларими?.. Мушуккаки шунчалик шайтонладими, сичқон ёки каламуш-паламушнинг фарқига ҳам бормаса керак. Жуда ғалати бола-да, ўзи шу Ҳикмат. Салкам тўрт кундан бери билиб олгани шу: «Туш! Туш! Туш!..» Худди у атай, Ҳикматнинг жиғига тегиш, жаҳлни чиқариб қўйиб, кейин ётволиб томоша қилиш учунгина сувга тушмаётгандек. Англамайдики, у ҳам ўзига ўхшаган бола, ўрик билан ёнғоқ кўзига чиройли кўринмаса ҳам дафтарида «икки» уникига қараганда камроқ, ўқитувчилар ҳам дарсда кўпроқ уни макташади; унинг ҳам жазирама офтобда жижғанақ бўлгиси эмас, муздай кўл сувида чўмилгиси, бирорта кўзига чиройлироқ кўринган балиқнинг кетидан қувлагиси келади. Ёки юзонғичликда Ҳикматдан ўзиб кетишга ҳоли етмайдини унинг? Етади, Ҳикмат ким бўпти, кўлдаги энг юзонғич балиқни ҳам доғда қолдиришга етади қурби — агар сузишни ўрганиб, Ҳикмат ва ўша юзонғичларнинг юзонғичи билан бахс бойлашга аҳд қилса! Афсуски, сузишни билмайди-да, салкам тўрт кундан бери Ҳикматнинг «Туш! Туш»лаб, қуйиб-пишининг сабаби ҳам шу; сузишни ўрганиб, оғзига уриб ташлай деса сувга тушиш тугул ҳатто яқин боришга ҳам юраги қурғур бетламайди, гўё кўл-кўл эмас, очликдан ютиниб, унинг келишини пойлаб ётган каттакон жайҳун балиғу у сал яқинлашгудек бўлса ҳам «ҳап» этиб ютиб юборди; шу сабаб қайноқ, саргимтир қумга кўксини бериб ётиш ва ундан ҳам иссиқроқ офтобда қумдек сарғайишга мажбур у — то дўсти Ҳикмат улкан балиқ комидан қайтиб чиққунча.

«Уф-ф, қачон чиқаркану?! Зерикиб ўласан-ку, одам!»

У қумга узала тушгани кўйи, дарров қаёқдандир пайдо бўла қолган ва қишлоқ адоғидаги ёнғоқзор томон оҳиста сузиб кетаётган яккам-дуккам оқиш булутларни кузатиб ётди. Бир неча муддат кузатиб, англадики... ҳар битта булут нимагадир ўхшар экан! Бирини нокка ўхшатди, иккинчисига тўнкариб қўйилган тоғора тусини берди. Учинчиси, сал «бақалоқроғи» эса анави Соли тўнкага ўхшар экан. Ухшаш ҳам гапми, худди ўзи-я! Ана, қорни, ана, хумдек боши, ҳозиргина қозондан олинган хасипга ўхшаш биққи кўллари... Қизиқ, булутлар кетаётиб йўл-йўлакай ёнғоқзорга ҳам қўниб ўтиришармикан, ё... Йўф-э, қўниб ўтишса кераг-ов. Ҳар қалай, ким — ким-у, аммо Соли шундоқ, оғзини очи-иб, қа-

ра-аб ўтиб кетмасди. Ҳазилми, шундоққина оёғи тагида кафтдек бўлиб етилган, Ҳикматга ўхшаган шаҳарликларнинг фақат тушигагина кирадиган бир ёнғоқзор ястаниб ётса-ю, у... Йў-ўқ, қара-аб, оғзини очи-иб ўтиб кетмасди Соли, шундай қулай вазиятни қўлдан бой берадиган анойи-аҳмоқлардан эмас у, вақти зиқ бўлса ҳам, уйда ойиси шаҳардан музқаймоқ келтириб кутиб ўтирган бўлса ҳам бир карра қўнарди ёнғоқзорга: устига устак, қоровул чолнинг ҳам уни пайқаши маҳол, ўғри ёнғоғига осмондан тушишини туш кўриптими у, то шохларнинг шитирлашига алағда бўлиб, бу шитир одатдагидек кўл ёки эски тегирмон томондан эмас, шундоққина қулоғининг тагидан келаётганини англаб етгунича Соли кенгурунинг қорнидаги халтадай келадиган папкасини, кўйлак-иштонидеги сон-саноксиз киссаларию иштонининг ичигади «ўғри» чўнтагини, ҳатто лунжини ҳам ёнғоққа тўлдиришга улгуради. Сўнгра...

Бола синфдоши ва унинг унча-мунчага тўймайдиган кўзи хусусидаги ўйларини ниҳоялай олмайди — Соли тўнка қоровул чолнинг кўзини шамғалат қилиб ғордек лунжию иштонининг ичигади антиқа «ўғри» чўнтагини ёнғоққа тўлдириши билан бурнига чертса йиқилгудек бўлиб, эмаклаб-семаклаб Ҳикмат чиқади ва тамоми сув томчилаб турган баданини кафллари билан ишқаганча «уҳ-уҳ»лаб келиб, унинг ёғинасига чўк тушади.

Худди Ҳикмат кўлдан зил-замбил сандиқни судраб чиқаётгану шу боис йиқилиб, эмаклаб қолгандек шошиб бошини кўтаради бола, аммо ошнасининг бўм-бўш кўллари ва қумда филдирак остида қолиб мажақланган қурбақага ўхшаш ажи-бужи из қолдириб келаётган оёқларига кўзи тушгач, ҳовлиққанлигини сездирмаслик учун бошини елкалари ичига олади.

— Ҳа, — дейди хиёл бир кўзини қисиб, эркин, — мунча? Яна биронта мушукни кўриб-пўриб қолдингми?

— А? — дея анграйиб қарайди унга бошини бир томонга ташлаганча ҳадеб чап қулоғини ишқалаётган Ҳикмат; овози титраб, тишлари алланечук тақиллаб кетади. — Э, й-йў-ўқ, анави, ҳалиги... ғалчаликлар бор-ку, ана ўшаларни кўриб қолдим. Ёнғоқ ўғирлагани келишаётган экан яна. Биттасиям тузукроқ сузишни билмайдий-ей. Ҳаммалари пашшага ўхшаб битта кичкина баллончага ёпишиб олишпти. Юр, дейишди. Бормадим.

Ғалча — кўлнинг нариги бетидаги қишлоқ, у ерлик болалар ҳам доим ёнғоқ ўғирлагани шуёққа келишади. Сувдан борамиз, қоровул сезмайди, деб ўйлашса керак-да, ўзларидаям ёнғоқзор бор-а, бўлмаса. Ёнғоқзорки, уларникига учта келади, меваси ҳам катта пиёладай-пиёладай, мағзи тўлиқ. Бэ-э, улар ҳам аҳмоқ эмас, тайёр ёнғоқларини ўғирлатиб қўйиб, оғизларини очи-иб қараб туришмайди, тез-тез ўтиб туришади Ғалча томонларга ёнғоқхўрликка. Ғалчаликларнинг қоровули бизникига қараганда гўл, аҳмоқ, кейин барча қоровулнинг ҳам бир хилда ақлли бўлиши мумкин эмас, сувдан боришимизни қаёқдан билиб ўтирибди, деб хом хаёл қилишади-да улар ҳам. Билишмайдики, улар ўйлаганчалик анойи эмас қоровул зоти, агар у кўлнинг нариги юзидаги ёнғоқзорни қўриқласа ҳам; умуман, қоровул зотидан ақллироқ, сезгирроқ одам бўлмайди ўзи оламда, дўконга бориб нимадир олгани кирган харидорни алдаса бўлади, дарсга тайёрланмаганлигининг сабабини сўраган муаллимни алдаса бўлади, ниҳоя қишлоқдан чиқаверишдаги дўнгда узала тушганча, кун бўйи ўтган-кетганнинг юрагини дуқиллатиб ётадиган Ҳожи қассобнинг сўқимдай итини ҳам бир бало қилиб алдаб ўтиб кетса бўлади, аммо қоровулни алдаб бўлмайди ҳеч қачон, уни алдашни кўзлаганининг ўзи алдади; йўқ, анойи эмас қоровул, ўғри анойи бўлиши мумкин, кўзни шамғалат қилиб туриб, ўртоғининг бирор

чиройлироқ ўйинчоғини шилиб кетишни ўйлаган анойи бўлиши мумкин, лекин қоровул... Қўлдан чиқиб, бўрдоқига боқилаётган кўзичоқнинг думбасига монанд кетларини «кўз-кўз» қилганча, атай шунча ердан липпаларига қистириб кўтариб келишган сузма халталарини ёнғоққа тўлдиригунларига қадар қўйиб беради-да, халталари ёнғоққа тўлгач...

— Ҳе-е, борганингдаям роса маза қилардинг-да! — дейди бола баногоҳ кўз олдига келган ғаройиб фожейи саҳнадан ўзини тутолмай кулиб. — Бопларди-да роса қоровул чол. Ўзини ўлардай қўли қичиб, кўзи тўрт бўлиб пойлаб ўтирган бўлса керак ҳозир.

— Йў-ўқ, — дейди Ҳикмат ажйри қулоғидаги сувдан халос бўлиб, қўлини бошига ёстиқ қилганча боланинг ёнига узала туршаркан, бепарво. — Қишлоққа тушиб кетганмиш-ку эрталаб. Сигири туғиб қўйганмиш-ку. Ушани кўргани бўлса керак-да. Бирйўла иккита — эгизак туққанмиш-эй.

Орага жимлик чўқади яна. Ҳикмат уф тортиб юзини кафтлари билан тўсганча қуёшга орқа ўгириб олади — ҳозиргина совуқ қотиб, тишлари бемажол такиллаб турган одам энди иссиқдан лоҳас бўла бошлайди!

— Ҳе, менга қара, Алиш, — дейди у, — шу тиллани топмасак нима бўлади, а?

Ётган еридан аста бошини кўтариб, ғалати қараш қилади унга бола.

— Нима бўларди, анави Зебочанг тақинчоқсиз қолади-да, — деб жавоб беради ўхшатиб.

— Нима? — Ҳикматнинг кўзлари нақ косасидан чиқиб кетай дейди. — Нега меники бўларкан у?

— Нима, меникими бўлмаса? Ушанга ёқаман деб ўлиб-тирилиб сувга калла ташлаётган ким? Топган кизингни-ю...

— Сен қаёқдан биласан? — деб тўнғиллайди Ҳикмат ҳурпайиб. — Зебо яхши. Кейин... Кейин... чи...

— Бўлди, бўлди, қўй, оғзингни оғритма, у ёғини айтмасанг ҳам бўлади: «...Чиройли-ку?!» «Ўрик ҳам чиройли, мушук ҳам чиройли, ёнғоқ ҳам, қовоқ ҳам, товоқ ҳам... чиройли, ҳамма нарса чиройли, хунук нарсанинг ўзи йўқ!.. Жуда қизиқ бола-да, э, шу Ҳикмат. Йўқ, қизиқ эмас, ғалати. Э-э, қизиқ ҳам, ғалати ҳам эмас, йўқ; «ҳалигинака», са-ал эсини еганроқ. Йўқса анави сичқончани чиройли деб ўшани устида ўлиб-тирилармиди?.. Майли, ўрик чиройли бўлақолсин, ёнғоқ бўла қолсин, майли — «мехмондўст» бўлишмасаям, ҳар қалай бир бало қилиб узиб еса ёки ўйнаса бўлади уларни, ҳар қалай нафлари бор; ҳатто мушук ҳам чиройли бўла қолсин, майли — бировга бир чақалик фойдаси тегмасаям, зарари ҳам йўқ унинг, эртаю кеч тегирмонда, у пайдо бўлгани ҳамон бир чеккадаги тангадек кавакка уриб кетган сичқонни кўзлари тешилиб пойлагани-пойлаган; лекин ўзинглар айтинглар, Зебонинг нимаси чиройли, а, нимаси? Кўзлари қоп-қора, дум-думалоқ — сичқоннинг кўзлари; қошлари ингичка, сарғиш, кундузи чироқ ёқиб қарасангиз ҳам кўринмайди — сичқоннинг қошлари; бурни ҳам кичкина, бир чимдим, худди иккита ип ўтадиган тешикли тугмача дейсиз — сичқоннинг бурни; сочлари эса қизғиш, калта, битта қилиб ўрилиб орқасига ташланган — сичқоннинг думи!.. Бошларида оқ дуррача, устиларида — узу-ун, этаги ерни ўпувчи қордек оқ ғалат, елкаларида — ичига ҳар хил доридан бўшаган шишачалар солинган халта — ҳамма ёқлари оқ — ҳар куни мактабга қоровул чолнинг эшиги ғичирламасдан келиб, синф эшигига қаққалинган қоқиқдек туриб олдидилар: «Кўлингни кўрсат-чи? Тирноғингни кўрсат-чи? Пайпоғингни еч-чи? Чи-чи-чи? Чи-чи-чи?..» Мана, ўзинглар айтинглар, нимаси сичқонмас-а, нимаси? Агар ҳозир тегирмонда ошқозони билан видолашаётган анави

мушук хабар топиб қолса борми бундан!.. Хайриятки, Ҳикматнинг бахтига билмайди, йўқса кимга тилла топиб беради у?..

— Э, ўзингни қийнаб қидириб юрасанми?! — дейди бола худди оғайнисининг ниятидан энсаси қотгандек. — Ана, ойингнинг тақинчоқлари, сўраб обориб бера қол. Хурсандлигидан ўлиб қолади Зебо.

— Вой, тентаг-эй! — Ҳикмат ошнасининг устидан кулишга важ топганидан ўзича оғзи қулоғида илжайди. — Ойингники обориб бер эмиш. Ўлдириб қўя қоларлар, нима деяпсан сен. Ана, зўр бўлсанг ўзинг обориб бер ойингникини? Ҳе-е, эплаёлмайсан-да!

Бола кўзини олиб қочади ундан, худди бир айб иш қилиб қўйгандек ерга қарайди. Ўзининг ҳар хил тақинчоғу зеб-зийнатлардан холи ойисини эслайди, Ҳикматнинг ойисига уни хаёлан таққослайди аниқроғи: оёғин, оёқлари ингичка, қўллари узун, кафтлари ёнғоқ пўстидек ғадир-будур — силаса, нақ терингни ситиб олгудек. Лекин қани энди силаса?! Силамайди, ҳеч бўлмаса кўнгил учун бундоқ номига тегиб ҳам қўймайди — худди унинг терисини ситиб олишдан чўчигандек! Сигирларининг пашша талаган елинини силайди, укаларининг шиптиру балчиққа ботган иштонларини ҳар куни тоғорага босиб юз марталаб ғижимлаб ювади бу қўллар, ҳатто бир неча дафъа сигир-бузоқларининг ҳўл тезагини тўплаб, қумолоқлагани ҳам бор; аммо... Ахир бир пайтлар ойисининг ҳам тақинчоқлари бўларди. Тўғри, Ҳикматнинг ойисиникидан камроқ, боз устига хунуқроқ ҳам эди улар, лекин барибир бор эди-ку? Ҳозир қани у тақинчоқлар? Нега ойиси тақмайди уларни?.. Ҳа, ҳозир таққани билан барибир зиғирчаям ярашмасди унга, дея хаёлан тан олади бола. Лекин илгарилари ярашарди-ку?! Ҳа, ярашарди, ҳар байрам дадаси, ойиси учалови ясан-тусан қилишиб шаҳарга тушишарди. Эҳ-ҳе, шаҳарда шунақанги нарсалар бўлардики, у ёғини таърифлашга сўз йўқ!.. Эҳ, у пайтлар дадаси ҳам бўлакча эди-да. Тўғри, ҳозир ҳам кундуз кунлари мўминтойгина бўлиб юради, лабидан синиқ бўлса ҳам табассум қочмайди; лекин кеч кириши билан судралиб кўчага чиқиб кетадию бир соат ўтар-ўтмай бурни, юзи, кўзлари қип-қизил, гандираклар кириб келади. Лабидаги бояги синиқ табассум ўрнида аллақандай таърифлаб бўлмас мунг, бир қўли билан деворга омонатгина тиранганча гандираклай-гандираклай келиб ноҳосдан ўчоқбошидаги тезак уюмига туртилиб кетади — одам бўйи тезак уюми худди тоғ кўчкисидек шувиллаб унинг устига ағанайди; эшикдан кирмасидан тешиқдан пешонаси ғурра бўлганидан аламзада, ўрнидан қоқила-туртина тура солиб, ўчоқ устидаги чўян қозонни қопқоқ-мопқоғи билан ҳовли ўртасига улоқтиради у; қозон даранглаб ерга тушгани ҳамон уларининг девори ортида ҳар хил бошлар пайдо бўлади: сочли, сочсиз, қўтир, тақир... Бошлар-ку, турфа хил-а, лекин улардан сал пастроқда ғалати йилтираб турган кўзларнинг ҳаммаси қуйиб қўйгандек бир тус: аллақандай совуқ, жонсиз; гўё бу бошларнинг соҳиблари одамлар эмас, қиш куни болабақра ҳар ер-ҳар ерга ясаб ташлаган қорбоболару тиқилинчда кўмир топилмай, кўзлари ўрнига ҳам сабзи тиқиб қўя қолишган... «Бўлди-и! Тамом!.. — деч қичқиради дадаси йиғламсираб, бурнини қўйлагининг енига артиб. — Яшолмайман бўлак! Ўлдираман ўзимни!..» Овозни эшитиб оғилдан ойиси югуриб чиқади, ичкаридан — у. Аллақачон шимини тутиб турган чилвирни ҳам ечиб, қуйиб-пишиб уни ҳовли саҳнидаги токка илшига уринаётган бўлади дадаси. Лекин муваффақиятсизликка учрайди биринчи уриниш — қўли токка етиб, чилвирни тўсиндан ошириши билан қайишсиз қолган шими тушиб кетадию у жонҳолатда чилвирни ерга ташлаб,

шимига ёпишади. «Ҳамма душман менга! Ҳамма ёмон кўради мени!», дея ғудранади у йиғламсираб, чилвирни қайта шимидан ўтказар экан. Шундай дейдиyo ўчоқбоши билан ток орасига ташланган тўсинда омонатгина осифлик турган чироққа чанг солади. Бир бурашдаёқ лампочкани уни тутиб турган қалпоқчадан суғуриб, отиб юборади-да, бармоғини қалпоқча ичига суқади. Лекин бу уриниши ҳам биринчисидан кам муваффақиятсизликка учрамайди — ойиси аллақачон, у тентираб кўчага чиқиб кетгани ҳаманоқ чироқни ичкаридан бутунлай ўчириб қўйган бўлади. Кетма-кет мағлубиятдан нияти пучга чиққан дадаси ўзини ерга отади энди. Бошини ерга уриб-уриб, қўллари билан ерни муштлаб-муштлаб ўкириб йиғлай бошлайди. Бу — энди хавфли, бунинг олди вақтида олинмаса бўлмайди: ойиси дод солиб ўзини унинг устига отади. «Войдо-од, одамлар! — деб қичқиради дадасининг бошини маҳкам бағрига босиб. — Улдириб қўяди-ку ахир ўзини! Алишер, айтсангчи ахир дадангга?!». Лекин нима дейди у дадасига? Нимани айтади? Нима деб айтсин? Бирор нима деб оғиз очишга ҳол-қуввати борми ҳозир унинг? Бошини ҳам қилган кўйи муштлири билан намчил кўзларини уқалаб, пиқиллаб турганига қарамай, ич-ичида ҳаммадан — ерга бош уриб, ёш боладай ўкираётган дадасиyo унинг тепасида овози борича дод-вой қилиб кўзёши тўкаётган ойисидан юз, минг чандон кўп йиғламаяптими у ахир!.. Ойиси буни билмайди. Билмайди буни дадаси — у ҳозир бошини ерга уриб ёролмаб ҳалак. Кўп ўтмай чарчаб ҳовуридан тушадиyo тумшугини зах ерга тираганча уйқуга кетади. Шу баробар девор ортидаги турфа тус бошлару эғизак кўзлар ҳам аста сирғалиб фанога фарқ бўлишади: «Эсиз, бугун жуда тез тугади кино!..»

— Ҳа-а, ўзинг-чи, ўзинг нима қиласан-а уни? — деб сўраб қолади бирдан Ҳикмат.

— Нимани? — дея саволни англамай, ҳайрон бўлиб қарайди унга бола.

— Нимани, нимани. Эсларидан чиқарибдилар-да дарров?..

Э, ҳа-а, ўшаними? У-ша-ни. Ушани бўлса... Гапини қаранглар «Нима қиласан уни?» эмиш! Нима, айтгани билан жуда тушуни қолармининг бунга сен? Умуман, билиб нима қиласан-а? Гап сенга чиройли буюммидики, аввал ўгириб-айлантириб томоша қилиб, кейин мактабдагиларнинг ҳам кўзини куйдириш учун (йўқса чиройлилиги қоладими унинг?) конфетдан бўшаган қозға яхшилаб ўраб иштонининг ичидаги «ўғри» чўнтагинга солиб қўйсанг. Агар жуда билмоқчи бўлсанг, ичинг куйиб кетаётган бўлса, майли, айтади, ана: нима қилса — қилади, лекин ҳар хил сичқончаларнинг йўқ қулоғи билан қўлини қидириб; тилини осилтириб югуриб юрмайди!.. Ҳикмат тугул унинг акаси ҳам етти ухлаб тушида кўрмаган шунақанги катта, шунақанги чиройли (ҳа, ҳа, чиройли!) бир ракета кўрдирадидики, уни кўрган одамнинг ҳуши бошидан учеди. Фақат дадаси, ойиси, укаларигина мустасно бундан. Ахир, улар учишади-да бу ракетада. Шартта ўтиришадиyo ҳайё-ҳуйт деб ҳар хил Қирол, Шухратпараст, Пиёнистаю Корчалонлардан холи сайёрани қидириб жўнашади, худди анави кинодаги бошдан охир юлдузма-юлдуз, сайёра-ма-сайёра учиб юрган Бола подшодек. Лекин Ерга қайтиб тушишмайди, йўқ; бирорта ҳали инсон оёғи етмаган сайёра ёки юлдузни топишадиyo ўша ерга макон қуришади; майли, кичкина, ҳатто ҳозир яшаётган ҳовлиларидан ҳам ўн, йигирма баробар кичкина бўла қолсин у сайёра, ишқилиб, ойиси, дадаси, укалари — олтовларига жой етса бўлди, анави турфа тус бошу эғизак кўзлар сиғишмаса бас. Бордиyo... бордиyo, агар бирор тасодиф бўлиб бош суқиб қолишса... Унда...

унда сайёра теграсини тикан сим билан шунақанги ўраб, маҳкамлаб ташлайдики, одам тугул қумурсқа ҳам бурун суқолмай қолади. Ана шунақа, оғайни!..

— Ана шунақа! — деб юборди бола бехосдан, хаёл билан бўлиб.

— А? — энди Ҳикмат анграйиб қарайди унга. — Нима дединг?

Бола мийғида илжаяди, илжаядиyo бошини қумга ташлаб кўзларини юмади. Саволига жавоб кутиб, яна бир неча муддат унинг оғзига анграйиб қараб туради. Ҳикмат, ошнасидан садо чиқавермагач, чуқур бир хўрсинадиyo қўлини ерга тираб аста ўрнидан кўзғалади...

Улар уч кундан буён хазина излашарди, Маржонқул тубидаги ҳар хил ўтлару бақатўнлар орасида «Мени ол! Ол мени!», деб кутиб ётган б е х и с о б х а з и н а н и ! ..

Биринчи бўлиб Ҳикматдан чиқди бу фикр. Бўлак кимдан ҳам чиқарди: биттаси хў-ўв шаҳарда минг йил бурун уларнинг телевизоридан берилган жосуслар ҳақидаги кинони ҳали-ҳануз кўриб, тугатолмай ўтирган бўлса, бошқаси мана бунақа қилиб «Уламан, саттор — тушмайман!», деб ётволган бўлса, яна балодек гап ҳам қайтарса: у десанг бу деса, бу десанг — у; бор-э, қуриб кетибдими сендан бўлак одам, деб ташлаб кетсанг ҳам бўлади-ю, лекин чиндан ҳам йўқ ундан бошқа одам, аниқроғи, бор-у, лекин бирортаси ҳам мос эмас Ҳикматнинг таъбиға: биттаси — мақтанчоқ, биттаси — ялинчоқ, яна биттаси — иштонининг ичидаги «ўғри» чўнтагидан бўлак ҳеч вақони кўрмайдиган очкўз; тўғри, бор биттаси, бор ҳам гапми, ҳар жиҳатдан мос унинг таъбиға: чиройли, устига устак аълочи, бировга бирор нарса деб ялинмайди, яна биров сўраса йўқ деб қизганмайди ҳам, ҳа, бор шундай одам лекин... минг афсуски, қиз бола-да, қиз болани эса бунақа ишларга аралаштириб бўлмайди, негаки, қиз бола хазина қидирмайди, қиз боланинг иши эмас хазина қидириш, хазина қидиришни ўғил болага чиқарган, ўғил бола хазина қидиради — қиз бола учун; тўғри, ўғил болалар ичида ҳам бор шундай одам, у ҳам бўлса — мана шу, сузишни билмайдиган, «у десанг,—бу, бу десанг — у» деб гап қайтариб турадиган, «Туш, ахир, ўргатай», десанг, «Уламан, саттор — тушмайман!», деб оёқ тираб туриб оладиган, лекин содиқликда фақат Шухрат билангина бахшлашадиган Алишер — Алиш; майли, сузишни билмасин, ўргатай деса йўқ деб қашанглик қилсин у, гап қайтарса ҳам майлига — ишқилиб, ёнидан жилмаса бас, ёлғиз қолдирмаса бўлгани, ҳеч бўлмаса кийимларини қўриқлаб ўтирар ахир, хазина топилиб қолгудек бўлса қирғоққа судраб чиқишга кўмаклашар, барибир топилдиқ тиллаларни ким биландир бўлишиш керак-ку, шунча тиллани бошига урадимми у, бир сиқими ҳам етиб ортади-да унга, қолганини майли, Алиш ола қолсин, тилла нега кераклигини бекитяпти, афтидан, қандайдир бир сири бўлса керак, демак, хазина ўзидан ҳам кўра кўпроқ Алишга зарурроқ, йўқса қайси аҳмоқ шу жазирамада йўқ тилла учун манави яланғоч қумлоққа келиб ўтирарди; ҳа, агар Алиш ҳам сузишни билганида хазина излаб топиш бирмунча осон кўчарди, албатта, лекин нима ҳам қила оларди, кўпчиликка теккан касал экан-да ўзи бу сузишни билмаслик, биттасиям бу қишлоқда бир тузук сузишни билмайди-ей, ё тавба, билганиям юрак ютиб келмайди кўлга, қаёқдаги лойқа босган бир гумда чўмилишади, нима эмиш, кўл узоқлик қилармиш уларга, то боргунларича оёқлари оғриб, чўмилишга мадорлари қолмасмиш, бунинг устига ўқитувчилари ҳам қаттиқ тайинлашганмиш, болалар, асло бора кўрманглар кўлга, кўл чуқур, кейин у ерда катта-катта,

тишлари болтадай акулалар бор, чўмилгани боргани сувга тушиши билан ҳап этиб ютиб юборади, деб; ҳаммаси бўлмаган гап, нима, кўлга бориб, чўмилиб, «катта-катта, тишлари болтадай ўткир» акуланинг қорнига кириб чиқишганаканми улар, қип-қизил ёлгон ҳаммаси, ўзи ўқитувчи зоти қачон рост гапирган эди жуда, мана у, шунча кундан бери сув остига юз мартадан ортиқроқ шўнғиб, кўрмади-ку акула тугул мундоқ тузукроқ итбалиқни ҳам, кейин қанақаям бўларди бу тангадеккина кўлнинг акуласи, мана шаҳарда, у сузишни ўрганган ерда, бор эди биттаси, Акула эди у ҳам; кийим ечиладиган хонага элдан бурун келиб, уст-бошини ечиб, тўрига шохдек ястаниб ўтириб оларди-да, эшикдан кириб келгани ҳузурга чорлаб, чўнтагини ковлаб, пулини бир-бир қоқиб олаверарди — солиқ соларди яъни, йўл солиғи, тушки овқат солиғи, кийим ечиладиган хона солиғи, кийим иллинадиган илгак солиғи, пули озларга — кампуллик, пули йўқларга пулсизлик солиқлари ва яна ҳоказо, ҳоказо солиқлар; ҳеч зоғ финг деб қаршилиқ кўрсатолмасди унга, ойиси ёки акасини етаклаб келиб адабини бердирадиган мард ҳам йўқ эди ҳатто, билишарди: мабодо шайтоннинг гапига кириб, унинг мўтабар номига шак келтиргудек бўлишса, айни сузишни машқ қилишаётган пайтлари сув остида, шундоққина оёқларининг тагида аллақандай ёвуз куч пайдо бўладию оёқларидан тортиб ёлқ дейишларига ҳам қўймай ҳовуз тубига олиб тушиб кетади, кишининг кўнглини беҳузур қилувчи бемаза сув билан шунақанги «мехмон» қиладики, кейин бир ойгача ойилари ёки акаларига бирор кимсаннинг устидан шикоят қилиш у ёқда турсин, тўғри гапларини ҳам тузукроқ тушунтириб айтолмайдиган бўлишади; ҳа, ўзиям Акуламисан Акула эди-да, қурғур, жабрдийда солиқ тўловчилар бекорга шундай деб ном беришмаганди унга, лекин Ҳикмат ҳам ҳазил эмас, ҳамманинг миясига ҳам келавермайди бунақа фикр — яъни кўлга тушиб олтин қидириш; тўғри, бир-бир адашиб келиб қолиши ҳам мумкин, лекин уни амалга ошириш... йў-ўқ, кимсан — Акуланинг ҳам имкониятидан йироқдаги нарса бу, негаки, шаҳарда кўл йўқ, кўл бўлмаганидан кейин қаердан ҳам қидирсин хазинани — анави шўринг қурғурлар сузишни (ва яна баъзи бир нарсаларни) ўрганадиган каталакдек гугурт қутисиданми ё ичида сувдан кўра шиша синиғи кўпроқ Бақаҳовузданми?.. Ҳикмат ҳам ўтирган бўларди-да ҳозир ўша мактабларининг биқинидаги зим-зиё кинохонада, уйларининг деворидаги гиламнинг ярмича келувчи, ҳаммаёғига пашша ўтириб ташлаган оқ матода бўлаётган югур-югуру бақир-чақирларга кўзини лўқ қили-иб. Эҳ-ҳе, ўзиям зап кинолар бўларди-да, Акуланинг ўткир тишларидан аллақандай бир мўъжиза билан омон қолган чақаларнинг ҳаммаси ўша ёққа кетарди, битта кинони ўн марта кўриб ҳам зерикмасди, асли зериктирмайдиган кинолар эди-да, номлари ҳар хил-у, лекин воқеалари қўйиб қўйгандек бир-бирга ўхшаш: кимдир ниманидир қидиради, яна кимдир ниманидир қидиришда унга ёрдам беради, бошқа бир кимдир уларга ҳалақит бериб, анави ниманидир якка ўзи эгаллаб олмоқчи бўлади; шундай қилиб, кимдир ниманидир қидираверади, яна кимдир ниманидир қидириб топишда унга қўйиб-чишиб ёрдам бераверади, бошқа бир кимдир эса ниманидир якка ўзи эгаллаб олмоқчи бўлиб уларга жонжаҳди билан ҳалақит қилаверади; шу таҳлит, охири кимдир ниманидир қидириб топади, нариги кимдир ниманидир қидириб топишда унга «яқиндан» ёрдам беради — ниятига етади, бошқа бир кимдир минг ҳалақит бергани билан уларга, барибир ниманидир ўзини қилиб ололмай, бармоғини сўриб қолаверади —

ниятига етолмайди. Ким билади қачонгача давом этарди бу узлуксиз қидируву ҳалақит беришлар, агар улар қишлоққа кўчиб кетишмаганида. Ҳаммаси худди кинолардагидек кўз очиб юмгунча юз берди: унча-мунчага киприк қоқмайдиган, унча-мунча билан тўхтаб гап алмашавермайдиган дадаси оддий-одатий кунларнинг бирида ишдан одатдагига хилоф равишда пиёда, яна бошидаги шляпаси қийшайиб, рангу рўйи докадек оқариб — ёқавайрон ҳолда қайтди, қайтдию ҳаммани ҳайрон қолдириб оёқ кийимини ҳам ечмай судралганча хонасига кириб кетди. Шу заҳотиёқ, юзига ташвиш аралаш таажжуб, ойиси ҳам унинг кетидан эргашди. Зум ўтмай, худди дадасидан тус олгандек, рангу рўйи бўзариб югуриб чиқдию даҳлиздаги телефонга ёпишди. Кечгача тинмади телефон трубкасининг шақир-шуқурию ойисининг ниҳоясиз оҳ-воҳлари, эрталабга қолмай йиғилди уйларига ҳамма — бир маҳалла нарида турадиган тоғаси ва унинг оғзидан сақич тушмайдиган бидирлоқ қиздан тортиб, номи бир эшитишда эсда қолмайдиган аллақандай тоғнинг орқасида яшовчи амакисигача; йиғилишдию кечгача бири олиб, бири қўйиб, алламбалолар устида тортишишди, сўнг бирдан ўтирган жойларидан сакраб туриб ағдар-тўнтар қилганча уйни йиғиштиришга тушиб кетишди ва эрталаб, нонуштага ҳам қолмай уларнинг кўч-кўронини ортган каттакон машина мана шу қишлоқ чегарасини кесиб ўтди. Келганлари заҳоти Ҳикматнинг нигоҳи илфган биринчи нарса — мана шу кўл бўлди. Андакроққа бориб яна баъзи бошқа нарсаларни ҳам илғади, хусусан, Ҳожо қассобнинг узун мўйлови ва Акуланинг тишидан ўткир катта пичоғини илғаб, ўзича бунга таъриф ҳам берган бўлди: худди Бармалейнинг ўзи-я, во-о-ой, мана мўйлови, мана пичоғи, мана у олтин ортган сон-саноксиз кемаларни одам-подами билан чўктириб юборган кўл, ҳа энди қароқчи бўлганидан кейин чўктиради-да, бўлак нима ҳам қиларди, чўктирмаса ким уни қароқчи деб атаб, жинидан қўрққандек қўрқарди ундан, ўзиям, кейинни ўйламасдан қаторасига чўктираверишганаканда, мана, охири жазоларини тортишибди — кема уруғи йўл бурмай қўйибди бу томонларга, лекин оғзидан ошини олиб бўлармиди бу қароқчи зотининг, дарров бирор нарса ўйлаб топишади: анави Бармалей бекорчиликдан қўй сўйишни машқ қилган ҳозир, одам сўйишга ўрганиб қолган-да, қонни кўрмаса туролмайдими: унинг одамлари бўлса тўр ташлаб кўлдаги балиқларни қийратишга ўтишган, ҳаммаси қанақадир шубҳали, худди кинодаги жосуслардек бошларини елкалари ичига яшириб, атрофга олазарак қараб юришади, гўё салгина эҳтиёткорликни йўқотишса бирортаси ердан чиқибми ёки осмондан тушибми, шартта чаккаларига тўппончасини тирайдию олдига солиб олиб кетади; ана, у кунни уч-тўрттасининг кетидан тилини осилтириб қувиб юрувди участкавой. Кейин кўлга қўйилган ном ҳам мана ман деб тасдиқлаб турибди Ҳикматнинг фикрини: **М а р ж о н к ў л ! . .** Тошариқда нима кўп? Тош кўп. Бақаҳовузда-чи? Бақа. Тўғри, ҳозир уларнинг барини битта қолдирмай кириб битиришган, бақа деган нарса қолмаган у ерда, лекин Ҳикматлар айни бу ёққа кўчиб келишаётганларида маҳалла болалари аллақаердан бир банка итбалиқ тутиб келиб кўпайтиришаётган эди уйларида — итбалиқлар каттариб бақага айлангач, яна битта қолдирмай кириб битириш учун. Ана энди шундан хулоса чиқариб олаверинг ўзингиз: хўш, нимада экан кўл номининг сирини? Мана шундан кейин ҳам хазина қидирмай кўринг-чи, қани!..

Устига устак, худди шу орада кўлга тушишга сўнгги пишангни берган муҳим бир ҳодиса юз бердики, Ҳикматнинг икки кафтини мушт қилиб тугиб: «Ҳап, саними!

Шошмай тур!..», деб тишини ғижирлатишдан ўзга илож қолмади. Озиб-ёзиб бир қишлоққа кино келиб қолган эди ўша кунни, озиқ-овқат дўкони биқинидаги чала текис майдончада турнақатор тизилиб, рўпарадаги қушхона деворида бўлаётган одатий югур-югуру бақир-чақирларга одатдагидек бениҳоя завқ-шавқ билан қадалиб ўтиришган эди, бир пайт: «Ву-уй, анави маржоннинг чиройлилигини! Қани энди мендаям бўлса шунақаси!», деб кўзлари ёниб шивирлаб қолди-ку Зебо, бу гапни ҳеч ким эшитмаса ҳам шундоққина қизнинг қулоғи тағида унинг то елкасига қадар тушувчи, учига пилик ўрилган кокилларини ҳар тарафдан чўзилиб-чўзилиб турган безори қўллардан муҳофаза қилиб ўтирган Ҳикмат эшитди, албатта, эшитдию эртасигаёқ дарсдан чиқиб кетидан Алишни эргаштирганча қўлга қараб жўнади. Уч кунгача кўлнинг у текширмаган, тушиб тит-пит қилиб чиқмаган жойи қолмади, ҳисоб. Фақат бир ергина қолди текширилмаган, у ҳам бўлса ўша, қишлоқдагилар номини алланечук ваҳима билан, шивирлаб тилга оладиган Гужумбўғоз. Нима эмиш, бундан қанчаям вақт олдин у ерга бутун бошли колхоз подаси чўкиб кетганмиш, ўзиям, акасига ўхшаган «симёғоч»дан ўнтаси устма-уст турса ҳам кўрдим демай ютиб юборадиган фалокат жой экан-да, ўша воқеадан кейин ҳам анчагача, ойда-йилда бир беш-олти бош кўчқорми, буқами фарқ бўлиб турибди у ерга, лекин бунни қарангки, шунча вақт ўтса ҳам ҳали биронтасига жин урмаган экан уларнинг, бир кунни, хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг, колхоз раисининг жиғилдонидан қийшайволиб чиқиб келишибди, қўрғурлар, чиқишибди-ю, халоскорларига раҳмат айтиш, оёғига бош уриш ўрнига кўзлари қонга тўлиб, туюқларидан ўт сачратиб қувиб кетишибди унинг кетидан, қувлайверишибди, қувлайверишибди, ҳу-у, Москвагача қувиб боришибди-ей, эринмаганлар. Энди Ҳикмат текширмаган битта ўша жой қолди. Ҳикмат худди ана шу жойдан қидириши керак энди. Алишержон эса юмалаб ётибдилар мана бунақа қилиб. Майли, ётаверсинлар ётсалар. Кўрамиз, қани, хазина топилганидан кейин нима қиларканлар: оёқларини узати-иб, юмалаб ётармиканлар ҳозиргидек, ё... Э-э-э!

Ҳикмат бепарво қўл силтади. Сўнг бир тортиб ҳали қуриб улгурмаган иштонини қорнигача кўтарди-да, кўлга қараб йўналди.

У-у-уххх!.. Нима десангиз денг-у, барибир яхши нарса-да сув. Албатта, жўмракдан оқадиган оддий сув эмас, кўл суви. Айниқса, бу кўлда кишининг хаёлига ҳам сиғмайдиган хазина яшириниб ётган бўлса ва ушбу хазинани анави сўлагини артишга ҳам қурби етмайдиган бахти қаро солиқ тўловчилар ёки уларнинг ҳоқими мутлоғи эмас, сиз, ўзингиз қидираётган бўлсангиз! Мана, аллақачон кўлнинг қоқ ўртасидасиз. Бир томонингизда — Ғалча аталмиш қўшни қишлоқ, иккинчи томонингизда — йўқ эшиклари ҳам бугун ҳамма учунланг очиқ ёнғоқзор...

Ҳикматнинг кўз олдига лоп этиб ёнғоқ ўғирлагани кетаётган ғалчалиқлар келди. Узлари зўрға сузиб кетишяпти-ю, яна тиржайишади-я: «Ҳа, юрмайсанми?! Э, кетибди-ку қоровули! Қўй, баҳона қилма. Бормайман, деб қўя қол-да ундан кўра!» Ана шунақа! Бурунларингни таггинасидаги қоровулсиз ёнғоқзоргаям тушгани қўрқасанлар. Мана биз...», деганлари-да бу. Вой, ғалчалар-эй! Ёнғоқ ўғирлашни ҳам иш деб ўйлашяпти, шекилли. Йўқ, бунақаси кетмайди. Кетмайди бунақаси, асло! Ҳозир, ҳозир бориб кўрсатиб қўяди сенларга ёнғоқ ўғирлаш қанақа бўлишини, сузишни билмайдиган қурбақалар!..

Уйлаб ҳам ўтирмай, шу заҳотиёқ йўлни чагга бурди

Ҳикмат. Мана бунни сузиш деса бўлади — кўз очиб юмгунча етиб келди-я қирғоққа. Мана, сувдан ҳам чиқиб бир сакрадию одам бўйи келадиган қумтепада пайдо бўлди. Кафтдеккина бўлиб кўриниб турибди, ёнғоқзор. Олдинга бир қадам ташласанг, бас — Алишга ўхшаш, «белбоққа ёлчимас бўзчи»ларнинг тушигагина қирадиган ажиб ёнғоқзор мевасидан баҳраманд бўлишинг мумкин. Мана, ниҳоят кўзни чирт юмиб, ташлади. Ҳикмат ўша қадамни! Йўқ, аввал ён-верига қараб, теваракни яхшилаб бир назардан ўтказиб олди. Вой, бў-ў, кеч бўлай деб қопти-ку кун ҳам, ана, терлаб-пишиб, ҳу-у анави эшакнинг тўқимини эслатувчи тоғ ортидаги уйига ўрмалаб кетяпти қуёш. Ҳойнаҳой, кеч қолса уйдагилардан гап эшитади, шундан чўчиляпти. Қуёшнинг тақдири нима кечади — билмайди-ю, лекин у бугун уйдагилардан гап эшитмай қолмайди, бу — аниқ. Ҳеч ким гапирмаса ҳам ойиси гапирди, гапирмай қўймайди ойиси: «Ҳа, қаерларда тентираб юрибсан? Узи бу сенга теккан касал шекилли, доим пиёнисталарнинг ити билан ўйнаш! Неча марта айтдим-а сенга ўйнама ўша билан, ўйнама деб?! Ҳой, ота бўлиб қачон тергайсиз-а бунни, гапирсангиз-чи, ахир мундоқ?!» Ўша ғалати кундан буён кўчага камдан-кам чиқадиган, чиқса ҳам дуч келган одам билан саломлашиб, кўзёши қилаверадиган бўлиб қолган дадаси (тахдиддан кўра кўпроқ тегирмондаги сичқонни пойлайвериб кўзлари тешилёзган мушукнинг миёвлашига ўхшайдиган алланечук титроқ овозда): «А?.. Ҳа-а. Ойингни гапини қайтарма-да, ўғлим. Ана, акангни қара, бир яхши...» Акаси (доим ҳиринг-ҳиринг қилиб юрувчи қўшни қизлардан айрилганидан бери хийла тизгинини йўқотган оғзидан тупук сачратиб): «Ана, айтмовдимми, кўчмайлик деб?! Ҳали қараб туринглар, эртага чекиб келади. Индинга ичиб келиб, ҳаммамизни уриб юмалатиб ташлайди!..»

Уф-ф, нега эслади-я, шуни ҳозир?! Ёнғоқзорга эсон-омон кириб чиққанидан кейин эсласа бўлмасмиди? Э, нима бўлса — бўлди, қайтиш йўқ энди, уришаверишсин кўнгилларига сиққанича!..

Атроф жимжит. Ҳеч зоғ йўқ. Ҳў-ўв, тўғрида, қуриб тамом бўлаёзган каттақон ёнғоқ тағида супада учтўртта увадаси чиқиб кетган кўрпача тахлоғлиқ турибди. Ҳа, қоровул чолнинг сигири эгиз туққани рост, шекилли. Ер эса ёнғоқ билан битта, гўё сал аввал қаттиқ бўрон туриб, дарахтлардаги бор мевани битта қолдирмай ерга ёғдиргандек. Роса қутуришганга ўхшайди анави ғалчалар... Э-э, ғалчалиқлар. Мана, қайси биринингдир халтаси ҳам қолиб кетибди. Лекин яхши бўлди-да келгани, Алишни ҳам роса хурсанд қилади энди. Йўқ, аввал яхшилаб бир кўзини ўйнатади, сувга тушсанг — бераман, деб алдаб ҳам кўради, ана кейин... Тўхта, орқада бир нима шитирлагандай бўлдимми? Ҳа, аниқ, шитирлади бир нима. Ана, тап-туп юриб яқинлаша бошлади ҳам. Нима бўлди экан-а бу, ким бўлди... Э-э, бу нима қилиқ, ҳой, ҳазиллашма! Қўйвор, қўйвор дедим сенга! Кимсан ўзи, ҳой, қўйвор, қўйи-во-о-о...

Ҳикмат нотаниш «ҳазилкаш»нинг юзини кўришга ҳам улгурмай аллақандай чайир қўл шартта унинг белидан ушлаб, кўтарди-да, қўлтиғига маҳкам қисиб, бир тортиб жиққа ҳўл иштонини ечиб олди; шу бароба димоғига Эргаш амакиннинг оғзидан келадиганга ўхшаш ачимсиз хид гуп этиб урилди. Кейин...

...Кейин ракетага ўтиришдию учиб кетишади. Ўзга сайёрага. Балки шунда тинчиб ўзини ўлдирмай ҳам қўяр дадаси? Балки шунда деярли унутилган тақинчоқларини тақиб, унинг бошини силашни одат қилар ойиси?.. Эҳ-ҳе, ҳали қачон бўладию бу. Буларнинг бари рў-

ёбга чиқиши учун аввал Ҳикмат анави зорманда хазинани қидириб топиши лозим. Э, бу эсидан ҳам чиқиб кетгандир ҳойнаҳой, кўзига чиройли кўриниб қолган ўша балиқнинг кетидан ўлиб-тирилиб қувиб юргандир ҳозир. Жиннивой. Нима, шохи чиқармикан шу балиқнинг кетидан қувлагани билан? Қувсин ҳам дейлик, майли, лекин аҳмоқ эканми у балиқ, осонликча Ҳикматнинг қўлига тутилиб қўя қоларканми? Энди тутилдим деганда шартта бирор қавакка уради-кетадида. Мана, ҳозир ҳам асирликнинг ҳидини сезиб, ҳаммаёғи ўт-ўлан билан қопланган каттакон тошми, бир балонинг орасига уриб кетган у балиқ; турибдилар Ҳикматвой ҳаммаёғи ўт-ўлан билан қопланган каттакон тошми, бир балонинг қошида аламдан тилларини тишлаб. Бир дам кутдилар балиқ чиқармикан деб, икки дам кутдилар, охири чидаёлмай жаҳл билан тепиб қолдилар-ку ҳалиги тошми, бир балони. Шарқ этиб синиб кетди-ку тепки еган жой, бир одам сигулик туйнук очилиб қолди-ку. Қўрқа-писа ичкарига бош суқди тошми, бир балони синдириб қўйганидан рангида ранг қолмаган Ҳикмат, суқдию тошдек қотди жойида: ахир... ахир мана, мана-ку ўша хазина, ахир... ахир ҳеч қанақа тош ҳам, бир бало ҳам эмас, ўша, у шунча кундан бери ўлиб-тирилиб қидираётган, қачонлардир қароқчилар томонидан кўл тубига ғарқ этилган кема экан-ку бу! Бир дақиқани ҳам ўтказмай ичкарига бостириб кирди Ҳикмат, кирдию Соли тўнканинг лунжидай келадиган қопга ракета қурдиришга ва анави сичқончани хурсанд қилишга етулик олтинни солиб, қайтиб чиқди. Чиқиб уч қадамча жойга ҳам етмаган эдики, бирдан кема ортидан узун тумшукли, баҳайбат бир балиқнинг боши кўринди. Унинг кетидан яна битта худди шунақа балиқ пайдо бўлди. Унинг орқасидан яна... яна... Аста-секин тўрт томондан исканжага ола бошлади Ҳикматни бу балиқлар. Ана, яқинлашиб ҳам қолишди, оғизларини каппа очишса — бас... Чиқиб кетди Ҳикматнинг қўлидан тилла солинган қоп: ахир... ахир... акула-ку бу! Акула!!!

...Сакраб ўрнидан туриб кетди бола. Чиндан ҳам, қани Ҳикмат? Нега бунча узаб кетди у?.. Теваракка аланглайди: ҳў-ўв, чўққига яқинлашиб қопти қуёш, аста-секин қизаринқираб боряпти уфқ. Ҳикматдан эса ҳануз дарак йўқ. Тушиб кетгани қачон эди-ю. Ё... ё чиндан ҳам... Йўқ, йўқ!..

Миясига келган фикрдан чўчиб кетди бола. Йўқ, бўлиши мумкин эмас! Ахир... ахир атиги икки соатми, уч соат бурун шу ерда эди-ку у. Наҳотки, дарров... Агар... агар... чиндан ҳам... Нима бўлади-а энди?..

Нима қиларини билмай, гарангсиз туриб қолди бола. Бир нима қилиш керак. Ҳа, қилиш керак нимадир. Нима, шундоқ қолиб кетаверсинми Ҳикмат? Анави ит-балиқларнинг оғзида-я?..

Ҳеч нарсани кўрмасди шу тобда унинг кўзлари. Ҳаммаёқни аллақандай кумушранг пуфакчалар қоплаб олганди. Мана, пуфакчалар секин-аста торайиб қовунга ўхшаш шаклга кирди. Йўқ, ахир... ахир... кўзлар-ку булар! Уша, девор орқасидаги, худди бир қоллипдан чиққандек эгизак кўзлар-ку булар! Одатдагидек, қорачиқларида алланечук совуқ, бефарқ ифода зоҳир ҳозир ҳам. Қаёқдан келиб қолишди экан бу ўша? Ие, нима бўлди уларга, секин-аста ҳаракатга тушиб қолишди-ку, худди эрталаб нонушта қилмаган оч акулалардек тўрт томондан исканжага олиб кела бошлади-ку уни. Ана, яқинлашиб ҳам қолишди. Ҳозир, ҳозир ҳап этиб... Йўқ... Йў-ў-ўқ!

Қўрқиб орқага тислана бошлади бола. Тислана, тислана... қоча бошлади. Қочаверди, қочаверди, бир пайт алланарсага қоқилиб кетдию юзтубан қулади...

Қанча ётди — билмайди.

— Валийип, ҳой, Валийип?! — деган жаранглаган овоздан ҳушига келди бир пайт. Кимдир ҳадеб чақирарди уни. Аста бошини кўтарди: учига сарғиш лой ёпишган эски калиш, сичқонникидан ҳам ингичка, қилтириқ оёқлар...

— Ҳой, жинни-пинни бўлганмисан, нега ётволдинг ерга? Тур, турсанг-чи! Вой, жинни-ей. Ҳикмат-чи? Ҳикмат қани? Уям ётгандир-да бирон ерда, а, сенга ўхшаб?.. Сакраб оёққа турди бола.

Ҳикмат? Қайси Ҳикмат? Ҳа, уми... Ахир... ахир у... Ахир уни...

— Ҳей, тўхта, қаёққа? Қаёққа югуриясан яна? Жинни-ей. Хазинами-ей, бир бало қидиришяпти, дейишувди. Жинни бўпти. Алиш — олтинчи калиш!..

Аммо қизнинг гапларини эшитмасди ҳозир бола. Аллақачон кучининг борича чопиб кўлга етиб келганди у.

Қуёшнинг қоқ ярми тоғ ортига кириб ғойиб бўлган, қолган ярми ҳам секин-аста йўқолиб борарди кўздан.

Ҳикматнинг айна пайтда ёнғоқ тагидаги супада ёнбошлаб ётган қоровул чол қошида уят жойини қўллари билан тўсганча: «Иштонимни беринг, амаки! Жон амаки, берақолинг иштонимни!», дея зорланиб тургани хаёлида ҳам йўқ, кўзини чирт юмиб сувга тушди бола; фикру ўйида акулалар орасида нажот кутиб, атрофга аланглаётган Ҳикмат, «Ҳозир бориб қутқараман уни! Қутқарама-а-а-а-ан!..»

Уфқ тобора ойдинлашиб борарди.

Расми Х. Зиёхонов ишлаган.

Владимир Фирсов

«Дружба» — Дўстлик илҳомчиси

Болалар жуда тиниб-тинчимас бўлишади-да! Уларда ўқишдан, пионер ва комсомол ишларидан бошқа ҳеч нарсани ўйлашга вақт йўқдек туюлади. Лекин болалар қизиқарли машғулотлар топишга ҳам, фурсат ажратишга ҳам улгуришади. Интернационал дўстлик клублари (ИДК) тузш ҳаракатининг бошланганига кўп бўлмаса ҳам, лекин шу қисқа вақт ичида Иттифоқ доирасига ёйилганлиги фикримизнинг исботидир. Болалар турли республикаларда, ўлка ва областларда, катта-кичик шаҳару қишлоқларда яшаётган тенгдошлари ҳақида, уларнинг қизиқиш ва интилишлари тўғрисида кўпроқ билишни истайдилар. Худди шу истак, билимга чанқоқлик ёшларни ўзига хос интернационал ҳаракатга ундаган эди.

«Келинг, хат ёзишамиз», «Тенгдошларимизнинг адресларини айтинг», «Дўстларимизнинг ютуқлари ҳақида кўпроқ билмоқчимиз» — шундай мазмундаги хат-

лар «Дружба» журнали редакциясига Ватанимизнинг турли ўлкаларидан, социалистик мамлакатлардан тез-тез келиб туради. Бир мисол: «Украинанинг Тернополь областидаги Боршев шаҳри пионер ва ўқувчилар саройи директори, «Бурж—15» ИДКнинг раиси Александра Алексеевна Гойда сизга хат ёзмоқда. Бизнинг ИДК софиялик, габроволик, сливеналик, нова загоралик болалар билан алоқа ўрнатган. Биз 1988 йилнинг январь ойи бошларида Ленин комсомолининг 70 йиллигига бағишланган VIII дўстлик анжуманини (форумини) ўтказамиз. 18 та ИДКдан делегациялар тақлиф қилдик. Ҳамма учун қизиқарли бўлишига ишончимиз комил». Александра Алексеевна «қизиқарли, самарали иш олиб борилаётган» ИДКлар адресини ҳам ёзиб юборган. Бир саҳифалик рўйхатда Эстония ва Ўзбекистондаги, Шимолий Осетия, Литва, Қозоғистон, Коми АССР, Владимир ва Харьков областларидаги шаҳару қишлоқларнинг номлари...

Редакция почтасига келаётган хатлар яна шуни кўрсатмоқдаки, ИДКлар фаолиятида бирталай муаммолар пайдо бўлган, айримларида иш сурати пасайган. Фақат болаларнинг мавжуд қийинчиликларни англашга ва енгиллаштиришга интилаётганликлари, ҳамкорлик қилишни, ёрдам ва маслаҳатлар беришни сўраётганликлари умид тўдиради. Минск область, Волжик шаҳридаги 2-мактабнинг «Меридиан» ИДК аъзолари бундай деб ёзишган: «Ўз фаолиятимизни қайта қуришга, давримизнинг янгиланишларига ҳамоҳанг тарзда йўналтиришимизга ёрдам беришингизни сўраймиз». Болалар масалани тўғри ва ўз вақтида қўйганлар, зеро, жамиятимизнинг барча соҳаларида бўлаётган қайта қуриш ИДКлар фаолиятига ҳам тегишли.

Ҳозирги вақтда фойдали, қизиқарли ишларга ёшларни жалб этиш масаласи жуда муҳим. Бу фикр ВЛКСМ XX съезди минбаридан ҳам айтилган эди. ВЛКСМ Марказий Комитетининг биринчи секретари Виктор Мироненконинг съездга ҳисобот докладада таъкидланганидек: «Тантанали ишонтиришлару дабдабали ваъда беришларнинг вақти ўтди, бугун ҳар биримиз муайян иш учун жавобгармиз».

ИДК ҳаракати фаоллари ўртоқларини вазифа билан таъминлаш мақсадида ўз сафларига тортмоқдалар. Масалан, Гродно область Лидск районининг Селец қишлоғидаги мактабда «Глобус» интернационал дўстлик клуби иш олиб боради. Ўқувчилар ГДР ва ГФР мамлакатлари бўйича «Нима? Қаерда? Қачон?» қиёсий викторинасини, немисларнинг ҳар икки мамлакатда тинчлик ва бирдамлик учун олиб борилаётган ёшлар кураши билан ҳамжиҳатлик кунини ўтказишди. Йирилган 95 сўм маблағ Тинчлик фондига берилди. «Глобус» клуби яқинда тузилгани учун ҳали кўп ишлар қилишга улгурганича йўқ. Лекин шу ИДК президенти Роман Ляхнинг ёзишича, «Иш доираси янада кенгаяди, янада мустаҳкамланади. Болалар бошқа клубларнинг тажрибалари билан танишиш истагидалар».

Мамлакатимизда шундай ёзилмаган қоида бор: илғорлар тажрибаси — кенг жамоатчиликка. Бу қоида ИДКлар фаолиятига ҳам тааллуқлидир. «Дружба» редакцияси журнал саҳифаларида энг яхши клубларнинг фаолияти ҳақида материаллар эълон қилиб, уларнинг ютуқлари ва проблемаларини, қилган ишлари ва келгуси режаларини батафсил ёритишни режалаштирган. Бу борада қилинадиган ишлар жуда кўп.

1989 йилнинг ёзида Корея Халқ Демократик Республикасининг пойтахти — Пхеньянда ёшлар ва студентларнинг XIII жаҳон фестивали бўлиб ўтади. Осиё қитъасида биринчи марта ўтказиладиган бу анжуманга тайёргарлик ишлари интернационал дўстлик клуб-

Қамбар Ўтаев

Чана

Мен укамни рости гап
Жуда яхши кўраман.
Сўраганда чанани
Қизганмасдан бераман.
У ипидан тортқилаб
Чиқар тепалик томон.
Олиб тур деб дамнингни,
Мен тез пастга учаман.

Бировнинг дарди

Нортуянинг оёғига
Кетган эди мих кириб,
— Вой-вой, оғриқ азоб берар, —
Дея борар, бўкириб.
— Нафасингни ўчир дароз,
Бир михгами шунча дод.
Менинг ҳар бир туёғимда
Тўрттадан мих бор, — дер От.

Масхарабоз

Ҳайвонот боғидаги
Маймун сакраб ўйнайди.
Бировларни калака
Қилишни ҳеч қўймайди.
Кулки бўлар ҳаммага
Қилмишига яраша.
Ўзгаларни мазахлаб,
Ўзи бўлар томоша.

Содиқжон Иноят

Футбол тўпи

Ҳавасингиз келмасин
Ола-була тўнимга.
Ҳеч ким туша кўрмасин
Менинг кўрган кунимга.
Жиндаккина нолисам
Ўйламанг ҳасратчи деб.
Яшаш осон дейсизми
Эртаю кеч тепки еб.

Хол

Хол футболга устамас,
Тўп теполмас удалаб.
Шундай бўлса ҳам уни
Юрамиз хўп эркалаб.

Баъзида у команда
Капитани бўлади.
Хоҳ ҳужумчи, хоҳласа,
Дарвозада туради.

Ҳа, тушундим, Хол кучли
Ҳам зўравон чамаси...
— Янглишдингиз, бор-йўғи
У коптокнинг эгаси.

лари фаолиятига янги туртки берди. ИДКларда ёшлар ва студентларнинг фестивалъ ҳаракати ҳақида викториналар ва суҳбатлар, Москвада бўлиб ўтган XII Жаҳон фестивали қатнашчилари билан учрашувлар уюштирилмоқда, сиёсий кўшиқлар, расмлар ва плакатлар конкурслари ўтказилмоқда, фестивалъ рамзлари туширилган турли буюмлар, ҳар хил вимпел ва байроқчалар тайёрланилмоқда.

Редколлегиянинг охириги мажлисида Ёшлар ва студентларнинг XIII жаҳон фестивалига тайёргарлик ҳамда интернационал дўстлик клубларининг ишлари ҳақидаги хатлар муҳокама қилинаётганда «ИДК ҳақида сўзла» конкурсини ўтказиш таклиф қилинди. Бу конкурсни ўтказишга ва журналхонлар ёрдами билан интернационал дўстлик клублари ҳақида рубрика очишга қарор қилинди. Шу боисдан «Дружба» журналининг ҳозирги ва бўлғуси ўқувчиларига мурожаат қиламиз:

— ИДКлар фаолияти ҳақида ҳикоя қилувчи рубриканинг қандай номлаш керак?

— Шу рубриканинг эмблемаси ҳақида ўйлаб кўринг ва расмини чизиб юборинг.

— Ўз ИДКингиз фаолияти ва фестивалъ олдидан қилинаётган ишлар ҳақида ёзиб юборинг [энг қизиқарли хатлар эълон қилинади, албатта].

Бизнинг адрес: 125015, Москва, Новодмитровская, 5а, «Дружба» журнали редакцияси.

Редакция адресига ўзингиз ясаган буюмлар ва фестивалъ совғаларини ҳам жўнатишингиз мумкин. Фестивалъ очилиши арафасида «Дружба» журнали болалар ва халқ ижодиёти буюмлари кўргазмасини ташкил қилади. Энг яхши ишлар ёшлар ва студентларнинг XIII Жаҳон анжуманида қатнашувчи делегация аъзолари томонидан корейс болаларга топширилади.

Одатдагидек, бу конкурсда ҳам жамоатчилик кенгаши ёлибларни аниқлайди. «ИДК ҳақида сўзла» конкурсининг энг фаол иштирокчиларига бериладиган совринлар, қимматбаҳо совғалар аллақачон тайёр.

Журналимиз билан танишишга улгурмаганлар учун қуйидагиларни маълум қиламиз:

«Дружба» — икки қардош ёшлар ташкилотлари ВЛКСМ МК ва ДКСМ МК томонидан нашр қилинадиган ягона адабий-бадий, ижтимоий-сиёсий журнал бўлиб, Москва ҳамда Софияда йилига олти марта рус ва булғор тилларида чоп этилади. Рус тилидаги «Дружба» журналининг индекси — 70258. Обуна бўлиш чекланмаган ва исталган номердан бошлаб қабул қилинади. Обуна баҳоси бир йилга — 4 сўм 20 тийин, 6 ойга — 2 сўм 10 тийин, 4 ойга — 1 сўм 40 тийин.

Редакция мактаб ИДКлари аъзоларигагина эмас, барча ўғил-қизларга, фестивалъ ҳаракати қатнашчиларига қарата мурожаат қилади: «Келинг, дўстлашамиз!» Журналимиз «Дружба» деган ажойиб сўз билан номлангани бежиз эмас. Бу сўз ҳаммиша ҳаракатга чорлайди.

Сайёрамиз ёшларининг янги анжумани арафасида янада мустақамроқ бирлашиш учун бир-биримизни яхшироқ билишимиз зарур, албатта. Интернационал дўстлик клублари бунга йўл очиб беради. Биз уларга омад тилаймиз ва ҳамкорлик қилишни таклиф қиламиз.

Умид қиламизки, интернационал дўстлик клубларига аъзо бўлган журналхонларимиз ўз тажрибаларини ўртоқлашадилар, янги тузилган ИДКлар ишини нимадан бошлаш ва янги иш усулларини топиш борасида изланувчан дўстларига кўмаклашадилар.

Журналимиз саҳифаларида кўришгунча хайр, азиз дўстлар!

Ортиқ Отажонов:

Наврўз ернинг яшаришидир!
Наврўз элнинг яшаришидир!

Сиз, азиз юртдошларимни, хусусан «Ёшлик»нинг жами ўқувчиларини ушбу айём билан муборакбод этаман!

Бу йил комсомол йигит-қизларимиз ҳам ўз ташкилотларининг 70 йиллигини нишонлайдилар. Мен мазкур йилда ёшларимизга атаб, ҳаёт гўзаллиги ва абадий янги-ланишига бағишланган янги қўшиқлар яратиш ниятидаман.

Наврўзи олам

Дошқозонда биқир-биқир сумалак қайнаётган, қир-адирларда бойчечаклар «бойланаётган», мунис онахонларимиз олча гулларини юзларига суртаётган, доя момо эса остонада уялинқираб турган кувёв боладан суюнчи олаётган («Янги меҳмон муборак бўлсин!») ушбу дориломон кунларда барчангизни, ҳурматли опа-сингиллар, баҳорги илк улўғ айёмингиз — хотин-қизларнинг халқаро бирдамлик куни бўлмиш 8 март билан чин дилдан қутлаймиз! Элимизнинг, юртимизнинг бахтига, истиқболингизга қучоқ очиб пешвоз чиқаётган ўғлонларингизнинг бахтига соғу саломат бўлингизлар!

Шеърятда аёллар мадҳи

Холида Мажидова

Этибор қилган бўлсаларингиз, сўз усталари гўзал ёрнинг ёрқин образини яратиш учун унинг ўзини ёхуд қошию кўзини, сочию кипригини оҳугами, тўтигами, сарвгами ёки шамшодгами, ойгами ё қуёшгами — хуллас, киши кўзига чиройли бўлиб кўринган, борлиқда мавжуд бўлган нарса-предметларга қиёшлашади.

Қуёш бепоён коинотда жойлашган осмон ёритқичларидан бири. Поэзияда қуёш севгили маҳбубанинг, аниқроғи унинг юзининг чароғон тимсоли.

**Юзи қуёш эрди, вале безавол,
Барча фунун бобида соҳибкамол.**

(Дурбек)

Бошқа бир шоир ижодида эса бу ташбеҳ янада конкретлашади, яъни ўхшатиш гўзалликни ифодаловчи сўз (ибора)лардан бири даражасига кўтарилади:

**Келғил, эй қуёш юзлик, фикри шоми ҳижрон қил,
Фурқатинг маризиман, васлинг ила дармон қил.**

(Хижлат)

Қуйида келтирилдиган мисрада Қуёш маҳбубанинг чиройли юзинигина ифодалаб қолмайди, балки умуман маҳбубанинг гўзаллигини тараннум этувчи аниқ метафорага — мустақил сўзга айланади:

**Эй, қуёш, кўрсат юзинг
Тунлар бағир қонланмасин.**

(С. Абдулла)

Кези келганда қайд этиб ўтайлик: Қуёш сўзи ва унинг синонимлари ёрдамда (таянч сўз сифатида) ўнлаб лексик бирликлар, сўз бирикмалари ҳосил қилиб келинганки, уларнинг барчаси ҳам «гўзаллик» тушунчасини ифодаловчи лексемалар «омбори»нинг бебаҳо мулклари ҳисобланади: **Офтобрў** (қуёш юзли, қуёшдай гўзал); **меҳри ҳовар** (гўзал); **меҳри тобон** (тобланувчи қуёш); **хуршидвор** (қуёш каби, қуёшдай); **хуршид сиймо** (қуёш юзли; гўзал, чиройли); **хуршид жамол** (гўзал чеҳра, гўзал қиёфа); **шамси анвар** (қуёш юзли, гўзал) ва бошқалар.

**Қилурға кундузимни кеча хуршиди жамол узра,
Паришон айлади гисуларин, сўбҳимни шом айлаб.**

(Нодира)

Қуёшдан нур олиб, ёғду сочувчи самовий жисмлардан бири Ой эканини барчамиз яхши биламиз. Сўз усталари наздида эса, Ой севишганлар, маҳбубалар, ошиқу шайдолар гўзаллигининг тимсоли сифатида мустақил образ даражасига кўтарилади, аёллар гўзаллигини ифодаловчи сўз сифатида луғат бойлигимиздан ўрин олади.

**Мени ул ой висолидин айирдинг,
Алингдин, эй фалак, юз доду фарёд.**

(Нодира)

Ой сўзининг синонимларидан ҳам унумли фойдаланиш гўзалларни таърифлашда шоирларга катта имкониятлар очади:

**Юзунг курси қамар муҳтож анга мен,
Гадо андоқки бўлғай нонга муҳтож.**

(Навоий)

Маълумингиз, осмону фалакда Қуёш ва Ойдан ташқари яна минг-минглаб юлдузлар ва сайёралар кезиб юради. Инсоннинг тафаккур қобилияти, дунёни ҳис этиш иқтидори шу даражада кенг ва беқиёсдирки, у ўзининг чиройли ёр тимсолидаги идеалини мана шу осмон жисмларидан ҳам қидирди ва пировард хотирадан ўчмайдиган, ҳаммиша тасаввурда турадиган ёрқин ташбеҳлар, истиоралар яратади. Буни осмон жисмларининг умумий номи бўлмиш Юлдуз сўзи (Висол оннда кўз очса, Не тонг тонгдан кўнглида ранж, Жудо қилғай мени ой юз, Хумор кўз юлдузимдан ҳам». Э. Воҳидов), унинг синоними бўлмиш кавкаба сўзидан («Сочинг қоронғу тун, эй сарви қадду ширин лаб, Юзунг тун ўрта-сида жилва айлаган кавкаб». Навоий) ташқари сайёралар номлари мисолида ҳам аниқ кўриш мумкин. Фикримизнинг далили учун айрим мисолларга мурожаат этайлик.

Чўлпон (Еруғ тонг юлдузи):

**Хастасин кўргали ул дилбари жонон келадур,
Юзи моҳ, юлдузи ўт, кўзлари чўлпон келадур.**

(Ҳамза)

Шоирларимиз наздида, ёр, маҳбуба шу қадар чиройли, гўзалки, унинг таърифу тавсифи учун осмон жисмлари ҳам кифоя қилмайди. Улар яна ўз хаёлотларига эрк беришади — ёрнинг гўзаллигини табиат, аниқроғи, астрономик ҳодисаларга ҳам қиёс қилишади.

Масалан:

Юзинг кундузу зулфинг лайлатул қадр.

(Хўжандий)

**Ҳар лаҳзада дилу хаёл паришон
Бир хўрсинишимда дардлар уммон.
Юлдуз каби тунда ярқирар жон,
Тундек сочи иштиёқи қолди.**

(Ойбек)

Ҳурматли журналхон! Сизу биз гўзаллик деб аталмиш ажойиб бир бўстоннинг бир бурчидагина сайр этиб, унинг анвоий гулларида бир зум нафас олдик — шоиру ёзувчиларимизнинг аёллар гўзаллигини тараннум этувчи сўз ва ибораларидан баҳраманд бўлдик. Гўзалларнинг гўзали, раъноларнинг атиргулдай очилиб турган чеҳрасини беҳзодлар сингари чизиб беришда осмон жисмлари, табиат ҳодисаларини англаувчи сўзларнинг ҳам хизмати бениҳоя. Гўзаллик тушунчаси кенг қамровли бўлиб, унинг сўз ва иборалар хазинаси тинимсиз бойиб келган ва тагин ҳам бойиб бораверади. Негаки, сеҳрли ва жимжимадор, саховатли ва тароватли, оламни ҳаммиша мунаввар этувчи она табиат, энг муҳими, шу она табиатнинг олий маҳсули — Одам бор экан, унинг идеалдаги сулувлигию барнолиги, ошифталигию паривашлиги ҳар доим тараннум этилаверади, меҳнатдаю ҳуснда яктолиги куйланаверади.

Дарвоқе:

**Сен қулиб боқсанг мунаввар бўлғуси жумла жаҳон,
Нурга тўлдирдинг кўзимни, кўзлари чўлпоингам.**

(Уйғун)

Асрим самоларга ёқолдинг чирок,
Юлдуз қилиб отдинг фалакка ўзни.
Қўзғата олмадинг ўрнидан бироқ,
Аскар елкасида турган юлдузни!

Абдулла Орипов

Улим — тирикликнинг нажот қалъасига ногаҳон хуруж қилган ёвуз душман.

Улим — жанггоҳларда кўнгилли аскарнинг кўнгли истамайдиган мавҳум тушунча.

Аскар ўлими — лаҳзада қотиб қолган нигоҳ, дала госпиталларида шошилиш қилинган муолажалар, қон, тер, спирту дориларнинг аралаш ҳидлари билан уйқаш ним қоронғи қўнолға, онгимиздан ташқаридаги борлиқ — фожиа.

«Бир-икки, бир-икки-уч!» «Бир-икки, бир-икки...»

Сап-сариқ чизиқлар тортилган, тилло суви юритилган погонлар қуёш тиғида ярақлайди. Қайиш тўқаларига аксинг тушади. Кийимлар (ҳаммаси бир хил рангда, бир қолипда) яп-янги. Панамалар кунни кеча бошланган юрган йигитларга оғирлик қилади. Шу ёшга кириб, оёғига пайтава ўраб, кирза этик киймаган йигитлар гўё бир ботмон тошни кўтариб бораётгандай...

Қирра бурун, ёшини айтиш қийин бўлган сержантнинг юзиде мулойимликдан асар ҳам йўқ: «Взво-од, оёқни кўтариб ташла!» Пешоналарни маржон-маржон тер қоплаган, кўзлар ачишади; қани артишга учинчи қўлинг бўлса! «Чап оёқ, чап оёқ!»

Бугун — шу, эртага — шу, индинга — шу. Икки йил — етти юз йигирма кечаю кундуз — шу! Истасанг ҳам, истамасанг ҳам аскарликнинг минг йиллик эскирмас қонунларида шундай деб ёзиб қўйилган.

«Машқда қийналсанг, жангда осон бўлади!» Машқ! Машқ! Машқ!!!

«Қани, ўша жанг!» Бугун, эртага, индинга...

Кеча бошқача эди. Ун саккиз йил мобайнида сенинг қадам ташлашинга ҳеч ким эътибор бермаган: саланглаб юрасанми, эмаклайсанми — ихтиёр ўзингда. Фақат тўдалашиб, қаторлашиб, ўтган-кетганга ёмон кўриниб юрмасаларинг бўлгани. Эгнингда ажнабий ёзувлар билан «безатилган» кўйлак, тақа ва от акси муҳрланган шим, олачипор кроссовка. Хоҳла — кинога бор, хоҳла — қизлар билан то тонггача «лаззатли суҳбат» қур! Хоҳла...

«...жон, кўзим илинибди, келганингни сезмай қолибман. Овқатинг совиган чиқар...» Бу меҳрибон онагинангнинг мулойим товуши.

«Ҳечқиси йўқ, Фалончиларникида роса шахмат ўйнабмиз». Бу — сен, кечаги сен!

«Оддий аскар ...ов!» Бу — кунига юз марта йўқлама қилишдан ҳам эринмайдиган рота старшинасининг — тошҳайкалнинг овози.

«Мен!» Бу — сенинг, кунни билан машқ қилиб ҳолдан тойган бўлсанг-да, лекин ҳамон дилгирлигинг нишонаси бўлмиш жонажон товушинг.

Бу — бу кунги сен.

Эртага синов. Эртадан бошлаб ҳаётингни гаровга тикиб яшайсан. Эртага — Афғонистон!

Термиз — аскар учун бир умр эсдан ўчмайдиган хотира. Ватанинг — тинчгина яшаётган қудратли халқнинг борлигини эслатиб туради. Демак, паноҳинг бор. Қўшни мамлакатга қадам кўяётиб, умид билан ён-веринга қарайсан: «Шу жойларни яна бир марта кўрармиканман?» Замон ва маконнинг сўнги айрилиқ нуқтаси — фронталди чизигидир.

Термиз-Ҳайратон — тириклару ўликларни кўравериб, кўзи пишган кўприк: у елкасида не-не алпқомат йигитларни, пажмурда таналарни кўтарган.

Термиз-Ҳайратон — уруш, очлик, қаҳатчилик, биродаркушлик каби барча фожиаларни бартараф этаётган нажот йўли!

— Гулжон, болаларни чақир, машинадаги майда-чуйдаларни олиб кўйишсин! — дедию Бобоназар ака ювинишга тутинди.

Катта ўғли Куронбой минерал сувли шишалар билан тўла яшиқни азот кўтарганча айвонга ўтди. Қизлари тинмай чувиллашади: «Мен олай! Мен кўтарай!» Салима қизи чой келтирди. Даҳлиз тўрига ўрнатилган газ-ўчоқ олдида хотини Гулжон опа куймаланиб юрибди. Кенг-мўл қилиб тикилган кўйлаги ҳам ой-кунлари яқин эканини яширолмасди: насиб этса, тез орада ўн биринчи фарзанд дунёга келади.

Чой яримлаганда эшикдан почтальон Тилла ака бош суқди.

— Келинг, келинг, бу ёққа — тўрга ўтинг! — дея Бобоназар ака мулозамат қилди.

— Раҳмат! Қалай, тинчгина ўтирибсизларми? Иш шошилиш, куннинг иссиғига қолмай хат-хабарларни тарқатмасам бўлмайди. — У сумкасида хат олди. Мана, Жумабойдан!

Қизлари: «Менга, менга беринг!» дейишганча югуришади.

Тилла ака кўлидаги хатни баланд кўтарди:

— Бу хат Ҳалимага! Эртага Жумабой Салима синглисига хат ёзади, индинга эса Маликага навбат...

Тилла ака хайр-маъзур қилиб ҳовлидан ташқари чиқди.

— Қани Ҳалимаҳон қизим, ўқи-чи, аканг нималар деб ёзибди экан?

Отаси почтальон билан гурунглашгунга қадар хатни бир неча марта ўқиб чиққан Ҳалима яна қайта ўқишга тутинди. Ҳаммининг нигоҳи унда. Гулжон опа ўчоқ бошида қилаётган ишини ҳам унутган эди.

«Ушбу хатим тез кунлар ичида етиб маълум бўлсинким, гўзал Хоразм воҳасида соғ-саломат ўйнаб-қулиб юрган синглим Ҳалимага деб билгайлар.

Ҳалима, соғ-омон ўқиб юрибмисан? Опам ва акам соғ-саломатмилар? Бува отам ва Сўна знамлар қаричилик гаштини суриб ётишибдими? Қурбоной акам ва Ойгул опамлар ҳам ишлаб юришгандир? Сапура, Малика, Салима, Жумагуллар ничик? Қурбондурди хат ёзиб турибдими? Ҳали бошқа жойга олиб кетишмабдими? Бир ой бўлди, чамамда, менга хат ёзмай қўйди.

Уй томонда қандай ўзгаришлар, янгиликлар бор?

Синглим, мендан сўрасанглар, жоним соғ, ўз бурчимни ўтаб юрибман. Мана, хизмат ҳам охирлаб қолди. Икки-уч хафтатарал орасида уйга кетишга руҳсиз бўлиб қолар. Соғлик-омонлик бўлса, тез кунларда кўришамиз. Мени сўраганларга кўнглилари тўлгунча салом деб қўй!

Кўришгунча хайр, деб аканг Жумабой.

1987 йил, 16 апрель».

Бобоназар ака тўлқинланиб кетди. Чой ҳам томоғидан ўтмади. Урнидан турди: «Мен кетдим. Ишдан сўнг район марказига ўтаман», деди у.

Гулжон опа: «Овқат тайёр бўлди-ку!» деб ҳай-ҳайлаганича қолаверди.

Байрам арафасида келиб қолса, қўшалоқ байрам бўлиб кетарди! Агар кўнглида бирорта қиз-пиз бўлса тўйни ҳам тезлатиш керак. У-бу харид қилиб, ҳозирлигини кўриб қўйган яхши. Бўлмаса, кейин шошилиб қолиши бор...

Бобоназар ака иш жойига етгунча хаёл суриб борди. Бўлажак тўйнинг режасини тузди, қиладиган харажатларни чамалаб кўрди.

21 апрель эди...

Тоғ ёнбағри. Палаткалар омонатгина тикилган. Рота ошхонасидан тутун кўкка ўрлайди. Вазод аскарлари жанговар топшириқни бажаришиб тонгга яқин қайтишди. Уч соат ухлашга руҳсат берилди. Чор атрофда одам сийрак эди.

Жумабойнинг уйқуси қочган. У «дембел» чемоданидаги майда-чуйдаларни олиб, бирма-бир кўздан кечиради: синглиси кўрса қувончдан ўзини йўқотиб кўядиган қип-қизил туфли, опаси эса мана бу рўмолчани бошига ўраб, қайта-қайта кўзгуга қарайди... Отаси совға деб қўлига тутқазилган ручкани айлан-тириб кўради, кулади: «Э-э, биз бир шофёр бўлсак, мана бунақа нарсани идорада ўтириб, ҳужжатларга имзо чекишга чиқаришган-да!» «Ручканинг биқинида соати бор, Электрон — японларнинг матоҳи бу. Вақтни билиб юрасиз!» деб Жумабой

отасига тушунтиради, қўлига олиб кўрсатади. Отаси ручкани кўзига яқин олиб боради: «Э-э, ўғлим бундаги ажи-бужиларни ажратишга кўзнинг нури қолдими?! Бува отангни ўша чўнтак соати бор-ку, ҳар стрелкаси хилачўпдай, ўшандан бўлса...» Мана бу исирга Робияга. Ярасша керак, қувонганининг ўзи бир давлат. Тунов куни ёзган хатида эслатгандай бўлувди.

Жумабойнинг хаёлини рота командирининг товуши бўлди: «Учинчи взвод, ҳовлига чиқиб, икки қатор бўлиб сафлан! Тез-тез!»

Бу ўлканинг табиати бўлакча. Гир атрофни тоғу тошлар ўраб олган, баҳордаёқ ҳаво қизиб кетади. Баҳорда-ку бир нави — жон сақласа бўлади, лекин ёзда, саратонда қирқ беш-эллик даража иссиқ бўлгандан кейин...

Мана, икки йил бўляптики, Жумабой хизмат қилаётган сапёрлар ротаси тоғу тошлар ичида. Уйинг ҳам, ошхона ҳам, томошабоғнинг ҳам, саждагоҳинг ҳам тошлоқдан иборат.

Сапёрлар қисми гарчи душман билан юзма-юз келмаса-да, «ур-сур»ларда қатнашмаса ҳам кунда, кунора душман билан «сиртқи» курашда рўпара келишади. Қайсидир муҳим йўл узелига кўмилган, мачит, мадраса, мактаб биносига ўрнатилган миналарни зарарсизлантиришга тўғри келади. Икки йиллик хизмат Жумабойни анча пиширди: у дахшатли ҳодисаларни кўрди, ўлим билан юзма-юз келди. Ҳар бир зарарсизлантирилган мина — бу кичик ғалаба, катта қувонч — умрнинг давомийлигини эслатадиган восита.

Сапёрлар минадан минагача яшайдилар.

Сапёр умрида фақат бир марта хато қилиши мумкин. Шу хато қачон рўй беради — бугунми, эртагами, уйга қайтиш арафасидами, буни ҳеч ким билмайди.

Унинг қуролдош дўстлари рус, украин, тожик, татар, туркман, латиш, гуржи йигитларидир. Улим сингари мина ҳам миллат танламайди.

Икки йилда неча ўнлаб «ажал машиналари»ни хавфсизлантиришга мувофиқ бўлишди. Уз вақтида даф қилинган мина — қанчалар моддий бойликни сақлаб қолади, энг асосийси — одамлар: кексалару аёлларни, болаларни парчалаб ташламайди. Сафдошларинг омон қолади, мамлакатнинг қайсидир бурчагидаги кичкина қишлоқ ёки шаҳарнинг олдмигина хонадонига аза кириб бормайди, оналиқнинг сочлари оқармайди, ота вақт инсультга йўлиқмайди, келинчакнинг тўшаги совимайди, болакай отасининг тиззасида ўйнашдек буюк бахтдан бенасиб қолмайди. Шуларни ўйласанг, тинч аҳолининг миннатдор нигоҳларини кўрсанг — интернационал бурч нима эканини, тинчликнинг ҳақиқий қийматини англаб етасан...

Кечагина бошқа дунёда — ўз Ватанида бўлган аскарнинг долғали ҳаётга кўникиши қийин.

Утган йилнинг ёзида қисмга келганлар орасида икки нафар шофёр йигит ҳам бор эди. Вазият тақозоси билан командир уларни дастлабки жанговар топшириқни бажаришга юборди. Вазифа аниқ: тоғ ичкарисида жойлашган пушту қабилаларидан бирига озик-овқат маҳсулотлари олиб бориш керак. Иккита «калашников», икки донна гранат, кузовда олти тонна юк билан йўлга тушилди. Олдинда довону элик қақирим йўл, нотаниш қишлоқ, нотаниш одамлар... Уч соатдан кейин топшириқ бажарилганлиги ҳақида рапорт берилиши шарт! Тамом, вассалом!

Жумабой машинани кўздан кечираётган белорус йигитга далда берган бўлди: «Дадил бўл! Хаёлингни чалғитма. Фақат йўлга қарагин! Сени у ёқда, бу ерда, уйингда кутаётганларини бир дақиқа бўлса ҳам унутма. Унутишга ҳақинг йўқ!»

Машина шитоб ўрнидан кўзғолди.

...Машина омон-эсон қайтиб келди. Лекин топшириқ бажарилмади. Маълум бўлишича, довон ортидаги қоялардан бирига бир одамни «михлаб» кетишган экан...

«Ун суткадан гаупвахтага!» Командир бир оғизгина гапирди.

Шофёр йўғлаб юборди: «Урток командир, мени тўғри тушунинг. Умримда жасадни кўрган эмасман... Ун кун олдин Ашхабодда қизлар билан рақсга тушган эдик. Бугун эса... рўпаремда тошга ваҳшийларча «ёпиштирилган» одам жасади турибди. Мен чидай олмадим, тушунинг!»

Командир унинг арз-додини эшитишни ҳам истамади: «Ун беш суткага. Муддатни ўтагач, ҳар бирига бештадан наряд». Буйруқ — ҳукм. Буйруққа итоат этилади, эътироз билдиришга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ. Ҳарбийнинг темир интизоми шу!..

Жумабой кейинчалик ўша йигитлар энг оғир участкаларга

боришганини, оғир топшириқларни бажаришганини кўрди. Илк бор ўлим билан тўқнаш келган солдат одатда мушкул аҳволга тушади. Аскар ҳам оддий инсон, унда ҳам қалб бор. Лекин уруш романтика эмас, кинолардаги кадрлар орқали онгимизга муҳрланган «ўн етти лаҳзали» қаҳрамонлик ҳам эмас. Уруш — сенинг нимага қодир эканингни аниқлайдиган барометр. Уруш — ўз жонинг ўзгалар жони билан чамбарчас боғлиқ эканини англаш, демакдир. Сен бўлмасанг-да ҳаёт довом этаверади. Сени ўлдирган ўқ — бошқани ҳам ўлдириши мумкин эди: сен дуч келган минани бошқа биров ҳам билмай босиб олиши мумкин-ку?! Айттайлик, сен дайди ўққа кўксингни қалқон қилдинг, ажал уруғини ўзингга раво кўрдинг, биродарингни ўлимдан сақлаб қолдинг. Бу жасорат, қаҳрамонликдир! Урушдаги ҳар бир аскарнинг асл моҳияти ана шундай.

Эрталаб штабдан хабар келди: юк ортилган машиналар колоннаси довон ортидаги йўлда тўхтаб қолибди. Йўлнинг жарлика туташ, энг тоғ қисмига душман мина кўмиб кетган экан. Командирнинг буйруғи билан беш нафар йигит: икки рус, бир украин, бир туркман, бир ўзбек саф тортишди. Жисмонан бақувват, тик гавдали Жумабой қаторни бошлаб турди.

«Бу сизларнинг охириги жанговар вазифаларингиз! Уч кундан сўнг запасга бўшатиласизлар. Эртага ҳаммангизга «обходной лист» беришади. Операцияни муваффақиятли туғатиб қайтгач, йўл тарадудини кўришга рухсат бераман. Тушунарлими!»

Командирнинг товуши бирдан ўзгарди, кўзлари мулоим тортгандек бўлди. У беш нафар йигитнинг ҳар бирига диққат билан тикилди: «Эҳтиёт бўлинглар, йигитлар! Таваккалчилик кетмайди. Икки йил хизмат қилдингиз. Сизларни уйларингизда кутишяпти...»

1945 йилнинг май ойида, Улуғ Ватан урушининг сўнги дахшатли палласида Берлинни ишғол қилиш чоғида командирлар ўз жангчиларини худди шундай сўзлар билан кузатиб қолган бўлсалар ажаб эмас. Ахир тўрт йил жанг қилишди, неча марта ўлимдан қолишди: охириги жангда ўлиб кетиш, истайсизми-истайсизми, алам қилади.

Пропоршик Воронцов командир қилиб тайинланган бўлинма айтилган жойга тезда етиб борди. Саккизта машинанинг йўлига гов бўлган матаҳ — АҚШда ишлаб чиқарилган янги типдаги мина эди. Катта вайронагарчилик келтириб чиқаришга қодир мина. Душман уни кечаси ўрнатган шекилли, яхшироқ маскировка қилмабди ҳам. Тош йўлнинг ўнгаи, ўрта қисмида мина сиққулик хандақ кавлашгунча бўлари бўлган кўринади.

Пропоршик вазифаларни белгилади: Жумабой рус йигити билан шу яқин атрофда мина бор-йўқлигини аниқлайди. Унга икки нафар солдат — шофёрлар ёрдам берадиган бўлишди. Қолганлар ўта эҳтиёткорлик билан мина атрофини қазишга киришдилар.

Шу биригина мина олти нафар аскарнинг бир соатдан кўпроқ вақтини олди. Энди энг сўнги, оғир иш қолган: хандақда қопқора бўлиб чўзилиб ётган минанинг «қитиқлати»га тегиб кетмасдан, керакли бурамаларини топиб, хавфсизлантириш керак. Лекин на устки қисмида, на ёнларида бурамалари кўринарди.

«Наҳотки, остки томонида бўлса? Кўтариш билан соат меҳанизм ишга тушса-чи? Пропоршик аскарларга элик кадамча нарироққа бориб туришни буюрди-да, ўзи минани «силаб-сийпаш»га киришди.

Бу «ажал қутиси» уларнинг яқинроқ келиб, кўтариб олишларини кутиб ётибдими? Кошки, енгил нарса бўлсаю олсангу жарликка улоқтирсанг! Бунинг қўлга илинадиган бирорта «шохи» бўлмаса, тухумдек сип-силлик, тўрт-бешта бўлиб кўтаришдан бошқа илож йўқ. Турган жойда портлатиб бўлмайди. Қуввати қанча, нимага қодир — номаълум. Йўлнинг катта қисмини ўприб ташласа — тамом, тоғ ичкарисидаги қисмлар, қишлоқлар билан алоқа анча муддат тўхтади. Йўқ, мумкин эмас. Тавкал қилишдан бошқа илож йўқ. Ҳозир ҳаммаси биргаликда эҳтиёткорлик билан «аждар»ни кўтаришади... Воронцов яна бир бора минанинг таг қисмини кўздан кечиради. Уша мудҳиш бурамани топишга, зарарсизлантиришга уриниб кўради. Агар иши ўнгидан келмаса, йигирма-ўттиз лаҳза мобайнида жарликка улоқтиришга улгуриш керак. Ким билади, балки унинг актив ҳаракатга кириш фурсати янада қисқароқдир?! Ленин ортиқча кутишга ҳақлари йўқ. Шундоқ ҳам машиналар колоннаси уч соатдан буён кутиб турибди.

Воронцовнинг қатъий қарорга келиши учун бир неча минут кифоя қилди: «Бунақа холга биринчи марта дуч келаётгани-

миз йўқ. Охири бахайр бўлади», деб ўйлагандир ичида у. Яна қайдам.

Прапоршик жангчиларга буйруқ берди — ҳаётидаги энг сўнгги буйруқ. Беш нафар аскар, беш навжувон йигит бу топшириқни бажаришга киришдилар — ҳаётларидаги охириги топшириқни...

«Бир-икки, олдик! Голиков, бармоқларинг титрамасин! Йигитлар бардам бўлинг, яна озгина кўтаринг! Ҳа, раҳмат, чап томонга юрамиз, секин, яна ўн қадамча... йи-гит...»

У сўзини тугата олмайди. Кучли портлаш қулоқларни батанг қилади.

22 апрель эди...

Ногаҳон дераза қаттиқ тақиллади. Эндигина уйқу элитган Бобоназар ака чўчиб тушди. У сапчиб ўрнидан турди, хотинини туртди: «Гулжон, тур, ўғлинг келди шекилли». Узи апил-тапил кийинди-да даҳлизга чиқди, орқасидан келаётган хотинига тайнлади: «Суюнчига атаб қўйганингни ол, кўнглим сезяпти— Жумабой!»

Дарвозани шошиб очган Бобоназар ака ғира-шира қоронғиликда энтикиб кутаётган, бор вужуди билан талпинаётган ўғлини эмас, бир тўда бегона одамларни кўрди. Кўзига погон таққан (ҳарбийлар шекилли) кишилар чалинди, яна колхоз раҳбарлари, қишлоқ Шўроси, таниш-нотаниш чеҳралар. У бир зум довдираб қолди. Тили калимага айланмади.

«Ким келибди? Қани Жумабой?» деганча хотини ҳам орқасидан чиқди.

Ҳеч ким индамади. Сукунат. Ҳамманинг елкасидан гўё оғир юк босиб тургандай, бошлар эгилган эди. Ким гапирсин, ким юрак бетлаб ўша гапни, бир оғиз даҳшатли жумлани айтади?! Ким?!

— Ўғлингиз...

Бобоназар ака ҳўнграб юборди, Гулжон опа ўзидан кетди. Бир зумда кўни-қўшнлар, қариндош-уруғлар йиғилишди. Бобохон бува машъум хабарни эшитиб, ётган еридан ярим яланғоч ҳолида, бошяланг югуриб келаверибди.

Суюнчи эгасини топмади, тўйда дастурхонни безаши керак бўлган ширинликлар жой-жойида қолаверди.

28 апрель эди...

Боғот районидаги Нариманов номидаги машҳур колхозда «Беватан» деб аталувчи қишлоқ бор. Юзга яқин хонадон чексиз қумликларга туташ воҳанинг сўлим бу гўшасида азалдан истиқомат қилишади. Худди шу ерда хўжаликнинг чорвачилик фермаси ҳам жойлашган. Ферма — воҳанинг, яшиллик оламининг сўнгги чизғи. Шу ердан ҳудудсиз Қорақум саҳроси бошланади. Қорақумнинг у бурчида — минг қақиримлар нарида бошқа мамлакат, бошқа ўлка жойлашган. Уша давлат бир куни келиб, ҳаёт-мамотиға айланишини воҳанинг қайси бир йигити ўйлабди, дейсиз.

Жумабой...

Эҳтимол, тенгқурлари билан бир йилда туғилиши кераклиги учун ҳам туғилгандир. Бир яшарлигида тили чиқди, бир ярим ёшида тетапоа бўлди, беш яшарлигида қадимий удумга кўра «қўлини ҳалоллашди». Кейин мактабга борди, ҳарф таниди, ёзув ўрганди.

Кейинроқ у жўралари билан қум бағирларида мол-қўй боқиб юрганида ўзича орзуларга берилади, келажакда ким бўлишини ҳаёл қилади, қумликларнинг чегараси бор-йўқлиги билан қизиқсинади...

«Жумабой, бу қумликларнинг нариги четида нима бор экан? Одамлар саксовулга боришганда юз километрдан ичкарига кириша олмайди. У ёғи-чи?» деб сўрайди жўраси Берган.

«Қумликларнинг охирида — у ёқда Америка бор!» дея жа-воб беради Жумабой.

Учинчи синф ўқувчисиға одатда бизга рақиб бўлган Америка чегарадош бўлиб туюлаверади. Биз бу сўзни истезьмолда кўп ишлатамиз: «Америка сеҳрли диёр».

Улар еттинчида ўқишаётганда «Афғонистон масаласи» чиқди. Уша йили илк бор қишлоғидан ҳарбийга кетган йигитларнинг айримларини Афғонистонга «ўтказишгани»ни эшитди. Уша пайтлари бу мамлакат мавҳум эди. «Ошкораликка ўрганмаган дунё» уни янада мавҳумлаштирарди. Чекланган совет қўшинлари ҳақидаги тўлиқ маълумотни фақат чекланган кишиларгина билишарди, холос.

Мавҳум нарсаға қизиқиш ортади, мавҳумликдан негадир кўрқамиз.

Саккизинчини тугатган йили: «Фалончининг ўғли Афғонистондан қайтибди, бир оёғи протезмиш. Фалончининг боласини кўрдим, ўша ёқда бўлган, ранг-рўйида қон йўқ. Бола-пақир қисинибди...»

Мактабни тугатиб, Хива қишлоқ хўжалик техникумининг зооветеринария бўлимига ўқишга кирди.

«Афғонда хизмат қилган солдатнинг ўлигини келтиришибди, тобутни очтирмабдилар».

Афғонистон — Жумабойларнинг авлоди онгига, ҳаётига алоҳида давр бўлиб кирди. Йигитларни мардликка, жасурликка ўргатадиган, шунга чорлаб турадиган дунё.

Кейин...

У ҳам эрта баҳор кунларининг бирида «ташриф қоғози» олади. Хизматга жўнайдиган куни уйда байрам бўлиб кетади: қариндош-уруғлар, жўра-ёронлари йиғилишади. У шу куни Робия билан ҳам хайрлашади. Қиз кутмиша ваъда беради, узоқ вақт суҳбатлашиб ўтиришади (ўртада нима гаплар бўлганини биз билмаймиз, фақат икки қалбнинг аҳду паймони ушалишига зомин бўлган урушга лаънат ўқиймиз, холос).

Қариялар «оқ йўл» тилашади: «Ой бориб, омон қайт!» Гўё урушга кетаётгандек. «Ой бориб, омон қайт!» Тинчлик даврида, эзгулик даврида, фаровонлик даврида.

Икки ойча Термизда ҳарбий тайёргарликдан ўтишади. Кейин Афғонистондаги совет қўшинларининг чекланган контингенти составида хизмат қилиш учун юборилади.

Афғонистон. Бу ернинг ўз қонунлари бор. Бу ерда эълон қилинмаган уруш кетмоқда, биродарқушлик, хунрезлик авжида.

У ҳарбийга қишлоқ хўжалиги техникумининг дипломига эга бўлган ҳолда кетган эди. Ёши ҳам бошқалардан кўра «улуғ»роқ. Шу сабабли тезда кўзга ташланди, топшириқларни сўзсиз бажариши, бошқаларга бош-қош бўлиши билан назарга тушди. Афғон халқиға ёрдам кўрсатиш, йўллар ва муҳим иншоотларни минадан тозалашда актив қатнашганлиги учун қисм командирининг икки марта «Мақтов ёрлиги»ға сазовор бўлди.

Унинг отаси Бобоназар ака узоқ йиллардан буён колхозда шофёр бўлиб ишлайди. Тўғрисўз, ҳалол одам. Болаларига ҳам унинг фазилатлари ўтган. Айниқса, Жумабой отасига ўхшагиси келар, эл хизматидан бўйин товламас эди.

Онаси Гулжон опа қишлоқ ҳаётининг, колхоз ишлаб чиқаришининг бутун азобини, машаққатини тортган аёл. Уч ўғил, етти қиз туғиб, тарбиялади: Қаҳрамон она. Жумабой оилада тўртинчи фарзанд эди.

«Хизматдан кейин бир ойча дам оламан, кейин колхоз фермасига ишга киранман. Менинг учун сеvimли касб — шу», деб ёзганди у хатларида.

Лекин...

Мактабда, техникумда ўқиган пайтлари кўнгил қўйган қизга — Робияға ҳар ҳафта хат жўнатиб туради. «Уйга қайтган, тўйни ўтказамиз. Кейин биргаликда ишлаймиз, оиламиз энг тинч, тотув оилалардан бўлади. Ҳар қандай уруш-жанжаллардан четроқ юрамиз. Уруш сўзини ҳатто тилга олгим ҳам келмайди. Бўлажак фарзандларимизнинг исmlарини танлаб ҳам қўйдим», деб ёзган эди у маҳбубасига.

Лекин...

Қиз аскар йигитини орзиқиб кутди, икки йилгача кўзи тўрт бўлди. Аммо, шум тақдир уларнинг биргаликда яшашларига изн бермади. (Робия Жумабойнинг маъракалари ўтказилгач, ота-онасининг қистови билан эшигини қоққан навбатдаги совчиларга розилик берди. Синглим, биз сени айблаб олмаймиз. Ҳаётнинг шавқатсиз қонунлари борки, ҳаммамиз унинг қаршисида бўйин эгишга мажбурмиз. Бахтли бўл, синглим, бахтли бўлгин! Фақат гоҳ-гоҳида Жумабойни эслаб турсанг бас!)

«Ўғлингиз Жумабой Бекмуродов ҳарбий топшириқни бажараётган пайтда қаҳрамонларча ҳалок бўлди. Шундай мард, жасур ўғлини тарбиялаганинги учун раҳмат!» деган сўзлар бор эди командирининг Бобоназар ака ва Гулжон опалар номига ёзган таъзияномасида.

Жумабой ҳарбий хизматда ён дафтарча тутган ва айрим воқеа-ҳодисаларни қоғозга туширган. Сапёрлар қисми — «нозик қисм», бу ердаги ҳаёт талофатсиз бўлмайди.

У душман минасини зарарсимзлантиришда, ҳарбий топши-

риқларни бажариш вақтида ҳалок бўлган сафдош дўстларининг исм-фамилияларини ёзиб борган экан.

У ўн саккиз нафар сафдошининг, ўн саккизта қаҳрамон қизил аскарнинг номларини шу тариқа ўз қалбида абадийлаштирган.

Бекмуродов Жумабой — 1987 йил, 22 апрель.

Бу санани бошқалар ён дафтарларига ёзишади.

«Кўчқоров Шавкат, Иброҳимов Иброҳим, Малиров Собит, Каримов Нуъмон, Матрасулов Отабек, Отажонов Одилбек, Иванов Геннадий...»

Бу сана ўша йигитларнинг ён дафтарларида ёзилган, хотирларига ўчмас битилган.

Аза! Аскар азасидан оғири борми? Гулжон опа бир ҳафтада ўн йилга қариди. Бобоназар ака кўп вақтгача бир сўзни такрорлаб юрди: «Нимага? Нимага!» Кузақда ҳарбий хизматга қақирлиб, Туркменистонда тайёргарликдан ўтаётган Қурбондурди акасининг азасига етиб келолмади, тўрт кунга кечикди...

Бир ой ўтгач, Гулжон опа қиз кўрди: исмини Гулзода қўйишди.

Вақт ўтади, Гулзода катта қиз бўлади. Унга аскар акаси ҳақида, қаҳрамон жангчи ҳақида сўзлаб беришади. Сўнг Гулзода тенгқурларига акаси тўғрисида фахр билан гапириб юради.

Аскар онаси шундай тилак билдиради: «Илоҳим, юрт тинч бўлсин, ҳеч қачон уруш бўлмасин! Қасд қилганлар паст бўлсинлар! Ҳақ йўлда жон берган ўғлим Жумабой орзу қилганидек, бутун дунёда осойишталик бўлиши керак. Америка ва Совет давлатининг раҳбарлари бу борада келишишади. Шундай бўлиши керак, токи тинчлик даврида йигитларнинг умри заволят топмасин!»

* * *

Тинчликнинг оддий аскарлари...

Жумабойнинг қабрига оқ мармар лавҳа ўрнатишди. Бобоназар ака бунга қарши чиқди: «Қора мармар ўрнатиш керак, токи биз эзгу иш йўлида жон фидо қилган йигитлар учун мотам тутушимиз, хотираларини эсдан чиқармаслигимиз керак. Қора ранг — мотам руҳини билдиради. Уларни нутишга ҳаққимиз йўқ!», деди.

Тинчликнинг оддий аскарлари...

Хивалик Отабек Матрасулов Жумабойдан бир ой олдин мина билан юзма-юз келган эди. Унинг икки оёғини кесишди, бир кўзи ожиз бўлиб қолди. Узоқ вақт марказий госпиталларда даволанди, ҳаётга қайтарилди. Унга қадрдон дўсти Жумабой ҳақида фақат ярим йилдан кейин айтишади. У умид билан яшамокда.

Тинчликнинг оддий аскарлари...

Самбиқ «афғончи»ларни бу йил университетларнинг ҳуқуқшунослик факультетларига имтиёзли олиш тўғрисида қарор чиқди. Бу йигитларнинг ўтмишда рўй берган салбий ҳолатларга чек қўйишларига, ҳар қандай адолатсизликларга мурасасиз бўлишларига ишонгинг келади.

Тинчликнинг оддий аскарлари...

У — Жумабой, У — Отабек, У — Сен, У — Мен, У — ҳаммамиз! Ҳаммамиз тинчликнинг оддийгина аскарларимиз. Сафларимиз мустаҳкам бўлсин, жумабойларнинг йўқлиги ҳеч қачон билинмасин!

— Эй, тинчликнинг оддий аскарлари, сафларинг!

Ушбу мақоланинг корректураси келган пайтда редакциямизга Хоразмдан Р. Ҳасанов кўнғироқ қилди: «СССР Олий Совети Президиумининг 1987 йил 12 ноябрь куни эълон қилинган Фармонига мувофиқ Жумабой Бекмуродовга (ўлиmidан кейин) Қизил Юлдуз ордени берилди. Орденомга оғирида Боғот район Ҳарбий комиссариатида марҳум аскарнинг отасига — Бобоназар акага топширилди. Бундан ташқари, Жумабой Бекмуродов СССР Олий Совети Президиумининг 1986 йил 9 сентябрь Фармонига кўра «Жасурлиги учун» медали билан ҳам тақдирланган экан.»

◆ АВТОРЛАРИМИЗ ◆ АВТОРЛАРИМИЗ ◆ АВТОРЛАРИМИЗ ◆

◆ АВТОРЛАРИМИЗ ◆ АВТОРЛАРИМИЗ ◆ АВТОРЛАРИМИЗ ◆ АВТОРЛАРИМИЗ ◆ АВТОРЛАРИМИЗ ◆ АВТОРЛАРИМИЗ ◆ АВТОРЛАРИМИЗ ◆ АВТОРЛАРИМИЗ ◆ АВТОРЛАРИМИЗ ◆ АВТОРЛАРИМИЗ ◆

Матлуба АЗАМАТОВА. Андижон шаҳрида дунёга келган. Москвадаги М. Горький номли Адабиёт институти наср бўлими талабаси.

«Ёшлик» журналида биринчи марта чиқиши.

Болтабой БЕКМАТОВ. 1958 йили Туркiston ССР-нинг Тошовуз вилоятида туғилган. Совет Армияси сафида хизмат қилган. Хизматдан сўнг М. Горький номидаги Адабиёт институтига ўқишга кирган. Ҳозир шу институтнинг иккинчи курсида таҳсил олмоқда.

Улуғбек ДАЛИЕВ. Андижонда туғилган. Совет Армияси сафида ҳарбий хизматни ўтагач, М. Горький номидаги Адабиёт институтига кирган. Айни пайтда институтнинг поэзия бўлими тўртинчи курс талабаси. Шеърлари республика вақтли матбуотида бир неча марта эълон қилинган.

Тўра МИРЗО. 1956 йили Чортоқ районининг Пешқўрғон қишлоғида туғилган. Тошкент театр ва рассомлик санъати институти 1979 йили битирган. «Майсалар ҳайқирғи», «Гўрўғлининг беланчаги» ва «Тонги мактуб-

лар» шеърый тўпламларининг муаллифи. Шунингдек, «Бекат», «Пойтахт латибалари», «Тонги трамвай» ва «Саратондаги изғирин» каби драматик асарлари республика театрларида сахналаштирилган. Бир неча марта Бутуниттифоқ драматурглари конкурсларининг лауреати бўлган.

Баҳодир ЕҚУБЖОНОВ. Фарғона вилоятининг Риштон мавзеида 1958 йили дунёга келган. Армия сафида ҳарбий хизматни тамомлагач, безакчи рассом бўлиб ишлаган. Айни чоқда М. Горький номидаги Адабиёт институтининг сўнгги курс талабаси.

Ражаббой ОТА ТУРК. 1955 йили Шофиркон районида туғилган. Тошкент Давлат университетининг журналистика факультетини битирган.

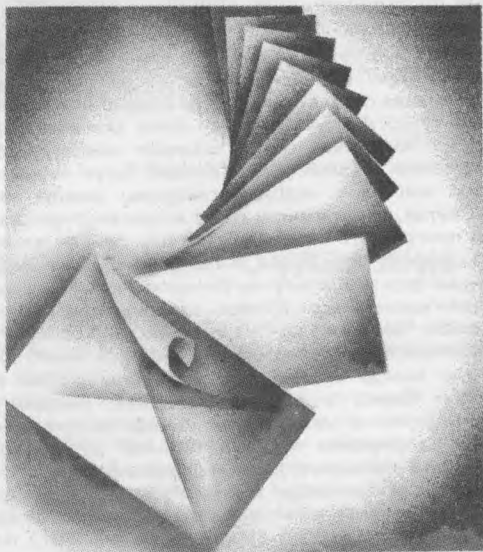
«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси, «Саодат» журналларида хизмат қилган. «Юрак садоси» ҳикоялар тўпламининг муаллифи (1982 й.) Ҳозир СССР Ёзувчилар союзи қошидаги Олий Адабиёт курсининг тингловчиси.

СССР Ёзувчилар союзининг аъзоси.

◆ АВТОРЛАРИМИЗ ◆ АВТОРЛАРИМИЗ ◆ АВТОРЛАРИМИЗ ◆

Тил ҳақида баҳс

Имтиёз сўраётганим йўқ

КПСС Марказий Комитетининг Бош секретари М. С. Горбачёв январь (1987 й.) Пленумида сўзлаган нутқида бундай деган эди: «Тан олиш керакки, миллий муносабатлар соҳасида йўл қўйилган хатолар, уларнинг кўринишлари эътибордан четда қолди, улар ҳақида гапириш кўнгилга хуш келавермасди. Бу ҳол эса, ҳозир биз юзма-юз турган салбий оқибатларга олиб келди». Кейин Михаил Сергеевич кишиларнинг миллий туйғуларини ҳурмат қилиш лозимлигини, миллий туйғуларни менсимаслик, миллий туйғулар билан ўйнашиш бадкорлик эканини алоҳида уқдириб ўтди.

Мен сеvimли «Ёшлик» журналимизининг 12-сониди (1987 й.) эълон қилинган «Тил ҳақида баҳс» номли мунозарали материал билан танишар эканман, беихтиёр М. С. Горбачёвнинг юқоридаги сўзларини эсладим. «Ёшлик» ниҳоятда долзарб масалани кўтарган. «Мулоҳазаларимизни шу ерда тўхтатиб турайлик-да, кўплашиб ўйлаб кўрайлик, тортишайлик, таклифлар киритайлик ва энг мақбул, адолатли йўлни танлайлик», дейилади сўнг-сўзда. Журналнинг бундай позициясини мен социализмнинг, қайта қуришнинг асл моҳияти, жамиятимизни демократлаштиришдан иборат бўлган ҳозирги давр учун энг тўри ва энг адолатли йўл деб биламан. «Газета ёки журнал — жамоатчилик ишидир. Агар унда фақат битта нуқтаи назар ҳукмронлик қилса, фикр алмашувларга йўл қўйилмаса, хўш, натижа нима бўлади? Яна-тагин уруғ-аймоқлар уруғ-аймоқларга қарши, гуруҳлар гуруҳларга қарши тураверадими? Йўқ, халқ тақдири теварагида, халқнинг дардлари, қувончлари теварагида бирлашиш керак» (М. С. Горбачёв. 1988 йил, 8 январь куни КПСС Марказий Комитетида оммавий информация воситалари, идеология муассасалари ва ижодий союзларнинг раҳбарлари билан учрашув чоғида сўзланган нутқдан).

«Ким табиб — бошидан ўтган табиб» деганларидек, каминга ҳам ўзининг мўъжаз муҳитида бошидан кечирган «саргузаштлари»ни «Ёшлик»хонлар билан ўртоқлашишни лозим топдим.

Мен 1969 йилдан буён Самарқанд шаҳридаги қишлоқ хўжалиги институтида (тиллер ва адабиётлар кафедрасида) ишлайман. Шу ўтган давр ичида рус тилида таълим бериладиган группаларга ўзбек тилидан дарс бердим. Айни пайтда 1971 йилдан бошлаб институтнинг тайёрлов бўлимларида ҳам ўзбек тили ва адабиётидан сабоқ берардим. 1981 йилда собиқ проректор Ф. Ҳ. Ҳошимов рус тилида таълим бериладиган группаларда ўзбек тили ўқитишни бекор қилди. Урнига чет тиллардан бирини ўқитиш йўлга қўйилди. Лекин тайёрлов бўлимларида (кундузги ва сиртки) ўзбек тили ва адабиёти фани то мен ишдан бўшатишгунимга қадар ўқитилди. 1987 йилнинг 9 июнь куни эса мен ректорнинг 459-сонли буйруғига биноан ишдан бўшатишдим. Жумладан, буйруқда бундай дейилган: «Тиллар ва адабиётлар кафедрасининг катта ўқитувчиси Ширинов Сувоп ўқув йилининг охиридан — 1987 й. 28.06. кундан эътиборан ЎзССР ҚЗОТининг 41-моддаси, 1-бандига мувофиқ ўқитувчилар миқдорининг қисқариши муносабати билан ишдан бўшатишсин. Унга ўртача иш ҳақининг икки ҳафталик миқдори даражасида моддий ёрдам берилсин. Институт касаба союз мажлисининг 1987 й. 29.05. 16-протоколи асосида ушбу қарор қабул қилинди».

СССР Олий таълим министрлигидан юборилган (28.06.83 й.) 28-сон инструктив хатда бундай дейилади: «Ўқув машғулотлари СССР халқлари тилларида олиб бориладиган группаларда ўша илм даргоҳи бўйсунадиган Министрлик (идора) қарорига биноан она тилининг ўқитилиши ўқув планида рус тилини ўрганишга ажратилган вақт ҳисобидан амалга оширилиши мумкин». Шу хатни тесқари тушунган илмий совет (бевосита ректорнинг ташаббуси билан) 1987 йил 24 апрель куни кундузги тайёрлов бўлимларида рус ва ўзбек тилларини ўқитиш масаласини кўриб чиқди-да, тиллар кафедрасида, бошланғич методик советда, катта методик Советда муҳокама қилинмади ва бирданига ўзбошимчилик билан тайёрлов бўлимларида ўзбек тили ва адабиёти фанини ўқитишни бекор қилди. Илмий совет қарорига «таянган» институт ректори эса ўзбек тили ва адабиётига ажратилган дарс-соатларни, айни чоқда, штатни ҳам қисқартирди. Шундан кейин мен ишдан бўшатишдим. Мен ректорнинг қарорини нотўғри деб биламан, бу совет қонунига мутлақо хилофдир. Шу муносабат

билан институт раҳбарларига бир неча марта мурожаат этдим ва ҳар гал бир хил жавоб олавердим; аризаларимда кўтарилган масалага институтда умуман бир ёқлама муносабат кўрсатилди. Қуйида илмий совет қарорининг, ишдан бўшатишимга розилик берган касаба союз комитети ҳаракатларининг ҳамда ректор буйруғининг нотўғри эканини кўрсатувчи баъзи бир далиллар келтираман.

1. СССР Олий таълим министрлиги чиқарган ва бажарилиши мажбурий ҳисобланган намунали ўқув плани бўйича: тайёрлов бўлимларида муайян тилини ўрганиш учун 210 соат ажратилиши ва режалаштирилиши лозим. Планада бундай деб ёзиб қўйилган: «Бу соатлар рус тили (она тили) ва адабиётини ўрганиш учун ажратилади». Бироқ, ректор ҳам, илмий совет ҳам негандир буни ҳисобга олмайдилар ва ўзларининг қилмишлари билан очик-ойдин СССР Олий таълим министрлигининг намунали ўқув планини назар-писанд этмаётганларини намойиш қилавердилар. Бундан ташқари, ўша намунали ўқув планида биринчи курс талабалари учун ҳам тилини ўрганишга 120 соат ажратилиши кўзда тутилиб, «Рус тили (она тили) ва адабиёти ўрганилсин», деб қайд этиб қўйилган. Аммо институт раҳбарлари бу ҳол билан мутлақо ҳисоблашмаяптилар; она тилини ўрганишга бир соат ҳам ажратилгани йўқ. Оқибатда ажаб-товур манзара пайдо бўлди: институтга тайёрлов бўлимларидан кирган талабалар 330 соат, тайёрлов бўлимларида таҳсил кўрмай институтга кирган талабалар эса 110 соат мобайнида рус тилини ўрганмоқдалар.

2. Ўқув машғулотлари рус тилида олиб бориладиган тайёрлов бўлимларида ўзбек тилини ўқитиш ёки ўқитмаслик масаласини институт ректори, илмий совет эмас, муайян олий ўқув юрти бўйсунадиган министрлик (идора) ҳал этиши лозим: юқорида эслатиб ўтганимиз 1983 йили жўнатилган инструктив хатда бу ҳақда уқдириб ўтилган. Институт раҳбарияти эса бу масалани ўзбошимчалик билан ҳал этди. Ваҳоланки, бизнинг қишлоқ хўжалиги институтимиз бўйсунадиган СССР Давлат агросаноат бошқармасидан на ёзма, на оғзаки кўрсатма келган. Шундай экан, институтда она тили ўқитилишининг бекор қилиниши СССР Олий таълим министрлиги кўрсатмасига ҳам мутлақо хилофдир.

3. Институтда шатлар ректорнинг ўзбошимчалик билан чиқарган қарорига асосан эмас, СССР Давлат агросаноати бошқармаси қарорига мувофиқ маош фондининг чекланганига биноан қисқариши мумкин, холос.

4. Институт ректори ва илмий советининг қарори олий ўқув юртлари ишларини қайта қуришга оид янги кўрсатмага зиддир. Жумладан, мамлакатимизда бошланган янгиланиш, поклиниш жараёнини акс эттирган ҳужжатда бундай дейилган: «Ўқув машғулотлари миллий тилларда олиб бориладиган жойларда кириш имтиҳонлари ҳам она тили ва адабиёти бўйича ўтказилсин (иншо). Тайёрлов бўлимининг тингловчилари ҳам абитуриент ҳисобланадилар; КПСС Марказий Комитети ва СССР Министрлар Советининг қарорига мувофиқ кириш имтиҳонлари чоғида она тили ва адабиётдан иншо ёзишлари керак. Улар она тили ва адабиёти фанини ўрганишлари лозим» («Правда» газ., 27.01.87 й.).

5. Ректорнинг ва илмий советининг қарори (аслида, илмий советга ҳам ректор тазйиқ ўтказган эди) гўё уларнинг ёшларни интернационализм руҳида тарбиялашга жонкуярлик қилаётганларини кўрсатар эмиш. Лекин бу «жонкуяр интернационалистлар» рус тили билан бир қаторда миллий тилларни ҳам ўқитиш лозимлигини гапирган кимсани дарров миллатчиликда айблайдилар. Институтда ўзбек тилини ўрганиш ёки ўрганмаслик масаласи кўрилган илмий совет мажлисида улар айнан шундай тоқат қилиб бўлмайдиган муҳитни вужудга келтирдилар. Устига устак, институтда ўзбек тили ўқитишнинг бекор қилиниши Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети бюросининг 1987 йил 12 сентябр кўни чиқарган қарорини ҳам рад этади. Унда рус, ўзбек, қорақалпоқ ва бошқа миллий тилларни ўрганиш борасида ҳам жиддий камчиликлар мавжудлиги қайд этилган эди.

Мен масалага принципиал ёндашиш тарафдориман. Шу пайтгача шахсий ҳаётимда нимагаки эришган бўлсам, партия ва ҳукуматимизнинг ленинча миллий сиёсати туфайли, ленинча миллий сиёсатнинг тантанаси туфайли эришдим. Мен улуг Советлар мамлакатининг тенг ҳуқуқли граждани эканимдан доимо фахрланаман. Аини чоқда, институтимизда ўқув машғулотларининг фақат рус тилида олиб боришга ўтказилга-

нини, натижада (тил билмаслик орқасида) студентларнинг билим савияси бўшашиб кетаётганини кўриб-билиб туриб жим туролмайман; бунга виждоним йўл қўймайди. Нима бу, миллий туйғулар билан ўйнашишни ёки миллий туйғуларни менсимасликми?! Ахир, институтимиз студентларининг жуда кўп қисми олисдаги қишлоқлардан келишган, улар рус тилини деярли билишмайди. Наҳотки шу оддий ҳақиқатни рўй-рост айтган киши бирпасда миллатчига айланиб қолса?! Кишининг интернационалист эканлиги фақат рус тилини ўрганишига боғлиқ холосми? Интернационализм ғоясини бунақа жўн талқин этилиши сиёсий калтабинликдан бошқа нарса эмас. Интернационализмнинг ҳаётбахш қудрати нафақат рус тилига, балки бошқа барча миллат, (жумладан, ўзбек) тилига муносабатда теппа-тенг ҳуқуқлилик принципага асосланишида эмасми?!

То 1981 йилгача рус группаларида таҳсил кўрадиган студентлар ҳам ўзбек тилини ўрганишарди, лекин ўша йилдан эътиборан ўзбек тили ўрнига чет тилини ўқитиш жорий этилди. Ҳозирги пайтда мексикосод ва бухгалтерия факультетлари, қишлоқ хўжалигини механизациялаштириш бўлимида ва ветеринария факультетларида ўқув машғулотлари фақат рус тилида олиб борилмақда. Аслида, рус тилини яхши билмайдиган талабалар рус тилида «таҳсил» кўраётдилар, рус группаларидаги «рус бўлмаганлар» эса, чет тилини амал-тақал ўрганмоқдалар. Хўш, студентларнинг билим олишларини мушкуллаштириш ҳисобига бундай йўлни жорий этиб тўғри иш қиляпмизми? Рус группаларида таълим олаётган студентлар чет тилини ўрганса яхшими ёки ўзбек тилини ўрганган маъқулми? Усимлиқшунослик кафедрасининг мудири, профессор Е. П. Гореловнинг фикрича, модомики биз маҳаллий халқ орасида яшайдиган қишлоқ хўжалиги мутахассисларини тайёрлар эканми, улар шу халқнинг она тилисини билиши шарт. (Дарвоқе, унинг ўзи соф ўзбек тилида бемалол гаплаша олади.)

Профессор Э. Ҳ. Эргашев, доцент Ф. Ҳ. Ҳошимов каби олимларнинг фикрича, дарслар ўзбек тилида ўтилса, юқори малакали мутахассис тайёрлаб бўлмас эмиш. Жумладан, 1987 йил 24 апрель кўни бўлиб ўтган илмий совет кенгашида ўртоқ Э. Ҳ. Эргашев бундай деди: «Келажакда халқаро микёсларга чиқадиغان юқори малакали мутахассислар тайёрлаймизми ёки маҳаллийчилик билан шуғулланамизми — ана шу масалани ҳал этишимиз керак. Ўртоқлар, олий таълимни йўққа чиқармаслик керак! Қачонлардир ветфақда ўқув машғулотларини ўзбек тилида олиб боришга ўтказилдию биз ўзимизнинг йўлимизни тўсиб қўйдик: ўшандан буён ҳеч ким марказий олий ўқув юртларининг, илмий тадқиқот институтларининг аспирантурасига ўқишга қира олмади. Бугун — мамлакатимизда юқори малакали кадрлар тайёрлаш ҳақида гапирилаётган бир пайтда, бутун имкониятлар жадаллаштиришга, илмий-техника прогрессига қаратилаётган бир пайтда масалани бундай тарзда қўйиб бўлмайди! Майли, юз фоиз талабанинг фақат йигирма фоизи институтни битирсин, лекин шу йигирма фоиз ветврач ҳақиқий врач бўлади, зараркунандачи бўлмайди! Битта ёмон ветврач энг учига чиққан зараркунандачидир! Ветеринария факультетларида биз ана ўқув машғулотларини фақат рус тилида олиб бориш тартибини жорий этдик. Лекин ҳозирча бировт ён бериб турибмиз: кимдир рус тилида лекция ўқияпти, кимдир рус тилида лекция ўқимаяпти. Биз ветфақда биринчи курсдан бошлаб рус тилида ўқитишга ўтилишига эришамиз. Ё ветврач ҳамма нарсани билади, ёки у ҳеч нарсани билмайди. Ёки биз врачлар эмас, фельдшерлар тайёрлашга ўганимиз тузуқ бўлади! Биз ҳам худди медицинистлардагидек диктант (рус тилида. — С. Ш.) олишни йўлга қўйишимиз даркор. Бу йил кириш имтиҳонлари чоғида биз ветфақда диктант олиш масаласини қўямиз. Улар она тилларини шундоқ ҳам билишади» (парча 8-сон протоколдан олинди).

Энди мана бу фактларга диққат қилинг: ҳурматли домла-миз Э. Ҳ. Эргашев ишлайдиган ветеринария факультетларида кейинги икки йил мобайнида ўқув машғулотлари фақат рус тилида олиб борилмақда. Бу пайтгача I, II курсларда машғул-лотлар асосан она тилида, III курсдан эътиборан рус тилида олиб бориладди. I курсдан машғулотларни рус тилида олиб борилиши давоматга, ўзлаштиришга салбий таъсир этганини кўрсатди (бу ҳақда факультетнинг собиқ декани ўртоқ Р. Ҳ. Ҳайитовнинг ЎзССР Олий ва ўрта махсус таълим министрлигининг 380-сон буйруғига биноан Самарқанд қишлоқ хўжалиги инсти-тутларида текшириш ўтказган комиссияга берган справкасида

қайд этилган). 1987 йилги ёзги сессия пайтида рус тилида ўқитилган сиёсий иқтисод фанидан (лекцияни доцент Х. Қ. Ҳамдамов ўқиган) 220 студентдан бирийла 92 таси «қониқарсиз» баҳо олди. Август ойи охиридаги микросессиядан сўнг «қониқарсиз» баҳо олган талабаларнинг сони хийла камайди — 42 киши «икки» олди, холос. Учинчи «уринишдан» кейин ҳам яна 37 киши «қониқарсиз» баҳо билан «тақдирланди». Ана шу «қолган» 37 киши институтдан ҳайдалди. Лекин тўттиз етти студентни институтдан ҳайдаш ёки курсда қолдириш билан асосий муаммо, яъни талабаларга қайси тилда таълим бериш масаласи барибир ҳал бўлмайди. Чунки келаси йили навбатдаги «ўттиз еттилар» масаласи кўндаланг бўлмаслигига ким кафолат бераолади?!

Менинг шикоятим бўйича Самарқанд шаҳар Темирийўл район суди 1987 йил 10 август кунги очик мажлисида қарор чиқариб, мени ўз ишимга қайта тиклади — ректорнинг мени ишдан бўшатиш ҳақидаги 459-сон қарорини бекор қилди. Самарқанд область суди 403-сон ажримига мувофиқ Темирийўл район халқ суди қарори тўғри эканини тасдиқлади, яъни жавобгар бўлмиш Самарқанд қишлоқ хўжалиги институтининг кассация шикояти оқибатсиз қолдирилди. Аммо асосий масала — Самарқанд қишлоқ хўжалиги институтида дарсларни қайси тилда ўқитиш масаласи, ўзбек тили ва адабиёти фанини ўқитиш масаласи барибир принципиал тарзда ҳал қилинмади.

Хатимнинг сўнгида институт илмий совети чиқарган қарорни келтирмоқчиман.

«1. Институт илмий Советининг 1984 йил 1 июнь кунги чиқарган қарори ўз кучида қолдирилсин ва тайёрлов бўлимларида фақат рус тили ўқитилсин.

2. 1987 йилнинг 1 сентябридан эътиборан 1987-1988 ўқув йилида иш бўлмаганлиги туфайли ўзбек тили ва адабиёти фани бўйича катта ўқитувчи штати қисқартирилсин.

Совет раиси, профессор (имзо) Д. Т. Абдукаримов
Илмий котиб, қ.х. фанлари кандидати (имзо) А. А. Раҳимов».

Юқорида таъкидлаб ўтганимдек, Самарқанд шаҳар Темирийўл район халқ суди илмий совет тавсиясига кўра ректор чиқарган қарорни қонунга хилоф деб топди ва каминани ишга қайта тиклади. Минг афсуски, институтда ўзбек тили фанини ўқитишни қайта тиклашга халқ суди ҳам қодир эмас экан.

Хўш, энди нима қилишим керак? Ахир, мен фақат ўзим учун қандайдир имтиёз сўраётганим йўқ-ку!

Сувон Ширинов,
филология фанлари кандидати

Маърифатли бўлайлик

«Тил ҳақида баҳс» мақоласида кўтарилган масала жамиятимизда кечаётган қайта қуриш жараёнининг ижобий таъсири натижаси деб ўйлайман.

Министр Баҳромов жавоб хатининг ҳар сатридан «ўзбек тилида дарс ўтиш мумкинмас» дегандек мулоҳаза сезилиб турибдики, ундаги бир ваз мени айниқса ҳайрон қолдирди. Мана ўша ваз: «Табиий офат ҳодисасини ва шундан келиб чиқадиган қутилмаган вазиятларни кўз олдингизга келтиринг. Бундай пайтда ёрдамга турли миллат вакиллари етиб келадик-ку».

«Ҳа, ҳақиқатан ҳам шундай: қаерда бўлмасин бирор халқ бошига кулфат тушганда қардошлар ҳаммавақт ёрдамга етиб келади. Халқларимиз дўстлигининг куч-қудратидан далolat бу. Лекин «ёрдамга турли миллат вакиллари етиб келади» деган жумла нимани билдиради? Мен бун «бошқа миллатга мансуб мутахассислар ёрдамга келади» деб тушунман. Тошкентда ер қимирлаганда рус тилини биладиган бошқа миллат вакиллари эмас, балки қурувчилик мутахассиси бўлган ошқоқ миллат вакиллари келишган. Агар Эфиопияга пахта етиштиришда ёрдам кўлини чўзарканмиз, бу мамлакатга ҳа-баш тилини биладиган одамни эмас, пахта етиштиришни биладиган одамни юборамиз. Шундай экан, ёрдамга келган кишининг қайси миллатга мансублиги эмас, қандай мутахассис экани муҳимдир.

Мутахассис эса («Ўзбек тилининг изоҳли луғати»га қараймиз, 1-жилд, 484-бет), «бирор соҳада махсус билим ва тажри-

бага эга бўлган киши, ихтисос эгаси»дир. Демак, мутахассис энг аввало, махсус билим эгаси бўлиши керак. Бу билимни қайси тилда эгаллаши эмас, бу билимни у қайси тилда пухта ва осон эгаллай олиши муҳимдир.

Ҳозирги кунда мактабларимизда рус тилини ўқитиш қониқарсиз бўлиб қолаётган экан, «медицина институтларида биринчи курсдан бошлаб ҳамма фанлар рус тилида ўқитилаётганлиги туфайли бир хил рус тилини билмайдиган ўзбек ва бошқа маҳаллий миллат вакиллари фанларни ўзлаштиришда қийналаётган ва паст баҳо олаётган» экан (ТошМИ ўқув ишлари бўйича проректори проф. Ҳамроев Ш. Ш. мактубидан), мантиқ медицина институтларида ўзбек тилида дарс ўтиш муаммосини тезликда ҳал қилишни тақозо этади. Зеро, фақат шундагина студент ўз соҳасини пухта эгаллай олади ва махсус билим эгаси бўлган мутахассисга айланади.

Демак, бу масала мутасадди ташкилотлар ва раҳбарлар томонидан ўйлаб кўрилиши керак.

Шу мақола баҳона жамиятимизда рўй берган салбий ҳодисаларни келтириб чиқарган сабабларнинг бири ҳақида гапиргим келди. Назаримда, партия ва давлат, турли соҳа ташкилотларида ишлаётган айрим раҳбар ва мутахассис ходимлар адабиётдан, маърифатдан узоқлашиб қолган шекилли. Олий ўқув юртларидаги ҳозирги ўқитиш тартиби ҳаммамизга маълум: инженер фақат техник фанлар, кимёгар фақат кимё, агроном фақат қишлоқ хўжалигига оид нарсаларни ўзлаштиради, холос. Адабиёт — одамгарчилик, инсонийликдан сабоқ берувчи муқаддас хазинанинг ўрганилиши эса, ўрта мактаб доирасида қолиб кетаверади. Бунинг устига ўрта мактабларда адабиётни ўқитиш шу даражада ибтидоийки, асти қўяверасиз!

Мен меҳнатқашларимизнинг турмушини, соғлигини яхшилаш билан шуғулланувчи ўртоқларнинг меҳнатқашлар арзи ҳолига нисбатан лоқайдлигининг туб моҳиятини мана шу маърифатсизликда деб биламан. Адабиёт — инсонга муҳаббат илми, бу илми билмаган, ўрганмаган раҳбар, масъул ходим, мутахассис ҳеч қачон унинг олдида юрагидаги дардини тўкиб ўтирган инсонни тушунмайди, аниқроғи, тушунишни истамайди.

Шу ўринда мени анчадан буён қийнаб келаётган яна бир масалани айтиб ўтмоқчиман: нега Абу Али ибн Сино ватани бўлмиш Ўзбекистонда медицина институтларининг бирортасида Шарқ медицинаси факультетини очиб мумкин эмас?

Шарқ, баъзи бировлар ўйлагандек, фақат қотиб қолган одатлар, тушунчалар маскани эмас, Шарқ — бутун инсоният тараққиётининг бешиги, шу жумладан, медицинага асос солинган маскандир. Шарқ улуғ ва тенги йўқ таобат диёридир. Шундай экан ота-боболаримиздан мерос қолган, шарқ халқлари: хитой, ҳинд, тибет, эрон, турк, араб таобатини ўрганадиган ва ўргатадиган илм даргоҳи очилиши шарт деб ўйлайман! Сиз нима дейсиз?

Хуршид Даврон,
шоир

Жавобни ўқиб...

Министр Баҳромов (ҳукумат одами!) билан баҳслашмоқчи эмасмиз, чунки жавоб атрофлича таҳлил қилинган. Шундай бўлса-да, жавобда яна баъзи бир аниқлаб олинмаган ўринлар йўқ эмас.

1. Тўғри гап туққанингга ёқмайди деганларидек, журналхоннинг тўғри ва долзарб масалани кўндаланг қўйганидан министр хафа бўлганга ўхшайди. Шунинг учунмики, журналхонни масалани бир томонлама тушунганликда айблайти, лекин жавобда келтирилган далилу исботлари ошқоралик давридан олдинги қарашларни эслатади. Агар жавоблар доҳийми В. И. Ленин таълимоти асосида ёритиб берилганда, кучи юз чандон ортиқ ва ишонарли бўлар эди. «Бизнинг олий ўқув юртларимиз кўп миллатли» — буним ким билмайди? Журналхон қўйган масала Ўзбекистон шаронтидан келиб чиққан-ку! Наҳотки, журналхон Россия, Украина, Белоруссияга ўқишга бориб қийналиб қолган уч-тўртта ўзбек боласи номидан «Бизга ўзбек тилида дарс беринг» демаётгани тушунарли бўлмас!

Министрнинг қайси шаҳар ёки республикада туриб фикр юритаётганини англамагандекмиз. В. И. Ленин «Миллий маса-

ла тўғрисида танқидий мулоҳазалар» деган асарида 1918 йил бошида ҳозирги Ленинград шаҳрида 48076 ўқувчи бўлиб, шулар ичида бор-йўғи 396 яҳудий (0,82 процент), 2 румин, 1 грузин, 3 армени ва бошқалар бўлганлигидан ҳар бир миллат вакиллари учун «ижобий» миллий программа тузиш мумкин эмаслигини таъкидлаган, яъни «ҳар қандай майда миллатлар учун, 1,2,3 бола учун ҳам миллий мактаблар барпо қилиш эса асло мумкин эмас», деган эди (В. И. Ленин. Асарлар, 4-нашри, 20-том, Тошкент, 1952, 31—32-бетлар). Шундан келиб чиқиб, айтилик, ТошМИдаги ўзбек студентлар контингенти шу даражага тушиб қолган бўлса, жавоб муаллифи «ҳақ»: ахир, битта, иккита ё учта ўзбек боласи учун ўзбек группасини очиб бўлмайди-да!

2. «Мақсад — узоқдан келганларнинг рус тилини ўрганишларига ёрдам беришдир». Олижаноб ният, эътироз йўқ. Бироқ медицина институтлари, жумладан, ТошМИ ёшларга тил ўргатадими ёки медицина билими асосларини сингдирадими? Албатта, тилни мукамал биладиганлар ҳам бор, лекин ғоят кўпчилики ғоят озчилик газии билан ўлчамаслик керак.

3. Министр «ўзбек тили бир четга сиқиб қўйилмаган, камситилмаган ҳам» дебди. Жавоб хати эса бунинг аксидан далолат бериб турибди. Медицина институтларидаги машғулотларнинг ўзбек тилида ўтилмаслиги факти-чи? Биз ҳар қадамда дохийимиздан ўрнак олишимиз керак, шекилли. Биласизми, В. И. Ленин чет эллик хат эгаларига рус тилида эмас, балки уларнинг она тилларида жавоб ёзган.

4. «Ёшларни интернационал руҳда тарбиялаш». Замонамиз руҳи ва талабига мос сўзлар, аммо эсдан чиқармайликки, агар ҳамма бир тилда сўзлашса, бир-биридан маданият, тил, урф-одат жиҳатдан фарқ қилмаса, у ҳолда кимни интернационализм руҳида тарбиялаймиз? Ахир, интернационализм деган сўзнинг ўзи *inter* (ора) ва *patio* (халқ, миллат) сўзлари йиғиндисидан иборат бўлиб, бир неча халқнинг, улар тилларининг айна вақтда мавжуд бўлишини тақозо қилади-ку! Интернационализмни бир томонлама тушунамаслик керак. Агар алоқа икки томонлама бўлса, дўстлик янада кучлироқ, янада жипсроқ бўлади. Айтмоқчимизки, медикларимизнинг аксарияти республикамизда ишлар экан, ўзбек тилидан оз-моз хабардор бўлса, ёмон бўлмас эди.

Журналхон саволларига асосли жавоб ололмаган, деб ҳисоблаймиз. Биз ҳаммамиз, кимлигимиздан қатъи назар, ҳар бир масалада, жумладан, миллий масалада В. И. Ленин асарларини қайта-қайта ўқишимиз ва ўрганишимиз лозим. Жамиятимизнинг келажаги ва тараққиётини ўйлаган ҳар кимса ҳеч қачон масалага бир томонлама ёндашмайди.

Аминжон Маматов,
доцент, филология фанлари кандидати

Увайсий

* * *

Ки булбул нола, афғон айламакни мандин ўрганди,
Вужудин шамъи сўзон айламакни мандин ўрганди.

Бориб саҳрога қон бағримдин изҳор айладим бир кун,
Фалак бағрин қизил қон айламакни мандин ўрганди.

Шафақгун бўлғуси дил ёр меҳри ар ниҳон ўлса,
Ки ҳам гулгуни домон айламакни мандин ўрганди.

Кўруб абру хилолинг, жон фидо қилдим жамолингга,
Ул ой ҳуснига қурбон айламакни мандин ўрганди.

Фигонким, ғам тароғи хаста кўнглум реш-реш этти,
Санам зулфин паришон айламакни мандин ўрганди.

Сани изларман андоғким, қуёш дийдоринг изларда
Кезиб тун-кун шитобон айламакни мандин ўрганди.

Қаноат қилди Вайсий, топди дилдин гавҳари назмин,
Садаф ҳам дурри ғалтон айламакни мандин ўрганди.

* * *

Хиром айлар гулистон ичра ул мастона-мастона,
Табассумдин намоён айлабон дурдона-дурдона.

Тамошо чоғида монийдурур кўздин юрак қони,
Бу ҳасратдин тўкар мардумларим маржона-маржона.

Майи гулранг ародур жилвагар рухсора, эй соқий,
Тавакқуф айламай сунғил яна паймона-паймона.

Ушал шўхи ситамгарни бўлурми ошно деб ҳеч,
Рақиб аилтифот айлар, манга бегона-бегона.

Манга то болу пар эрди хаданги тийри пайконинг
Етолмам ошёнингга ки бол афшона-афшона.

Қаю бир тун аро рухсори жонона назар солғач,
Бу кўз ойинаси ҳуснигадур ҳайрона-ҳайрона.

Хати хизр ила ораз даврида зулфи зарафшонин
Гул атрофида гўё сунбули райҳона-райҳона.

Мани девонанинг бу хирқа фақр олудасидур бех
Ани бермам ҳарири кисвати султона-султона.

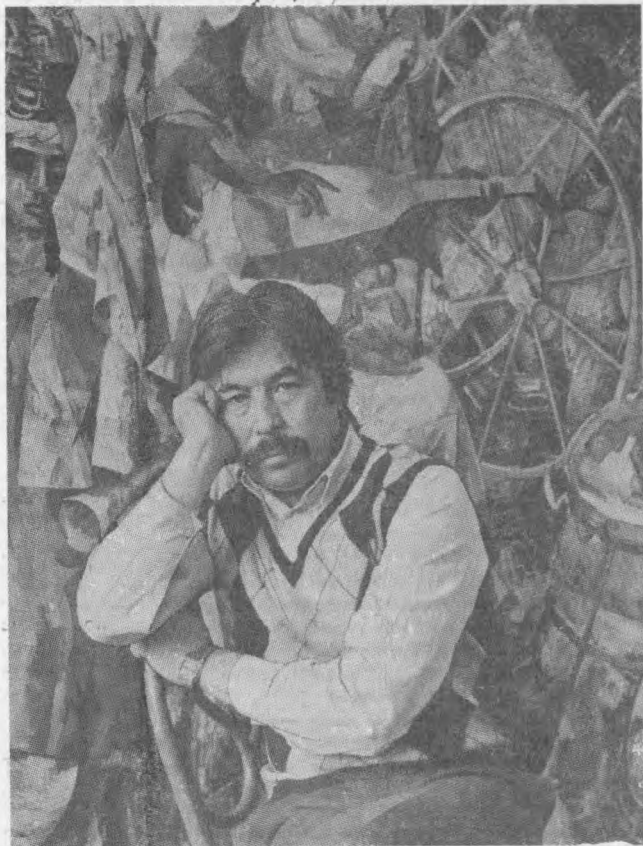
Увайсийдур рафиқи дарди ҳижронадурур мунис,
Ғами дилдор бирлан доимо ҳамхона-ҳамхона.

инсоният учун ҳам абадий, ҳам ўткинчи бўлган Уйғунлик ва Бахтни забт этиш учун қаратилганлигига шама қилади.

Мусаввирнинг «Ой натюрморти» асари олис ўтмиш ва бугунги кун ўртасидаги ҳамоҳангликлар, маданий ворисликлар, вақтнинг узлуксизлиги, дунёнинг абадийлиги ва инсон умрининг қисқалиги ҳақида баҳс юритади. Бу баҳс рассомнинг аввалги асарларида ёритилиб келинган мавзунинг давомидир.

Натюрморт жанрида шунчалик теран маънони ифодалани ва ёрқин бадиий образлиликка эриша олгани рассомнинг беҳад юксак маҳоратидан дарак беради.

Расмда хира-сарғиш нур сочиб турган ой жуда совуқ кўринади. Ой нурлари бутун тасвир орқали ўтиб, ундаги образларга ғамгинлик ва сеҳр бағишлаётгандек бўлади. Бу образлар одамнинг мия чаноғи, улкан китоб, олис аجدод қиёфаси, тош ва соатдан иборат. Уларнинг барчаси узра абадият шамолли эсиб турибди. Шамол инсониятнинг улкан китоби варақларини тортқилаб учиради. Варақларнинг шитирлашидан сукунат бузилади, ором йўқолади. Одамнинг

Суратда: Жавлон Умарбеков

мия чаноғи сокин қимирлаб қўяди. Унинг сояси стол устида сирғалиб ўйнайди. Олис аждод қиёфаси катта очилган кўзлари билан ниманидир сўрайди. Бу нигоҳларда заҳарханда кулгу бор. Қачонлардир денгиз остидан топилган тош соат қопқоғига осиб қўйилган. Лекин бу тош вақтга таъсир қилмайди. У барибир бемалол бир маромда бўшлиқ томон кетаверади. Вақтдан ажралиб кетиш имкони йўқ. Хотираларга қайтишга уриниш эса бефойда. Аждод қиёфаси қаттиқ сўроққа тутати: «Сен кимсан, қаердан бино бўлдинг?» Бу сўроқни ифодалаган нигоҳ ҳам шамол ортидан узоқ жонсиз бўшлиқлар томон ой нурини излаб, ғамларни излаб, ўз хотирасини излаб кетади...

Умарбеков инсоннинг вақт олдидаги масъулияти, унинг аждодлар хотирасига садоқати сингари муаммоларни учта-тўртта ҳаракатсиз предметнинг бадиий-фалсафий тафаккурдаги ҳаракати орқали ифодалашга интилади. Томошабин қалбда қутилмаган кенглик очилади. Бу Замон ва Ма-

кон кенгликлари ичра ўзини гоҳ топиб, гоҳ йўқотиб бораётган инсоннинг маънавий-интеллектуал имкониятлари кенглигидир.

«Мен — инсонман» асарининг сюжет йўналишида рассом портретлардан, мажозлардан, цитаталардан, шартли белгилардан фойдаланган. Дунёда қарама-қарши ҳодисалар мавжудлигининг Абадийлигини, инсон турмушининг моҳиятини аниқлаш ва таъкидлаш бу асарнинг асосий ғоясидир. Расм Хоразм фарзанди, Шарқнинг буюк математиги ва мунажжими Ал-Хоразмийнинг 1200 йиллик юбилейига бағишланганки, алломанинг буюк кашфиётлари ва илмий ижоди олис ўтмиш билан ҳозирги кунимизни ўзаро боғлаб туради.

Мавзу жиҳатдан, давр ва унинг муаммоларини ҳис этиш жиҳатдан, фалсафий ёндашиш жиҳатдан, тарихийлик туйғуси жиҳатдан Жавлон Умарбеков санъати замонавийдир. Улкан маҳорат эгаси бўлган рассом замонавий тасвирий санъатимизнинг ёрқин ва миллий ўзига хос вакили ҳисобланади. У ўз ижоди билан замоннинг, инсонпарвар жамиятимизнинг улўғ, ахлоқий ва гражданлик идеалини ифодалайди, томошабин кўз олдида дунёнинг чексизлигини ва инсоннинг бу дунё олдида, Келажак олдида жавобгар эканлигини очиб бериш учун ҳусусий, тор чегараларни бузиб ўтади.

Ж. Умарбеков асарларида орзулар ҳақида, оғриқлар ҳақида ва қувончлар ҳақида умуминсоний планда ҳикоя қилиб, мухлисларининг чинакам ҳурматиغا сазовор бўлди.

Асарнинг тўртинчи байти анор истеъмолига доир ҳаётий бир тафсилни ҳаёлимизда жонлантиради: одатда, анор «бармоқ кучи бирла» сиқилади. Шунда, унинг танаси эзилади, сувлари қондек оқиб тушиб, жисми бўшайди. Суви шифобахш ичимлик сифатида тановул қилинади. «Бармоқ кучи бирла», «бўшар жисми», «оқар қони», «анга мажруҳ ўлуб тан ҳам» — бу ритмик бўлакларнинг ҳар бири жамиятга хос жабр-зулми ва унинг фожиали оқибатларини узвий кучайтириб ифодалайди.

Табобатда анордан меъда ва жигар касалликларини даволашда фойдаланилади. Навоий асарни анорнинг шифобахш хосияти васфи билан тугаллайди. Шоир бу борада шахсан ўзи ҳам ундан наф тоганини қайд этади. Демак, бу асар анорнинг классик тасвиридан ташқари, камида улўф Навоийнинг ҳаётига оид биргина маълумотни етказгани билан ҳам бизга қимматлидир.

Мазкур луғзнинг «Бадойи ул бидоя» девонига киритилгани у Навоийнинг ёшлик даврида яратилганидан далолат беради. Асарнинг бошдан оёқ ижтимоий дард, замон қайғулари билан йўғирилмагани ҳам, эҳтимол, шу билан боғлиқдир. Навоий анор образини замонда «басе иссиқ-совуқ кўргани», жаҳонда «басе аччиқ-чучук тотгани»дан кейин қаламга олганида, шубҳасиз, асарда ижтимоий мазмун янада салмоқдор талқин топан бўларди.

Форсигўй шоир Ираж Мирзо табиатнинг санъаткорлигига таҳсинлар ёғдириб, анорнинг оқилона қурилган ички оламини тасвирлаб шундай шеър яратган эди:

**Табиат-э лаълсоз
Лаъл тарошид боз.
Лаъл-э тарошиде ро
Паҳлу-йе ҳам чид боз.
Паҳлу-йе ҳам чид ро
Бе нуқре пичид боз.
Нуқре-йе пичид ро
Бе ҳуққе пушид боз.
Ҳуққе-йе пушиде ро
Ном беномид АНОР**

Мазмуни: лаълсоз табиат яна бир лаъл яратди. Янги йўнган бу лаълчини ҳам илгари яратган лаъллари ёнига тизиб қўйди. Ёнма-ён терилган лаъллар тизмасини бир кумуш пардага ўради. Лаъл билан тўлатилган пардани бир сандиқчага солди ва уни бекитди. Ва бу берк жавоҳирлар сандиғини АНОР деб номлади. Гарчи анор тасвири муносабати билан ижтимоий фикр айтилмаган бўлса ҳам, бу шеър услубан содда, оҳангдор, шаклан анор каби муъжазлиги, композицион жиҳатдан анор ички тузилишининг силсилавий тугал тасвирига эришилгани билан санъат асари даражасидадир.

Ўзбек адабиёти тарихида анорнинг салмоқдор ижтимоий мазмун билан йўғирилган илк ҳайратомуз талқинини ота-қалб билан Увайсий ижодида кўрамиз. Увайсий ва унинг замондошлари қисмати шоира анор тўғрисида манзара шеър яратиш билан чекланишига имкон бермас эди. Увайсий қалбидан ҳар бир сатр табиий равишда дард, алам билан омухта қуйиларди. Шу боисдан, унинг анор ҳақидаги машҳур чистона образли ва пурмаъно яратилган:

**Ул на гумбаздур эшиги, туйнуғидин йўқ нишон,
Неча гулгунпўш қизлар манзил айлабдур макон.
Синдуруб гумбазни қизлар ҳолидан олсам хабар,
Юзларига парда тортиғлиқ, турарлар бағри қон*.**

Оддий бир мева тимсолида бутун бошли замона, ижтимоий муҳит ва замондошлар дардини тасаввур қилиш ҳамда уни шундайин ихчам шеърда ифодалай олиш улкан салоҳият ва журъатдан далолат беради. У анорнинг шаклини гумбаз, анор доналарини гулгунпўш қизлар, анор доналари устидаги нозик пардани ўтмиш ўзбек хотин-қизлари юзига тутилган ёпинчиқ, анор доналари қонталашлигини хотин-қизлар юрак-бағри қон-

лиги каби образли ифодаларда рамзийлаштиради. Анор шоира нигоҳида хотин-қизларни асрий тенгсизлик ва тутқунлик исқанжасида сақлаган мубҳам гумбазга айланади. Феодал муҳитнинг феъли тор-у, сатҳи кенг бу гумбазга сиғмаган шоира уни анорнинг ушоққина жуссасига сиғдиради. Анорнинг шаффоф доналари Увайсий ҳаёлида замоннинг гулгунпўш аёлларини гавдалантиради. Шоира шуни ҳам туядики, бу ночор қизларни ёруғ дунёга чиқариш, уларнинг дардларига малҳам қўйиш, ҳеч бўлмаста, ҳол-аҳволдан огоҳ бўлишининг ҳеч бир имкони йўқ. Чунки бу гумбазнинг на эшиги, на туйнуғи бор: «Юзларига парда тортиғлиқ», бағри қон бу қизлар ҳолига чора топишининг бирдан-бир йўли жаҳолат гумбазини синдиришидир. Гумбазга нисбатан «синдурмоқ» феълининг қўлланиши оддий ёки тасодифий ҳодиса эмас. Шоира бу билан ўзи ва замондошларининг норозилик ҳамда интиқом туйғуларини, феодал муҳит гумбазни синдиришга, емиришга маҳкум эканини ифодалашга эришган.

Анорнинг назмий силсиласидаги яна бир бебаҳо асар Увайсийнинг замондоши шоира Дилшод қаламига мансуб. Манбаларнинг кафолат беришича, Увайсий XVIII асрнинг саксонинчи йилларида туғилиб, 65 йил умр кўрган. Дилшод эса 1800 йилда туғилиб, тўлиқ бир аср можароларини бошидан кечириб, 1905—1906 йилларда вафот этган. Тақдир уларнинг бир даврадагина эмас, бир манзил-маконда ҳам умр кечиришларини тақозо этган. Увайсий Марғилонда туғилиб, умрининг асосий қисмини Кўқонда ўтказган. Дилшод Уратепада туғилиб, ҳаётининг катта қисмини Кўқонда яшаган. Бошқача айтганда, Увайсий билан Дилшод Амир Умархон ва Маъдалихон ҳукмронлигидаги Кўқон хонлиги деб аталмиш мудҳиш «гумбаз»нинг ичидаги ёндош бағри қон дурдоналар эдилар.

Дилшод гарчи Увайсий билан асрдош бўлса ҳам, ундан бирмунча кейин дунёга келди, зулм ва зўравонлик бениҳоя кучайган, мазлумларнинг сабр косаси тўлиб тошаётган, халқнинг ҳақ-ҳуқуқини тенгсизлик доирасида сақлаётган мутаассиб ҳалқа узилгудек таранглашган замонда яшади. Унинг анор ҳақидаги шеъри Увайсий чистонидан таъсирланиш ёки уни тожиқ тилида шунчаки такрорлашдангина иборат бўлмастлиги қонуний ҳол эди. Анор ҳақидаги шеъри шоиранинг шахсий қисмати ва ўзи яшаб турган конкрет замон заҳматлари зарби билан яратилди. Яхшиси, аввал шеърнинг ўзи билан ошно бўлайлик-да, кейин унинг яратилиш тарихи ва бадий моҳияти ҳақида фикр юритайлик.

**Дар ин дун гумбазни афлок дидам,
Дарунаш пур ҳама ғамнок дидам.
Ба рўшон аз ҳарире парда доранд,
Ба дил хун, дидаҳо намнок дидам.
Зи тийғи золими ҳукми Умархон
Дили ҳар нозаниро чок дидам.**

Мазмуни: Бу пасткаш фалак гумбазининг ичи ҳамма ғамгин кишилар билан тўлганини кўрдим. Юзлари ҳарир парда билан тўсилган бу ғамдидаларни юраги қонли, кўзлари намли кўрдим. Умархон ҳукмининг золим тиғидан ҳар нозанин кўксини чок кўрдим.

Шеърнинг яратилиш тарихи баён этилган «Тарихи муҳожирон» асарида Дилшод «дийдалари намнок», «гирибони чок» бир ҳолатда кўрган-кечирган саргузаштларини ёзганини қайд этади. Йилномадан маълум бўлишича, шижоатли шоира ушбу ғазални хон билан юзма-юз туриб айтган. Шоиранинг бу исёнкор ҳужумидан ларзага келган хон ожиз қолди, кўзлаган мақсади рўёбга чиқмаслигига кўзи етиб, ундан воз кечди. Ёвузлик билан ёнма-ён курашиб яшаган эзгулик туфайли хон буюрган жазодан омон қолган Дилшод бу даҳшатли тўқнашувни нафрат билан эслаб юрди. Укинчини «Тарихи муҳожирон»да изҳор этиб ҳам юраги ёзилмади, кейинчалик маснавийларидан бирида кўнглини баралла бўшатди:

**Бу ҳусним бўлди бошимга ситамкор,
Мани чорлатти қошига у жаббор.
Деди: «Шоира дейдилар отингни,
Манга билдур бас асли зотингни».
Дедим: «Юртумда Дилшод эрди отим,
Амир тиғидин яқсон бўлди зотим».
Деди: «Ушбу анорға не деурсан!»
Дедим: «Қизлар ҳунидин тўлдирибсан».**

* Кўп авлодлар сингари, биз ҳам мактабда чистонининг иккинчи сатрини «Неча гулгун пок қизлар манзил айлабдур макон», учинчи мисрасини эса «Туйнуғин очиб аларнинг ҳолидин олсам хабар» тарзида ўрганганимиз. Шунинг учун у вариант бизга табиийроқ туюлади. Бундан қатъи назар, «Анор» чистонининг Увайсийга яқин манбадан олинган матнига суяниб иш тутдик. — Н. Ж.

Дилшод ғазали Умархонни маънан ҳаёт этишининг боиси нима? Бу ғазал Увайсийнинг «Анор» қисмонидан қай жиҳати билан айрича? Ҳар иккала шеърнинг илк мисрасида «гумбаз» образи кашф этилган. Дилшод анорни тубан фалакнинг гумбазига ўхшатади. У Увайсий каби бир хонлик ҳокимиятини эмас, балки Қўқон хонлиги типидоғи неча салтанатдан таркиб топган бутун феодал жамиятни назарда тутган эди. Зотан, у таниган ва англаб етган дунё ҳам шундан иборат бўлган. Бироқ Увайсийдан фарқли ўлароқ, Дилшод «гумбаз»га нисбатан кескин қораловчи маъно жилосини «дун» сўзи ёрдамида ифодалаган. Иккинчи мисрада Увайсий «гумбаз»да неча гулгунпўш қизлар манзил тутганини тасвирлайди. Дилшод эса, «гумбаз» ичра ҳаммани ғамзада, мотамсро кўради.

Дилшод шеъридаги дастлабки тўрт мисра ҳам Увайсий чистони мазмунининг янада умумлашган, янгича таъсирчанлик касб этган, ижтимоий лафоси юксалган ҳолати билан тугалланиши мумкин ва шундаям яхши асар сифатида тарихда қолишга ҳақли эди. Лекин Дилшод табиатидаги фавқулодий жасорат кейинги икки мисранинг ҳам ёзилишини муқаррарлаштирган. Шеърнинг анор тасвири муносабати билан ёзилганини назардан қочирмасак, ижтимоий ҳаётда ҳам, анорнинг ўзида ҳам бу икки мисра мазмунига асос бўлгулик белги бўлиши зарур. Акс ҳолда, муаллиф тасвир объектдан чекинган бўларди. «Умархон ҳукмининг золим тиғи» қилмишлари тасвирига ижтимоий ҳаёт берган материал шуки, Амир Умархон қўшини 1816 йили Уратепани ишғол қилиш учун олти кун қонли жанг қилди. Тенгсиз бу қирғин оқибатида Уратепа халқининг хонумони барбод берилди. Бу ҳазон фаслида 1213 кишининг умри ҳазон бўлди. Қўқонга ҳайдаб кетилган 13400 бахти қаро орасида асира Дилшод ҳам бор эди. Амир Умархон «Тўфони ибрат» деб номланган бу манфур ҳодиса мазлум халқ хотирасида унутилмас фожиа бўлиб қолди.

Анор тимсолида замон аҳли кўкси чок ҳолда тасвирланишига табиий ашё шуки, Умархон кўлидаги анор пишиб ёрилган бўлиши керак. Чунки ёриқ анор дили чок инсонга жуда мутаносиб. Анорнинг чок бағридан яққол кўриниб турган ҳарирларда ва дилхун доналар ҳам бадий-тимсолий тасвирга қўлайлик яратган.

Шеърни эшитиб, Умархоннинг ғазабланиши, маҳрамига имо қилиб шоирани ўлимдан ҳам оғир жазога буюришига сабаб — хон авжи ўн етти ёшдаги гўзал қиз сиймосида ҳарам канизагини эмас, шурида инқилобий руҳ гупуриб турган кўрқмас шоирани кўрди. Унинг шеъри хонлик тузумига шунчалик эътирозни эмас, балки уни фош этиш, инкор қилиш, адолатли янги жамиятга талпиниш ғоясини ифодалар эди.

Анор ҳақидаги бундай бадий баркамол асарлар даражасида ёки ундан ўтказиб шеър айтиш имкондан ташқари, деган тасаввур кўплаб шеърият мухлислари ҳаёлидан кечган, албатта. Бироқ гап улар даражасида ёки улардан ўтказиб шеър айтишда эмас. Гап шундаки, поэтик ашё ёки образнинг бадий имконияти бир неча асар яратиш билан чекланиб қолмайди. Бу ижод аҳлининг истеъдоди ва маҳоратига боғлиқ. Ҳайратланарлиси шуки, йигирма масалани бир хил усулда ечишдан кўра, бир масалани йигирма усулда ечиш афзал бўлгани сингари, бир предмет тасвирини турли даврда яшаган шоирлар ўзига хос тарзда ёритишлари, уни ўз замонлари дарди билан йўғириб талқин этишлари мумкин экан. 1986 йилги ўзбек назми муҳокамасида йилнинг энг етук асарлари сирасида баҳоланган Шавкат Раҳмоннинг «Анорга қасида» шеъри ҳам ана шундай замонавий талқин намунасиدير.

Тутилган ой, қадимги
фанорсан, анор.
Ёқут тўла қип-қизил
қанорсан, анор.
Гоҳо қорол, гоҳида
пуштисан, анор.
Ернинг қонга бўялган
муштисан, анор.

Адабиётда монументал талқинлари мавжуд образ устида иш-лаш мушуқлиги шеър матнида кўриниб турибди. Шоир анорнинг бўғиқ қиёфасини тутилган ойга қиёслайди, нимтатир қизғиш нур таратиб турувчи қадимги фанарга нисбат беради. Ташбиҳлар табиий, образлардан қадимият руҳи, классик лирика нафаси уфуриб турибди. Устод ижодкорлар анор сийратига

гумбаз ичидаги тирик, ижтимоий оламни кўрганлар. Ш. Раҳмон эса, нурафшон сийратли ойни кўради. Бу образга сингдирилган дард шундаки, ой ўз нуруни бутун борлиғича намоён эта олмапти. Чунки у тутилган. Нур сочиш ойнанинг ҳаёт кечир-риш тарзи, демак, ойнанинг яшаш имкониятлари чекланган. Анорнинг — тутилган ойга, айниқса, хира нур сочишга маҳкум фанарга қиёсланишида чуқур ижтимоий мазмун, граждандлик тўйғуси мавжуд. Анор, ой, фанар образлари инсоний-лаштирилган. Шоир анорни «ёқут тўла қип-қизил қанор»га ўхшатади. Бунда энди ташбиҳ табиий монандликдан узоқлашган. Анор билан қанор ўртасида чинакам ботиний ўхшашлик йўқ. Улар ўртасидаги зоҳирий ўхшашлик чуқур бадий фикр-ни ифодалашга ожизлик қилади. Шоир анорнинг ташқи белгиси — тўқ қизил ва пушти ранглари мавжудлигига ишора қилади. Бундан ҳам шеърхон қаноат ҳосил қилмайди. Шеърнинг асосий ядроси, шоир шуридаги янги бадий фикр юзага чиқмаётганини сезади. Ниҳоят, қутилмаганда, шоирни қийнаб келган жуда оригинал ва салмоқли бадий хулоса «Ернинг қонга бўялган муштисан, анор» тарзида отилиб чиқади. Энди шеърнинг бутун борлиги, моҳияти шу биргина мисрадан иборатдек туюлади. Аслида, жоннинг ўзини танасиз тасаввур қилиб бўлмаганидек, бу умумлашма ҳам дастлабки сатрларсиз тасаввурга сифмас эди.

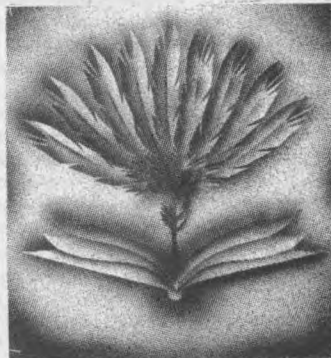
Ш. Раҳмон фан ва техника, атом асри деб донг таратмиш XX асрда, темирга сиғинган буюк одамзот ўзининг Она табиатга нисбатан қилган гуноҳлари фожиасини англаб етган ғаройиб замонда яшаб ижод қилаётган шоир. XX аср фарзандлари Она табиат бошига тарихда мисли кўрилмаган жабр-зулм ёғдирдилар. Бўлиб ўтган ва бўлаётган турли урушларда қўлланаётган атом аслаҳалари ва кимёвий қуроллар ер бағрини ўйиб, заҳарлаб ташлади. Ҳатто, гуманизм асосида тузилган халқаро шартномага мувофиқ ҳам атом қуролларини сув ва ҳавода синая кўриш ман этилади, она ер бағрида эса истаганча синая кўриш мумкин! Тинимсиз қирғин-қабохатлар туфайли оққан қонлардан она ернинг муқаддас хоки поки қонга қоришди. Булар ҳам етмаганидай, инсоният она ерни парваршилаш, жароҳатларига малҳам бўлиш ўрнига, ҳаёлига келган ва ўзига жила маъқул кўринган кимёвий дориларни ернинг беғубор бағрига юқори ҳосил кўтариш манфаати учун сингирди. Лекин охир-оқибатда, бу уринишлар тескари натижа бера бошлади. Ернинг ҳосилдорлиги пасайиб кетди, заифлашди, мўртлашди. Ш. Раҳмон айтмоқчи, Ернинг ўз фарзандларига уруш эълон қилиб, қонга бўялган муштини ўқталгани шу бўлса керак. Инсоният ўзининг туғилган, униб-ўсган ватани ва бора-жак абадий маскани — Ергагина эмас, асосий ҳаёт кечир-риш манбалари — Сув ва Ҳавога ҳам муттасил зарар келтирди. Усимликлар ва жонзотлар дунёсини қириб юборди. Оқибат, интиқомга киришган она Табиат дардларига яна инсоннинг ўзи чора излай бошлади. Табиатни муҳофаза қилиш асрнинг долзарб муаммосига айланди. Асрнинг мана шу муаммоси ҳам Ш. Раҳмоннинг ердан ўсиб чиққан дарахт танасидаги бағри қон анор тимсолида «Ернинг қонга бўялган мушти»ни инкишоф этишига сабаб бўлди.

Биз биргина анор образи мисолида назм бадийидаги замонавийлик муаммосини кўриб чиқдик. Кўп асрлик адабий меросимиз хазинасида бунга ўхшаш минглаб образлар бор. Яшовчан бу образларнинг ҳозирги замон билан туташ нуқталарини топиш, янгича маъно ифодалаш имкониятларини кашф этиш, шеърият мулкига тутилмаган образлар олиб кириш бугунги ҳар бир шоирнинг муқаддас бурчи.

Қилич
Нурмухамедов

Түшүнтірши хати

Кеча бошлиқ қақириб: «Ходимларнинг келди-кетдисига бир қаранг, ҳамма ёқда қайта қуриш, интизом деган гаплар бўляпти», дея тайинлагани учун Обилов эрталабдан дарвоза ёнида туриб, ишга кеч қолганларни бир бошдан хатга тушира бошлади. Кўпчилик ходимлар йигирма-йигирма беш минутдан, ҳатто баъзилар ярим соатлаб кеч қолишди.

Обилов рўйхатни кўтариб бошлиқнинг хонасига кирди.

— Кечаги топшириғингиз бўйича... — Обилов қўлидаги қоғозни кўрсатди.

— Ҳа, текширдингизми, неча киши кечикиб келди? — Олти киши.

— Ана кўрдингизми, — деди Саломов, — коллективнинг ўн бир аъзосидан олтитаси кечикибди. Буни процентга айлантурса қанча бўлишини биласизми?

— Эллиқдан ошади.

— Эллиқ ҳам гапми, — деди Саломов ва стол устидан турган электрон ҳисоблаш машинасининг тугмасини босди. — Мана, эллиқ тўрт ярим процент ходимимиз кечикадиган экан. Ҳақ олишга келганда-чи? Маошни юз фоиз бекаму кўст олишади. Ёки биронтаси мен фалон кунни ишга шунча вақт кеч келганман, шунинг учун фалон сўм маошдан чегириб ташланг, деб мурожаат қилганми? Демоқчиманки, қарийб учдан икки қисм ходимимиз бизга тўғаноқ бўлиб турса иш юришадими, кўрсаткич бўладими? Бунга чидаш мумкин эмас. Аҳволни яхшилашимиз керак, бу давр талаби. Ҳозироқ, йўқ, эртага шу масала юзасидан

мажлис қақиринг. Узингиз битта доклад тайёрлайсиз, факт бор. Дарвоқе, кимлар кеч қолибди, рўйхатни ўқинг-чи?

— Нўхатов, — деди Обилов.

— Отдел кадримизми?

— Ҳа.

— Унга қандай дард тегибдики?..

— Билмадим, — деди Обилов.

Саломов кафти билан пешонасини силади ва секин сўради:

— Қанча вақт кечикди?

— Ўн беш минут.

— Буни ўчиринг, — деди Саломов, — чунки Нўхатовнинг хотини аэропортда ишлайди. Вақт-бевақт бор-сак, билет топиб беради. Эрини танқид қилсак, инсофдан бўлмас... Кейингиси-чи?

— Кейингиси Фаина опа.

— Бухгалтерми? Банк-санкка борган чиқар?

— Суриштирдим, ҳеч қаёққа бормаган экан.

— У кишини ҳам ўчиринг, — деди Саломов бир оз ийманиб. — Биласизми, Фаина опамизнинг турмуш ўртоғи институтга кирувчилардан имтиҳон қабул қилди, ўтган йили қизимизга жиндак ёрдами теккан. Чамамда сизнинг ўғлингиз ҳам бу йил мактабни битиради шекилли... Галдагисини ўқинг-чи?

— Мўминова.

— Котибами, ҳа мусича-ей, у қанча вақт кеч қолди?.. Йигирма минут бўлса, буни ҳам ўчирақолинг, кеча якшанбада меҳмонларга унинг отаси тандир кабоб қилиб берган, биласиз-ку, Мўмин ака тандир кабобга жа-а уста. Яқинда ўзаро текшириш бригадасини кутиб оламиз, Мўмин акага ишимиз тушиб турибди. Кейингисини ўқинг.

— Сирдошов.

— Замимми?.. Оббо хумпар-эй, ўзи унчалик яхши одам эмас-у, аммо битта ажойиб жияни бор-да у кишининг. Врач бўлиб ишлайди. Болалар сал шамолласа кўнғироқ қилишим билан елдек учиб келади барака топгур. Бундан ташқари ўзимиз ҳам иссиқ жон... вақт-бевақт духтурга мурожаат этишимиз бор... Шу боис духтурнинг тоғасига чора кўриб ўтирсак яхши чиқмас-ов. Навбатдагиси ким экан?

— Равшанова Ойгул.

— Фаррош холами? У кишига ўзим рухсат берганман. Ўғли телевизор тузатадиган уста. Меҳмонхонанинг телевизори бир ойдан буён ишламас экан, ўшани сиз ҳам айтмабсиз, кеча билиб қолдик. Ойгул хола ўғлини бошлаб келмоқчи эди. Кейингисини ўқинг.

— Шокиров Қодир.

— Қоровул чолми?

— Ҳа.

— Биринчидан, Қодир ота пенсиядаги одам, иккинчидан, қизи шаҳарлараро телефон станциясида ишлайди. Қачон қараманг, кутдириб қўймасдан буюрган шаҳрингиз билан улаб беради. Дадам ўша ерда ишлайди деб ўйласа керак, бўлмасам Қодир ака бизга келгунча телефон азобини тортар эдик... Код дейсизми, кодга ишонган одам ҳаром ўлади, яхшиси Шокировни ҳам ўчиринг...

Шу пайт хонанинг эшиги тўсатдан очилиб, ичкарига қирқ ёшлар чамасидаги новча хотин кириб келди.

— Мумкинми? — деди у безрайган ҳолатда.

— Бир оз кутиб турсангиз, — деди Саломов унга.

— Етар икки соат кутганим.

Саломов бу гапдан сўнг ҳушёр тортди.

— Хўш хизмат?

— Ўн учинчи хонада ишим бор эди, ҳалигача эшиги очилгани йўқ, бу қанақа тартиб ўзи?

— Биз айнан шу масалани муҳокама қилаётган эдик.
— Ундай бўлса мени икки соат кутдириб қўйган ходимингизга ҳам тегишли чора кўришингизни сўрайман, акс ҳолда идорангиз устидан арз қиламан.
— Кўрамиз, — деди Саломов хотиннинг афтига эҳтиёт бўлиб қараркан, — фақат сиз беш минут кутиб туринг, синглим, илтимос.

— Беш минутдан ортиқ кута олмайман, — деди аёл дам шартта.

Саломов Обиловга тикилди.

— Бугун ўн учинчи хонада ким қабул қилиши керак?

Обилов ранг-қути ўзгарган ҳолда жавоб берди:

— Мен ...

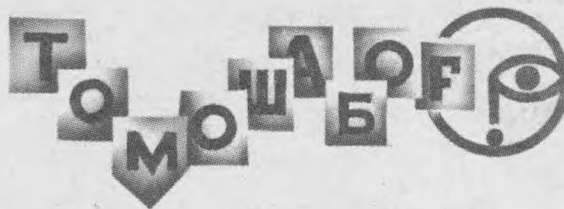
Бу жавобдан сўнг Саломов иккала кафтини ҳам пешонасига олиб борди ва Обиловдан сўради:

— Бу хотинни танийсизми?

Обилов бош чайқади.

— Уччига чиққан шикоятчи. Жанжал қилмаган идораси биз эдик, мана, бизга ҳам чалкашди, нима бўлса ҳам бирор сабабни кўрсатиб тушунтириш хати ёзиб беринг, мен сизга энгилроқ чора кўриб қўяй, акс ҳолда министримишгача арз қилади бу палакат.

Обилов бир тўнғиллади-да, тушунтириш хати ёзишга киришди...

Ёзувчилик қисматдир

Мен дастлаб ҳикоялар машқ қила бошлаганимда улар нима учун зарур эканлиги ҳақида заррача тасаввурга эга эмасдим. У пайтларда ҳикояларимни босиб чиқаришлари учун ёзгим келарди, бироқ кейинчалик тушуниб етдимки, дўстларим мени кўпроқ ёқтиришлари учун ёзарканман, бу — бор гап. Сўнгра эса ёзувчилик ҳунари ва бошқа ёзувчилар ижодини тинимсиз ўрганиш жараёнида шубҳасиз адабиёт, айниқса, роман ўзининг юксак вазифасига эга, деган хулосага келдим...

Шу нарса аниқ: ёзувчилик дегани — агар кимдаки бор экан, ҳеч қаяққа қочиб қутилиши мумкин эмас ва бу ёзиши зарур эканлигини тан олишидир, чунки у шундагина даҳшатли бош оғриғи ва лаънати кундалик икир-чикирлар устидан ғалабага эришади.

Модомики, китоб ёзишга ўтирар эканман, демак, мен қайсидир тарихни сўзлаб беришни хоҳлайман. Қандайдир ўзимга ёққан тарихни. Гап шундаки, мен ҳам етарли гоёвий тайёргарликка эгаман; ўйлайманки, ҳар қандай ёзувчида бу нарса мавжуд, агар у асосли, ёзувчи эса бу пайтда покдил бўлса, ўша тарихни сўзлаб бераётганимда хоҳ у Қизил Шапкача, хоҳ партизанлар тўғрисида қисса бўлсин; такрорлайман, агар ёзувчи мустақкам гоёвий позицияда турган бўлса, бу позиция у сўзлаб бераётган тарихда акс этади, аниқроғи унинг тарихини сўғориб, жонлантириб туради. Бу олдиндан ўйлаб тўқилмаган, юз бериши муқаррар ҳодисадир.

Авалло шуни таъкидлардимки, ёзувчининг бош сиёсий вазифаси яхши ёзишдир. Яхши ёзиш деганда фақат ҳақиқий, қойил қилиб яратилган прозанигина эмас, бундан ташқари ёзувчининг мустақкам ишончларини ҳам айтяпман. Уйлашмача, ёзувчидан асарларида сиёсий арбоб сифатида чиқишини талаб қилиш керак эмас; қисқаси қаламқашдан унинг ижодини сиёсий қуролга айлантиришни талаб қилиш мутлақо нотўғри, чунки агар ёзувчи гоёвий тайёргарлик давридан ўтган ва унда сиёсий позиция чиндан ҳам бор бўлса бу табиий равишда унинг асарларида ўз аксини топади.

Ижодий тажрибаларим шуни кўрсатмоқдаки, адабиёт бу — эгалланиши лозим бўлган фан. Ун минг йиллардан бери ривожланиб келаётган адабий жараён ҳозир ёзилаётган ҳар бир ҳикояга ҳам ўз таъсирини ўтказган. Шунингдек, адабиётни чуқур билиш учун камтаринлик ва ҳурмат-эъзоз ҳам жуда зарур.

Сендаги камтарлик фазилати кўпинча дадил ёзишга халақит беради, жин урсин, бироқ бу ҳам яхши, чунки ўз аҳволингизни, инсоният тараққиётининг қайси нуқтасида турганингу ўн минг йиллардан, инжил даврларидан бери юксалиб келаётган шу машғулот билан шуғулланаётганинги ҳис қилишинг учун шу фазилат ҳам керак. Гапнинг индаллоси, адабиётни университетларда эмас, бошқа ёзувчиларни ўқиш ва такрор ўқиш натижасидагина ўрганиш мумкин.

Габриэль Гарсиа Маркес

Муқованинг 1—4 саҳифаларида
Рассом Ж. Умарбековнинг «Орол тепасида» асари.
Журналнинг 73—74-саҳифаларидаги мақолага қаранг.

Раҳматилла Нуриддинов

Пародия

Мен бугун бозорга бордим,

Қуш бозорига,

Ва сенга сотиб олдим қушлардан

Менинг севгилим.

(Ҳабибулло Саидғаниев;

«Мен бугун бозорга бордим»...

шеърдан)

Мен бугун бозорга бордим,

Товуқ бозорига

Ва сенга сотиб олдим товуқлардан,

Менинг севгилим.

Учраб қолиб йўлда улфатлар,

Давра қурдик — ароқ қуйилди.

Газак топа олмай ноилож

Ўртада товуқлар сўйилди.

Эпиграммалар

«Ошиқ йигит»

У гўзалга бор «сир»ин айтди,

Чидаб бўлмас эди дил ноласига.

Фақат айтмади у сўз охирида

Алимент тўлашин тўрт боласига.

Отарчи

Мансабдорнинг тўйига борса,

Ютгудек бўлади у микрофонни.

Оддий кишиларнинг тўйида эса

Ухлар, қўйиб магнитофонни.

Мундарижа

«БИЗ МОСКВАДА УҚИЙМИЗ!»

Валентин СОРОКИН. Оли адибиет дар охи- да	2
Матлуба АЗАМАТОВА. Гаровга тикилган му- ҳаббат. Ҳикоя	3
Тўра МИРЗО. Шеърлар	6
Ражаббой ОТА ТУРК. Ойнинг оддий кунлари. Ҳикоя	8
Улуғбек ДАЛИЕВ. Шеърлар	15
Болтабой БЕКМАТОВ. Шеърлар	16
Баҳодир ЕҚУБЖОНОВ. Шеърлар	17

НАСР

Нурали ҚОБУЛ. Унутилган соҳиллар. Роман	18
Тухтамурод РУСТАМОВ. Ҳазина. Ҳикоя	53

НАЗМ

Омон МАТЖОН. Минг бир ёғду. Маърифий достон. Давоми	37

БУТУНИТТИФОҚ БОЛАЛАР АДАБИЕТИ КУНЛАРИ

Гурген ГАБРИЭЛЯН, Оғагелди АЛЛАНАЗА- РОВ, Жўлан МАМИТОВ, Николай КРА- СИЛЬНИКОВ. Шеърлар	36
Қамбар УТАЕВ, Содиржон ИНОЯТОВ. Шеър- лар	61

ПУБЛИЦИСТИКА

Владимир ФИРСОВ. «Дружба» — дўстлик илҳомчиси	60
НАВРУЗИ ОЛАМ	62
ТИЛ ҲАҚИДА БАҲС	69

АДАБИЙ ТАНҚИД

Холида МАЖИДОВА. Шеъриятда аёллар мадҳи	63
Нусратилла ЖУМАЕВ. «Ул на гумбаздир...»	75

ХОТИРА

Муҳаммад ЮСУФ. Армон. Шеър	64
Рўзимбой ҲАСАНОВ. Тинчликнинг оддий ас- қари	64

МУҲАББАТНОМА

УВАИСИИ. Ғазаллар	72

САНЪАТ

Муборак АБДУРАҲМОНОВА. Орзулар ва оғ- риқлар мусаввири	73

ЕЛПИҒИЧ

Қилич НУРМУҲАМЕДОВ. Тушунтириш хати. Ҳажвия	78
ГУЛМИХ	79
ТОМОШАБОҒ	79

ЁШЛИК

«Молодость»
ежемесячный
литературно-художественный,
общественно-политический журнал
На узбекском языке

Орган ЦК ЛКСМ Узбекистана и
Союза писателей Узбекской ССР

Рассом: Х. ЛУТФУЛЛАЕВ
Техник редактор: Т. РАҲИМОВ
Корректор: М. ТУРСУНОВА

Адресимиз:
700117, ЧГСП, Тошкент, «Правда» газетаси
кўчаси, 60-уй.

Телефонлар
Бош редактор — 78-94-05
Бош редактор ўринбосари — 78-49-83
Масъул секретарь — 78-97-07
Проза бўлими — 78-97-58
Поэзия бўлими — 78-77-16
Публицистика, адабий танқид ва санъат
бўлими — 78-17-47

Редакция ҳажми 12 босма листдан ортиқ
роман ва 8 босма листдан зиёд қиссалар
кўлөзмасини қабул қилмайди.

Бир босма листгача бўлган асарлар
авторларига қайтарилмайди. Редакция ўз
тавсиясига кўра амалга оширилган таржима
асар кўлөзмасинигина қабул қилади.

Журналдан кўчириб босилганда «Ёшлик»дан
олинди, деб изоҳланиши шарт.

Босмахонага 26.01.88 й. да туширилди.
Босишга 26.02.88 й. да рухсат берилди.
Р-13719. Қоғоз формати 84×108¹/₁₅.
Қоғоз ҳажми 5,25 лист.
Шартли босма листи 8,82. Нашриёт ҳисоб
листи 12,6. Тиражи 343590 нусха.
Буюртма № 2526.
Баҳоси 50 тийин.

Ўзбекистон ЛКСМ Марказий Комитети
«Ёш гвардия» нашриёти.
Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети
нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли
босмахонаси.

Тошкент,
«Ёшлик», № 3. 1988. «Ёш гвардия» нашриёти.